

MƏMMƏDOV RƏŞAD AQİBƏT

**Mövzu: AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BİRLƏŞMİŞ
MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATI (BMT) SİSTEMİNDƏ YERİ VƏ ROLU**

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ

**I FƏSİL. MÜASİR BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR
SİSTEMİNDƏ BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATI (BMT)**

1.1. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsinin zəruriliyi və əhəmiyyəti

1.2. Dünya siyasi və iqtisadi məkanında Birləşmiş Millətlər Təşkilatı

1.3. BMT-nin müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində yeri və rolu

**II FƏSİL. BMT-nin YARANMASI, MƏQSƏDİ, VƏZİFƏLƏRİ,
BEYNƏLXALQ İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏRDƏ YERİ VƏ ROLU**

2.1. BMT-nin yaranması, məqsədi və vəzifələri

2.2. BMT-nin ixtisaslaşdırılmış idarələrinin beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə yeri və rolu

2.3. BMT-nin regional iqtisadi komissiyalarının beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə yeri və rolu

**III FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BMT İLƏ
ƏMƏKDAŞLIĞININ FORMALAŞDIRILMASI, İNKİŞAFI BU
SİSTEMDƏ YERİ VƏ ROLU**

3.1. Azərbaycan Respublikasının BMT ilə əməkdaşlığının yaranması, formalaşdırılması və inkişafı

3.2. Azərbaycan Respublikasının BMT sistemində yeri, rolu və onun inkişafı istiqamətləri

3.3. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən təyin edilən iqtisadi sanksiyalar və onların Ermənistan Respublikasına tətbiqinin zəruriliyi

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

İSTİFADƏ EDİLƏN ƏDƏBİYYAT

GİRİŞ

Müasir beynəlxalq münasibətlərdə, dövlətlərarası əməkdaşlıqda, çoxtərəfli diplomatiyada beynəlxalq təşkilatlar mühüm rol oynayırlar. Beynəlxalq təşkilatların meydana gəlməsi və çoxtərəfli fəaliyyəti dünya inkişafının gedişi ilə şərtlənmişdir və obyektiv xarakter daşıyır. Hazırda beynəlxalq təşkilatların inkişafı həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət dəyişiklikləri ilə müşahidə olunur. Əgər XX yüzilliyin əvvəllərində dünyada 20-yə qədər daimi beynəlxalq təşkilat mövcud idisə, hazırda onların sayı 7 minə yaxındır (bunlardan yalnız 300-ə qədəri dövlət təşkilatı hesab edilir). Bu da beynəlxalq təşkilatlar sisteminin yeri, rolu və yaradılmasını tədqiq etməyə əsas verir. Müasir dövrdə beynəlxalq təşkilatların səlahiyyət və funksiyaları genişlənir, mürəkkəb təşkilatı strukturu formalaşır, insan hüquqları və demokratik vətəndaş cəmiyyətinin inkişafında rolu və əhəmiyyəti artır.

Beynəlxalq təşkilatlar içərisində öz universallıq dərəcəsinə, əhatəliyinə, dünya siyasətindəki roluna və yerinə görə ən yüksək qurumlardan biri Birləşmiş Millətlər Təşkilatıdır. BMT sistemi son dərəcə çoxşaxəli olub, müxtəlif təşkilat və qurumlardan ibarətdir. Bu sistemdəki avtonom qurumlar içərisində ixtisaslaşmış təşkilatlar xüsusi yer tutur. Bu təşkilatlardan bir qismi BMT-dən xeyli əvvəl meydana gəlmiş və sonralar xüsusi müqavilə ilə ixtisaslaşdırılmış quruma çevrilmiş, digər qismi isə BMT tərəfindən təsis edilmişdir. İxtisaslaşmış qurumların hamısı EKOSOS-la sıx bağlı şəkildə fəaliyyət göstərirlər.

İxtisaslaşmış qurumlar dünyanın ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatının bütün sahələrini əhatə edən universal təşkilatlardır. Dissertasiyada onların yaradılması, təyinatı, fəaliyyət sahələri, təsnifatı, quruluşu, rəhbər və icra orqanlarının fəaliyyət mexanizmi, hüquqi təbiəti, müasir beynəlxalq münasibətlərdə oynadığı rol, ixtisaslaşmış qurumlarla xüsusi təyinatlı qurum, proqram və qeyri-hökumət təşkilatları ilə əlaqə mexanizmi və s. məsələlər öz şərhini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikasının BMT-nin ixtisaslaşmış qurumları ilə əlaqə və əməkdaşlığına xüsusi fəsil həsr edilmişdir, burada siyasi, iqtisadi, sosial, təhsil, elm, mədəniyyət və humanitar sahələrdə əməkdaşlığın genişləndirilməsi və inkişaf perspektivləri işıqlandırılır.

Azərbaycanın BMT və onun ixtisaslaşdırılmış qurumları ilə əməkdaşlığını şərti olaraq iki mərhələyə bölə bilərik:

Birinci mərhələ - dövlət müstəqilliyi elan edildikdən 1993-cü ilin iyununadək olan dövrü əhatə edir; bu mərhələdə respublikamızın BMT qurumları ilə əməkdaşlığı yolunda ilk addımların atılmasına, hüquqi bazanın yaradılmasına, Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarının işğalı ilə bağlı 4 məlum qətnamə və bəyanatların qəbul edilməsinə baxmayaraq, əməkdaşlığın səviyyəsi qənaətbəxş olmamışdır.

İkinci mərhələ - 1993-cü ilin iyunundan hal-hazırədək davam edir. Bu mərhələdə Azərbaycanın BMT qurumları, ixtisaslaşmış təşkilatlarla əlaqələri yüksələn xətlə inkişaf etmiş, BMT-nin respublikamızla bağlı irəli sürdüyü layihələrin çoxu reallaşmış, Azərbaycana təzyiqlər qismən azalmış, əməkdaşlığın yeni forma və üsulları meydana gəlmişdi. XXI yüzilliyin əvvəllərindən etibarən genişlənməkdə olan Azərbaycan BMT əməkdaşlığının perspektivləri olduqca nikbindir.

BMT Baş Məclisinin 2015-ci ildən sonrakı dövr üçün dünya qarşısında duran yeni inkişaf məqsədlərinin müəyyən edilməsi mövzusunda həsr edilən 69-cu sessiyasının ümumi müzakirələr hissəsində Azərbaycan çıxış edib və global inkişaf baxımdan öz baxışlarını təqdim edib.

2000-ci ildə keçirilmiş minillik sammitində dövlətlər tərəfindən 2015-ci ilə qədər həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan Minilliyin inkişaf məqsədləri müəyyən edilib.

2015-ci ildə BMT-nin yaranmasının 70-ci ildönümüdür. Bu, öz simvolik əhəmiyyəti ilə yanaşı, təşkilatın ötən 70 ildə əldə etdiyi uğurlara nəzər salmaq, həmçinin qatışıda duran vəzifələri müəyyənləşdirmək üçün də əlverişli imkan vəd edir. Beynəlxalq nizamın gələcəyi ilə bağlı BMT-nin məqsədlərinə bütöv

şəkildə baxmaq lazımdır. Bu baxımdan, 70 illik yubiley prosesləri çərçivəsində sülh və təhlükəsizlik məsələləri ilə yanaşı, rifah və inkişaf məsələlərinə də diqqət yetirilməsini vacib hesab edirik. Bu müfəssəl yanaşmadan çıxış edərək, hesab edirik ki, BMT çərçivəsində islahatlar məsələsi təkcə BMT Təhlükəsizlik Şurası ilə yekunlaşmamalı, bütövlükdə BMT sisteminin effektivliyi məsələsinə hərtərəfli şəkildə baxılmalıdır.

Sevindirici haldır ki, Azərbaycan Minilliyin İnkişaf Məqsədlərini çox qısa zamanda icra edib və ölkəmiz tamamilə yeni bir inkişaf mərhələsinə qədəm qoyub. Milli səviyyədə yüksək inkişafa nail olmuş Azərbaycan bu gün təşəbbüskarı və bilavasitə iştirakçısı olduğu irimiqyaslı layihələr vasitəsilə region və onun hüduqları boyunca əməkdaşlıq və inkişafa töhfə verir. Trans-Anadolu və Trans-Adriatik qaz kəmərləri, Trans-Avrasiya Super İnformasiya Magistralı (TASİM) və Bakı-Tibilisi-Qars kimi layihələr 2015-ci ildən sonra BMT tərəfindən dünya qarşısında müəyyən olunmuş inkişaf məqsədlərinə töhfə verə biləcək layihələrdir. Başqa sözlə desək, artıq Azərbaycan milli səviyyədə deyil, region və daha geniş çərçivədə BMT-nin inkişaf məqsədlərinə, qlobal inkişafa və sabitliyə töhfə verən dövlətdir.

Azərbaycanın multikulturalizm, dinlər və mədəniyyətlərarası dialoq nümunəsi olaraq əldə etdiyi nailiyyətlərin beynəlxalq səviyyədə təbliği istiqamətində BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı ilə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq uğurla inkişaf etməkdədir. Azərbaycanın bu istiqamətdə qlobal səviyyədə gördüyü işlərə verilən yüksək qiymətin təzahürü olaraq, 2014-cü il sentyabrın 26-da Alyansın Dostlar qrupunun xarici işlər nazirləri səviyyəsində keçirilmiş iclasında BMT-nin sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumunun 2016-cı ilin yazında Bakıda keçirilməsi haqqında qərar qəbul edilib. 2014-cü il oktyabrın 28-30-da Bakıda Gənclər Siyasəti üzrə I Qlobal Forum keçirilib. Bu Forum ölkəmizdə milli səviyyədə həyata keçirilən uğurlu gənclər siyasətinin bir nümunə kimi qlobal səviyyədə təşviqində mühüm rol oynayıb.

Qeyd olunanlarla yanaşı, Azərbaycan beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik, terrorizmə qarşı mübarizə, tərksilah və yayılmama, ətraf mühit, davamlı inkişaf

kimi global məsələlərin müzakirəsində yaxından iştirak edib və öz töhfəsini verib.

Xüsusilə 2012-2013-cü illərdə BMT Təhlükəsizlik Şurasına qeyri-daimi üzvlüyümüzdən sonra xarici siyasətimizin coğrafi ölçülərinin daha da genişləndiyi və global proseslərə təsir imkanlarının artdığını nəzərə alaraq, ikitərəfli əlaqələrimizin Latın Amerikası ilə bərabər, Asiya və Afrika istiqamətləri üzrə inkişafı üçün əlverişli imkanlar əldə edilib. Bu regionlarda yeni diplomatik təmsilçiliklərimizin yaradılması və həyata keçirilən qarşılıqlı səfərlər əlaqələrimizin gələcək inkişafının və mövqeyimizin möhkəmlənməsinin ciddi əsasını təşkil edir.

Beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri, BMT Nizamnaməsi əsasında xarici siyasətini həyata keçirən Azərbaycan dövlətlərarası davranışlarda da daim qanunun aliliyi və dövlətlər tərəfindən öz öhdəliklərinə riayət edilməsi kimi məsələləri təşviq edib. Bu siyasətin nəticəsidir ki, Azərbaycan dünyada etibarlı tərəfdaş kimi qəbul olunur və ölkəmizlə sıx əməkdaşlıq etmək niyyətində olan tərəfdaşların sayı artır.

Mövzunun aktuallığı. Bütün yuxarıda göstərilənlər sübut edir ki, müasir qloballaşma şəraitində BMT-nin müasir dünyadakı rolu və fəaliyyəti həddindən artıq güclüdür. Ona görə də belə bir problem dövrün tələbləri baxımından çox aktualdır, tədqiqinə daim ehtiyac vardır.

Tədqiqatın predmeti və obyektı. İkinci dünya müharibəsindən sonra bütün dünya dövlətlərinin birləşdirilməsinə olan zərurət, BMT-nin yaranması, formalaşdırılması, həmin dövrdə beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi, Azərbaycan Respublikasının BMT ilə əməkdaşlığının formalaşdırılması, inkişafı bu sistemdə rolu, yeri və s. problemlər tədqiqatın predmetini əhatə edir. Tədqiqat obyektı kimi, BMT, onun əsas struktur orqanları, ixtisaslaşdırılmış idarələri, Azərbaycanla qarşılıqlı əlaqələri götürülmüşdür.

Tədqiqatın əsas məqsəd və vəzifələri. Dünya siyasi və iqtisadi məkanında BMT-nin, onun struktur orqanlarının, ixtisaslaşdırılmış təşkilatlarının, tətbiq

etdiyi sanksiyaların yerini və rolunu göstərmək, tədqiq etmək, araşdırmaq, nəticələr çıxarmaq, onlar qarşısında duran vəzifələri müəyyən etməkdir.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları. Beynəlxalq hüquqi sənədlər, beynəlxalq hüquq, beynəlxalq təşkilatlar və xüsusilə BMT-yə dair nəzəri ədəbiyyat mənbələri, BMT-nin və onun tərkibinə daxil olan struktur orqanlarının, ixtisaslaşdırılmış təşkilatların hesabatları, raporları, internet saytları, beynəlxalq hüquq və iqtisadiyyat sahəsində nəşr edilən elmi-nəzəri və praktiki materiallar informasiya bazasını təşkil edir. İşlənmə zamanı təhlil, müqayisə, qiymətləndirmə və s. metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Son illərdə BMT-nin dünyadakı və Azərbaycandakı yeri və rolu, Azərbaycan Respublikasının BMT ilə əlaqələrinin vəziyyəti, BMT-dən gözləntiləri, tətbiq etdiyi sanksiyaların Ermənistana tətbiqinin zəruriliyi tədqiqatın elmi yeniliyidir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Dünya birliyinin üzvü olmaqla BMT-nin və onun struktur orqanlarının, ixtisaslaşdırılmış təşkilatlarının dünyadakı rolunu təhlil etməklə qiymətləndirmək, onların imkanlarından maksimum faydalanmaq, Azərbaycanla münasibətlərini gücləndirməklə Ermənistana işğalçılıq siyasətinə qarşı sanksiyaların tətbiqinə nail olmaq, qloballaşma şəraitində ikili standartların hökm sürdüyü zaman balanslaşdırılmış siyasətlə dünyadakı mövqeyini möhkəmləndirməyə nail olmaq və maksimum bəhrələnməkdir.

I FƏSİL. MÜASİR BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATI (BMT)

1.1. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsinin zəruriliyi və əhəmiyyəti

Müasir şəraitdə Dünya birliyinin və eləcə də vahid dünya təsərrüfatı sisteminin mövcud olması qlobal problemlərin inkişafını daha da artırmışdır. Hazırda qloballaşma proseslərinin inkişafı dövlətlərarası əlaqələrin və qarşılıqlı asılılıqların artmasını sürətləndirir. Ümumdünya təsərrüfatında yaranan və inkişaf edən bu yeni proseslər və amillər dünya təsərrüfatının gündəlik tələbatına çevrilmişdir.

Bu amillərin bir çoxu daha ümumi, qlobal, bir qismi isə konkret və daha zəruri olmaları ilə seçilir. Bütün bu amillər bir tərəfdən BİM-in genişlənməsini sürətləndirir, digər tərəfdən isə onun tənzimlənməsini tələb edir. Burada daha ümumi hesab edilən amillərdən aşağıdakıları qeyd etmək olar:

1. BƏB-in daha da dərinləşməsi, dünya iqtisadiyyatında və beynəlxalq təsərrüfat əlaqələrində beynəlmilləşmənin güclənməsi. Bu proses intensiv artıma və məhsuldar qüvvələrlə istehsal komplekslərinin hərtərəfli inkişafına əsaslanır. Nəticə etibarı ilə bir çox sahələrin inkişafı milli çərçivədən kənara çıxaraq, regional və beynəlxalq səviyyədə qarşılıqlı əlaqələrin yaradılmasına səbəb olurlar. Əlbəttə, belə inkişaf istehsal, texniki, ticarət-iqtisadi və s. kimi əlaqələr üzrə beynəlmilləl tənzimləmə mexanizmlərinin olmasını tələb etməyə bilməz.

2. Elmi-texniki inqilabın hərtərəfli inkişafı, onun nüfuz dairəsinə yeni ölkələrin və ərazilərin cəlb edilməsi, elmi nailiyyətlərin mənimsənilməsinin bahalaşması - kommersiya xarakteri alması, həmin sahədə qüvvələrin birləşdirilməsini, hərtərəfli təsir dairəsinə malik olan mexanizmlərin yaradılmasını tələb edir.

3. Bir çox qlobal problemlər yaranır. Bunlardan: ekoloji problemlər, ərzaq

problemi, yoxsulluq və aclıq, enerji problemi, demoqrafiya, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi.

Eləcə də xarakter etibarilə global olmasa da, ərazilərarası münasibətlərdə böyük əhəmiyyət kəsb edən qabaqcıl texnologiyanın yayılması, xarici borclar problemi və s.

4. İstehsalın ictimailəşmə səviyyəsinin artması, beynəlxalq miqyasda kommunikasiyanın yaranması.

5. BİM-in bütün formalarının intensiv inkişaf yoluna keçməsi.

6. BİM-in hərtərəfli tənzimlənməsi sisteminin perspektiv inkişafında dünya sistemindəki dəyişikliyin də böyük əhəmiyyəti vardır. Belə ki, dünya bazarında iki əks sistemin (sosializm və kapitalizm) mövcud olması vahid tənzimləmə mexanizmlərin yaranmasını çətinləşdirirdi.

7. Eləcə də “üçüncü dünya” adlanan inkişaf etməkdə olan ölkələrin özündə də müəyyən dəyişikliklər nəzəri cəlb edir. Bu ölkələrin bir çoxu "yeni sənaye ölkələri" kimi dünya bazarında öz nüfuzlarını artırmışlar. Bu inkişaf etməkdə olan ölkələr öz iqtisadi güclərini və mövqelərini möhkəmlətməyə çalışır və iqtisadi əməkdaşlığın müxtəlif mərhələlərində iştirak etməyə səy göstərirlər.

Bütün bu kimi amillər bir tərəfdən BİM-in genişlənməsinə zəmin yaradır, digər tərəfdən isə onun tənzimlənməsi mexanizminin olmasını tələb edirlər.

8. Belə global-ümumi problemlərlə yanaşı BİM-in hərtərəfli tənzimlənməsi sistemini təmin edən digər amillər və proseslər də mövcuddur. Məsələn, regional iqtisadi integrasiyanın inkişafı iqtisadi tənzimləmə sistemində böyük rol oynayır. İntegrasiya birliyinə daxil olan ölkələrdə qarşılıqlı güzəştlər həyata keçirilir. Bu ölkələrdə istehsal amillərinin sərbəst hərəkəti xarici ticarətin və digər iqtisadi əlaqələrin inkişafı eyni zamanda həmin çərçivədə iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsini asanlaşdırır.

9. BİM-in hərtərəfli tənzimlənməsində liberallaşma prosesinin də böyük rolu vardır. Əmtəə və xidmətlərin Beynəlxalq ticarətində himayədarlıq deyil, liberallaşdırmaya üstünlük verilməsi ticarət üzrə iqtisadi siyasətin əsasını təşkil

edir.

10. Onu da qeyd etməliyik ki, BİM-in müasir şəraitdəki inkişafı transmilli korporasiyaların rolunun və əhəmiyyətinin artması ilə qırılmaz bağlıdır.

Belə ki, hazırda transmilli korporasiyaların fəaliyyət dairəsi 75 min TMŞ-ri və 800 mindən artıq törəmə müəssisəsini əhatə edir. Bu filial və müəssisələrin artımı hər bir ölkənin nəinki yalnız iqtisadiyyatına, hətta iqtisadi siyasətinə, beynəlxalq ticarət-iqtisadi mübadilə münasibətlərindəki norma və hüquq qaydalarının hazırlanması məsələlərinə də təsir edə bilirlər.

11. BİM-in çoxtərəfli tənzimlənməsi sisteminin daha da inkişaf etdirilməsinin aktuallığı birdə ondan irəli gəlir ki, beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə daha yeni sahələr sürətlə artır. Burada xidmətlər ticarətinin yeni növləri olan informasiya texnologiyası ("elektron ticarəti"), kosmosun mənimsənilməsində, nüvə enerjisindən sülh məqsədilə istifadə edilməsində, dünya okeanı ehtiyatlarının mənimsənilməsi və s. də əməkdaşlıq edilməsi artmışdır.

Bütün bunların nəticəsində BİM-in subyektləri son vaxtlar daha sürətlə genişlənmişdir. Ona görə də BİM-in beynəlxalq miqyasda tənzimlənməsi obyektiv zərurətə çevrilmişdir.

BİM-in dövlətlərarası tənzimlənməsində əsas vəzifə beynəlxalq əməkdaşlıq qaydalarının, hüquq normalarının hazırlanmasından ibarətdir. Bu əsasda da hər bir ölkə öz qarşılıqlı münasibətlərini qurur, bir-birinə müəyyən güzəştlər nəzərdə tuturlar. Bu prosesdə BİM-in müxtəlif formaları dövlətlərarası tənzimlənmənin obyektini hesab edilirlər. Dövlətlərarası tənzimlənmənin subyektləri isə milli dövlətlərin qurumları, qarışıq inhisarçı dövlət müəssisələri, beynəlxalq dövlətlərarası orqanlar hesab edilirlər.

BİM-in tənzimlənməsi Beynəlxalq müqavilələr, konfranslar, ittifaqlar, birliklər, danışıqlar, görüşlər, forumlar, diplomatik danışıqlar və s. kimi yüksək səviyyəli tədbirlər vasitəsilə həyata keçirilir.

Bu danışıqlarda hər bir ölkənin milli müstəqilliyinə toxunmadan, ona zərər gətirmədən bir çox problemlər çoxtərəfli qaydada tənzimlənilir. Burada "Beynəlxalq" hüquqi tənzimləmə sistemindən istifadə edilir. Beynəlxalq hüquq

normaları əsas götürülür. Beynəlxalq hüquq dedikdə - beynəlxalq münasibətlərin subyektləri olan dövlətlərin qarşılıqlı hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsi yolu ilə, bu münasibətlərin tənzimlənməsini həyata keçirən xüsusi hüquq normaları sistemi nəzərdə tutulur. Beynəlxalq hüquqda bu normaların yaranması beynəlxalq müqavilələrə və beynəlxalq ənənələrə əsaslanır.

Bu beynəlxalq hüququn əsas məzmunu onun subyektlərinin (eləcə də dövlətin) hüquq və vəzifələri ilə əks olunur. Bütün bu kimi Beynəlxalq problemlər milli çərçivədən üstün olan və daimi fəaliyyət göstərən institutlar, qurumlar, mexanizmlər yaradılması zərurətini doğurmuşdur.

Məhz belə mexanizmlərdən biri də Beynəlxalq iqtisadi təşkilatların (BİT) yaradılmasıdır.

Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar müvafiq müqavilələr əsasında yaradılır və müəyyən məqsəd nəzərdə tuturlar. Bu təşkilatların daimi fəaliyyət göstərən orqanlar sistemi mövcud olur. Bütün bu orqanlar təşkilata üzv olan subyektlərin nümayəndələrindən ibarətdir. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar müxtəlif ad altında fəaliyyət göstərirlər. Məsələn, sadəcə olaraq təşkilat, fond, bank, ittifaq, agentlik və s. Ümumi şəkildə Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar beynəlxalq əməkdaşlığın təşkilati formasıdır. Hazırda dünya miqyasında beynəlxalq təşkilatların sayı 5000-dən artıqdır. Bu təşkilatların böyük bir qismi dövlətlərarası beynəlxalq iqtisadi təşkilatlardan ibarətdir (onların sayı 300-dən artıqdır).

Beynəlxalq iqtisadi təşkilatların yaranması da eyni qaydalara əsaslanır.

Daha doğrusu dövlətlərarası beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar hər bir dövlətin, könüllü razılığı ilə beynəlxalq müqavilə əsasında yaradılır. Ancaq dövlət Beynəlxalq təşkilatın üzvü ola bilər. Onun hər hansı bir orqanı beynəlxalq təşkilatın üzvü ola bilməz.

Burada ümumi prinsip nəzərdə tutulur.

Beynəlxalq iqtisadi təşkilatların təsnifatına bir neçə səpkidə yanaşmaq olar.

Məsələn: - Dövlətlərarası təşkilatlar.

- Qeyri dövlətlərarası (böyük birliklər, firmalar, elmi cəmiyyətlərarası)

təşkilatlar

Təşkil olma prinsipinə görə

1. BMT - sisteminə daxil olan beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar.
2. BMT sisteminə daxil olmayan beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar.
3. Ərazi üzrə iqtisadi təşkilatlar.

Çoxtərəfli tənzimləmə baxımından Beynəlxalq iqtisadi təşkilatları aşağıdakı qruplara bölmək olar:

1. İqtisadi və sənaye üzrə əməkdaşlığı və dünya təsərrüfatı sahələrini tənzimləyən beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar.
2. Dünya üzrə ticarəti tənzimləyən beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar.
3. Dünya təsərrüfatını tənzimləyən ərazi üzrə olan iqtisadi təşkilatlar.
4. Sahibkarlıq fəaliyyətini tənzimləyən beynəlxalq və ərazi üzrə iqtisadi təşkilatları.
5. Beynəlxalq təsərrüfat əlaqələrinin inkişafına köməklik göstərən beynəlxalq qeyri-dövlət təşkilat və birlikləri və s.

İqtisadi təşkilatların əksəriyyəti dövlətlərarası təşkilatlardan ibarət olub, dövlətlərarası əməkdaşlıq münasibətlərini tənzimləyir. Bunlarla yanaşı milli dövlətdən üstün hüquqi statusa malik olan təşkilatlar da mövcuddur. Məsələn Aİ-nin dövlətlərarası orqanları belə statusa malikdirlər.

Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar əsasən üç funksiyanı yerinə yetirirlər.

1. Tənzimləyici funksiya - daha vacib vəzifə hesab edilir. Müəyyən qərarlar qəbul etməklə hər bir dövlətin hərəkətinə təsir edir.
2. Nəzarət vəzifəsi - ilə öz qərarlarına əməl edilməsinə çalışır.
3. Əməli-funksiya (çeviklik hərəkət etmək və məqsədə nail olmaq).

Bir çox qlobal problemlərin və BİM-in ayrı-ayrı formalarının artması ilə bağlı olaraq beynəlxalq iqtisadi təşkilatların yaranması və artması obyektiv zərurətə çevrilmişdir.

Aydın ki, ayrı-ayrı dövrlərdə beynəlxalq proseslər eyni tərzdə cərəyan etmir. Məsələn, müstəmləkəçilik siyasəti dövrü, dünya müharibələri dövrü, müharibələrdən sonrakı bərpa dövrləri, milli azadlıq hərəkətinin artdığı dövrlər,

90-cı illərdə sosializm dünyasının parçalandığı dövrlər və s.

Ona görə də başqa ictimai-iqtisadi proseslər kimi beynəlxalq iqtisadi təşkilatların yaranmasını da müəyyən dövrlərə- mərhələlərə ayırmaq olar

Məlum olduğu kimi İkinci Dünya Müharibəsinə qədər də bir çox beynəlxalq qurumlar olmuşdur. Lakin dünya iqtisadiyyatı vahid şəkildə formalaşdıqca milli dövlətlərin birgə iqtisadi strategiya və çoxtərəfli tənzimləmə sistemi yaradılmasına ehtiyacı da artırdı.

İkinci dünya müharibəsi dünya miqyasında böyük dəyişikliklər yaratmışdır. Ayrı-ayrı ölkələr, ərazilər, xalqlar arasında olan ənənəvi əlaqələr, münasibətlər müəyyən mənada pozulmuş, hardasa öz məzmununu dəyişmiş (məsələn bir çox ölkələrin sosializm sisteminə qoşulması), yeniləşmiş və başqa xarakter almışdır.

Beləliklə ən ümumi-universal Beynəlxalq təşkilat olan BMT yaradılmışdır. O dövrdə valyuta-maliyyə və ticarət münasibətlərinin tənzimlənməsi də daha çox əhəmiyyət kəsb edirdi.

Xüsusilə qeyd etməliyik ki, 60-cı illərin əvvəllərində də beynəlxalq iqtisadi təşkilatların yaradılması, daha doğrusu dünya təsərrüfat əlaqələrinin çoxtərəfli tənzimlənməsi sistemi demək olar ki, tamamilə inkişaf etmiş sənaye ölkələri çərçivəsində baş verirdi. Bu tənzimləmədə də ABŞ aparıcı rol oynayırdı. Tənzimlənmə əsasən ticarətin liberallaşdırılmasını – xarici ticarət üzrə öhdəçiliklərin azaldılmasını, kapitalın sərbəst hərəkəti və s. nəzərdə tuturdu.

1.2. Dünya siyasi və iqtisadi məkanında Birləşmiş Millətlər Təşkilatı

Müasir dünya siyasətində aparıcı mərkəz rolunu oynayan BMT-nin yerinə və əhəmiyyətinə dair baxış və nəzəriyyələrdə “dünya evinə” müxtəlif mövqelərdən qiymət verilir. Bir qrup tədqiqatçılar onu “böyük dövlətlərin əlində alət”, digərləri “dünya polisi”, “lazımsız mexanizm”, integrasiyanın ən yüksək səviyyəsi və s. kimi qiymətləndirirlər. Dünya müharibəsindən sonra keçən dövr ərzində məhz BMT-nin mövcudluğu nəticəsində bəşəriyyət lokal xarakterli müharibə və münaqişələrlə qarşılaşsa da, Birinci və İkinci Dünya müharibələrinə bənzər müharibələrin başlanmasına yol verilməmişdir.

BMT-nin “dünya hökuməti” kimi qiymətləndirilməsi də obyektivlikdən uzaq olar. Suveren və müstəqil, bərabərhüquqlu və azad dövlətlərin təşkilatı olmaq etibarı ilə, o yalnız üzv dövlətlər arasındakı razılığa əsasən ona həvalə olunmuş məsələləri həll edir.

BMT-nin bütün üzvləri suveren dövlətlərdir və onun Nizamnaməsi suverenliyin ən möhkəm qarantlarından olaraq, suverenliyi özünün əsas prinsiplərindən biri elan etmişdir. Eyni zamanda dünyanın üz-üzə gəldiyi problemlər o qədər ziddiyyətli və mürəkkəbdir ki, bunlar dövlətlərin hər hansı biri tərəfindən təklikdə həll edilə bilməz, bu mənada BMT dünya ölkələrinin ümumi problemlərin həlli üçün bir yerə toplaşdıqları beynəlxalq qurumdur.

BMT vasitəsilə konkret sahələrdə - beynəlxalq, hüquqi, siyasi, iqtisadi, sosial, elmi, mədəni, humanitar, ekoloji və s. sahələrdə əməkdaşlıq edən dünya dövlətləri beynəlxalq həyatın müxtəlif sahələrini tənzimləyən strukturlar yaradırlar. Beynəlxalq müqavilələr onu imzalamış dövlətlərdən müxtəlif sahələrdə öz üzərlərinə götürdükləri öhdəlikləri yerinə yetirmələrini tələb edir. BMT-nin ixtisaslaşdırılmış qurumları və digər təsisatları məhz bu zəmində formalaşmışdır.

Üzv-dövlətlər BMT vasitəsilə insan hüquqlarının kütləvi pozulması halları ilə əlaqədar problemlərin aradan qaldırılması üçün müvafiq konvensiya və

mexanizmlər işləyib hazırlamağa müvəffəq olmuşlar. İnsan hüquqlarının qorunması və ədalətin təmin edilməsi BMT-nin yarım əsrdən yuxarı davam edən fəaliyyətinin başlıca qayəsi olmuşdur.

BMT-nin ən mühüm nailiyyətlərindən biri məhz İnsan hüquqları haqqında bütün ölkələrin qoşula biləcəyi hərtərəfli qanunların işlənilib hazırlanması və onun reallaşdırılması üçün müvafiq icra strukturlarının yaradılması olmuşdur.

BMT strukturunda İnsan hüquqları üzrə Ali Komissar və İnsan hüquqları Komissiyası fəaliyyət göstərir.

BMT, özündə 1948-ci ildə qəbul olunmuş İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannaməni, habelə 1966-cı ildə qəbul edilmiş İnsan hüquqları haqqında iki beynəlxalq paktı (Vətəndaş və siyasi hüquq haqqında Pakt, İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Pakt) birləşdirən İnsan hüquqları haqqında ilk Ümumdünya Billini işləyib hazırlamışdır ki, bu da Ümumi bəyannaməyə mütləq hüquqi qüvvə verə bilmək funksiyasına malikdir. Bunlarla yanaşı, BMT siyasi, vətəndaş, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqları təşviq edən 80-dən çox beynəlxalq müqavilə və sazişlərin imzalanmasına yardımçı olmuşdur.

BMT fəaliyyətinin bütün sahələri beynəlxalq aləmdə sülhün və xalqların təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi işinə yönəlmişdir. BMT-nin bu sahədə məqsəd və vəzifələri Nizamnamənin girişində və 1-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. BMT həm adi silahlar, həm də atom-nüvə silahları ilə silahlanmanın dayandırılması, silah satışının və nüvə silahı sınaqlarının qadağan olunması, lokal münaqişələrin böyük müharibələrə çevrilməsi, “nüvə silahından azad” zonaların yaradılması uğrunda mübarizəni özünün başlıca məqsədi elan etmişdir. Dünya dövlətlərinin təkcə bir il ərzində hərbi məqsədlərə sərf etdikləri məbləğin astronomik rəqəm - təqribən 740 milyard ABŞ dolları olduğunu nəzərə alsaq, bu mübarizənin nə qədər çətin olduğu aydın görünər.

ABŞ-da ilk atom-nüvə silahının meydana gəlməsi və onun Yaponiyaya qarşı tətbiq edilməsi yeni kütləvi qırğın silahının bəşəriyyətin mövcudluğu üçün törətdiyi təhlükəni aydın göstərdi. Məhz bu zərurət 1946-cı ilin iyununda BMT Atom enerjisi Komissiyasının təsis olunmasını zəruri etdi. Komissiyanın çoxillik

fəaliyyəti nəticəsində 1957-ci ilin iyulundan etibarən Atom Enerjisi üzrə Beynəlxalq Agentlik (MAQATE) yaradıldı, 1962-ci ilin martında isə başlıca məqsədi atom enerjisindən qeyri-dinc məqsədlərlə istifadəyə qarşı mübarizə olan “18-lər komitəsi” təsis edildi.

BMT-nin apardığı çoxillik mübarizə nəticəsində nüvə silahı sınaqlarının üç sahədə qadağan olunması haqqında 1963-cü il Müqaviləsi və nüvə silahının yaradılması haqqında 1970-ci il Müqaviləsi (1995-ci ildə müddəti uzadılmışdır) imzalandı, atom enerjisindən qeyri-dinc məqsədlərlə istifadə beynəlxalq nəzarətə götürüldü.

Beynəlxalq aləmdə təhlükəsizlik və sülh şəraitinin təmin edilməsi BMT-dən çevik tədbirlər görməyi tələb edirdi, məhz bu zərurət qərargahı Nyu-Yorkda olan, həm Təhlükəsizlik Şurası, həm də Baş Məclislə birbaşa əlaqəli olan Situasiya Mərkəzinin yaradılmasını zəruri etmişdi.

BMT-nin müasir dünya siyasətində rolu onun müstəmləkə sisteminə qarşı apardığı mübarizədə daha aydın hiss edilir. Məlum olduğu kimi, BMT-də Millətlər Cəmiyyətinin mandatı altında olan 11 ərazi miras qalmışdı. Bunlar Raundu-Urundi, Somali, Tanqanika, Qərbi Samoa, Nauru, Yeni Qvineya, İngiltərə Kamerunu və Toqosu, Fransa Kamerunu və Toqosu, Sakit okean adaları (Mikroneziya adaları) idilər ki, BMT Qəyyumluq Şurası məhz bunlarla əlaqədar fəaliyyətə başlamışdı.

İnsan hüquqlarını əsas götürən BMT Baş Məclisi 1950-ci ildə xalqların və millətlərin öz müqəddəratlarını təyin etmə hüququnu şəxsiyyətin başlıca hüququ elan etdi, 1960-cı il dekabrın 14-də BMT Baş Məclisinin XV sessiyası “Müstəmləkə ölkələri və xalqlarının istiqlaliyyət Bəyannaməsi” adlanan tarixi sənədi qəbul etdi. Bəyannamənin lehinə 90 ölkə səs vermiş, 90 ölkə bitərəf qalmışdı. Baş Məclisin qərarına əsasən müstəmləkə sisteminin ləğvi ilə məşğul olmaq üçün Xüsusi Komitə yaradılırdı. Bəyannamənin həyata keçirilməsi nəticəsində 1960-1998-ci illər arasında dünyanın siyasi xəritəsinə 51 yeni və müstəqil dövlətin adı daxil edildi.

Yeni müstəqil dövlətlərin dünya siyasət meydanına daxil olması 60-cı

illərin əvvəllərindən etibarən BMT-də struktur islahatlarının həyata keçirilməsini tarixi zərurətə çevirdi. BMT Baş Məclisinin 1963-cü il 17 dekabr tarixli, 1991 sayılı qətnaməsinə əsasən Təhlükəsizlik Şurasının müvəqqəti üzvlərinin sayı 6-dan 10-a çatdırıldı və onların seçilməsi üçün yeni kvota müəyyənləşdirildi. Eyni zamanda BMT-nin digər beynəlxalq və regional təşkilatlarla əlaqələrini tənzimləmək üçün onlara müşahidəçi statusunun verilməsi və daimi nümayəndəliyin təsis olunması da qərara alındı.

XX yüzilliyin 90-cı illəri dünyanın siyasi həyatında da köklü dəyişikliklərə səbəb oldu. SSRİ-nin süqutu, kommunist rejimi sistemlərin dağılması nəticəsində öz müstəqilliyini dünyada elan edən dövlətlərdən biri də Azərbaycan Respublikası idi. Respublikamızın dövlət müstəqilliyi haqqında 18 oktyabr 1991-ci il tarixli Konstitusiya Aktının qəbulundan sonra Azərbaycan parlamenti dünya dövlətləri və beynəlxalq təşkilatlara Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin tanınması ilə bağlı müraciət qəbul etdi. Respublikamız 1992-ci il martın 2-dən BMT-nin bərabərhüquqlu üzvləri sırasında özünə məxsus yer tutdu, martın 6-da Nyu-Yorkda Azərbaycan Respublikasının BMT yanında daimi nümayəndəliyi fəaliyyətə başladı.

Sovet imperiyasının dağılması olduqca mürəkkəb proses olub, ərazi problemləri zəminində çoxlu sayda etnosiyasi münaqişələrlə müşayiət olunurdu ki, bunlardan biri də Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi idi.

Ermənistanın Azərbaycana ərazi iddiaları üstündə köklənmiş bu münaqişə cənubi Qafqaz üstündə böyük dövlətlər arasında gedən geosiyasi mübarizə zəminində lokallıqdan çıxaraq beynəlmilləşmiş, BMT, ATƏT və İKT kimi beynəlxalq təşkilatlarda müzakirə obyektinə çevrilmişdi. Lakin öz lobbisinin gücünə Rusiyanın, ABŞ-ın və Fransa kimi dövlətlərin himayədarlığına güvənən Ermənistan qoşunları 1992-93-cü illər ərzində Şuşanı, Laçını, Kəlbəcəri, Ağdamı, Füzulini, Qubadlıyı, Cəbrayılı və Zəngilanı ələ keçirərək Azərbaycan torpaqlarının 16 min kv. kilometrlik bir hissəsini (halbuki Dağlıq Qarabağın ərazisi 4 min kv km-dir) öz işğalı altına aldı. Münaqişə ilə bağlı BMT TŞ 4 qətnamə (822, 853, 874 və 884 saylı), TŞ-nin sədri isə 6 bəyanat qəbul etmişdi.

BMT-nin Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı bütün sənədlərdə işğal faktorunun pislənməyinə, işğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarının azad edilməsi tələb olunmağına baxmayaraq, işğalçı dövlətin adı mücərrəd saxlanmış, eyni tipli başqa münaqişələrdə işğalçı dövlət konkret şəkildə göstərilərsə də, Dağlıq Qarabağ münaqişəsində “can qurtaran”, “ikili standart” üstünlük verilmişdi, “ikili standartın” səbəbi erməni lobbisinin gücündə, ermənipərəst dövlətlərin havadarlığında axtarılmalıdır.

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması yolunda dönüş 1993-cü ilin ortalarından başlayır. Cənubi Qafqazda gedən geosiyasi mübarizəni və neft diplomatiyasını Qarabağ probleminin həlli ilə bağlayan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Ümummilli lider H.Əliyev ilk növbədə 1994-cü il mayın 12-də cəbhə xəttində müvəqqəti atəşkəsə nail oldu ki, bununla da Azərbaycan torpaqları yeni işğallardan, əhali isə Ermənistanın həyata keçirdiyi kütləvi soyqırımından xilas oldu. Münaqişənin mərhələlərlə, “paket həlli” və s. kimi müxtəlif modellər diplomatik leksikona daxil oldu.

Müasir beynəlxalq münasibətlərdə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə bənzər münaqişələr az deyil, lakin nə qədər ki, beynəlxalq təşkilatlar, xüsusilə BMT, ATƏT və s. problemə ikili standartlar mövqeyindən yanaşacaqlar, münaqişələrin aradan qaldırılması mümkün olmayacaqdır.

Azərbaycanda siyasi sabitliyin pozulması, ağır sosial-iqtisadi və maliyyə böhranı, etnik təmizləmə siyasəti nəticəsində azərbaycanlıların Ermənistan torpaqlarından və Azərbaycan rayonlarından qovulması, öz vətəninə qaçqına çevrilməsi sosial partlayış təhlükəsi ilə yanaşı, respublikamızın təkbaşına həll edə bilməyəcəyi ağır problemlər yaratmışdı. Bunların aradan qaldırılması üçün BMT-nin ixtisaslaşmış qurumları digər beynəlxalq təşkilatlar kimi Azərbaycana iqtisadi, maliyyə və humanitar xarakterli yardımları həyata keçirməkdədirlər.

1.3. BMT-nin müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində yeri və rolu

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ikinci dünya müharibəsindən sonra beynəlxalq münasibətlərin sabitləşdirilməsi, sülhün daha təhlükəsiz əsaslarla təmin edilməsi məqsədilə yaradıldı.

Bir tərəfdən nüvə silahlı müharibə təhlükəsi, digər tərəfdən sonsuz regional konfliktlər arasında BMT üçün ən ümdə məsələ sülhün qorunmasıdır. BMT-nin mavi dəbilqəliləri həmin beynəlxalq təşkilatın ən gözəçarpan fəaliyyəti kimi onu tanıyır. Buna baxmayaraq qeyd etmək lazımdır ki, BMT-nin sülhün qorunması və münaqişələrin həllindən başqa da fəaliyyətləri də vardır. BMT və onun ixtisaslaşdırılmış idarələr ailəsi diqqəti cəlb etmədən dünya xalqlarının həyatının bütün aspektlərini əhatə edən böyük miqyaslı məsələlərlə məşğul olurlar:

Sülhün və təhlükəsizliyin qorunması. Özünü 35-dən artıq sülhqoruyucu qüvvələri və missiyalarını fəaliyyətə gətirərək, BMT danışıqlar prosesinin aktivləşdirilməsi üçün sakitliyə qismən nail ola bilmiş, nəticədə milyonlarla münaqişə qurbanının həyatı xilas edilmişdir.

Sülhyaratma. 1945-ci ildən BMT-nin səyi nəticəsində danışıqlar vasitəsi ilə 172 problem sülh yolu ilə həll edilmiş, onlar da regional konfliktlərin bitməsi ilə nəticələnmişlər. Yeni nailiyyətlər sırasına İran-İraq müharibəsi, Sovet qoşunlarının Əfqanıstandan çıxarılması, Salvadora vətəndaş müharibəsini daxil etmək olar. Bu kimi diplomatiyadan istifadə edərək, BMT 80-dən artıq labüd müharibənin qarşısını almışdır.

Demokratiyanın qorunması. BMT-nin yardımı ilə 45-dən artıq ölkədə, o cümlədən, Kamboca, Namibiya, Salvador, Eritreya, Mozambik, Nikaraqua və Cənubi Afrikada əhali azad ədalətli seçkilərdə iştirak etmişdir. O, seçkilərlə əlaqədar məsləhətlər və yardımlar göstərmiş və nəticələrini nəzarətlə təmin etmişdir.

İnkişafa yardım. BMT sistemi insanın bacarıq və qabiliyyətinin inkişafına daha çox diqqət yetirmiş və vəsait sərf etmişdir. Sistemin illik xərcləri, o cümlədən, istiqrazlar və təqaüdlər 10 milyard ABŞ dollarından artıqdır. BMT-

nin inkişaf proqramı (BMTİP) 170-dən artıq üzv ölkələr və BMT ixtisaslaşdırılmış idarələri ilə sıx əlaqədə kənd təsərrüfatı, sənaye, təhsil və ətraf mühitin qorunması sahələrində layihələri həyata keçirir.

Təşkilat 500-dən artıq proyektə 1,3 milyard ABŞ dolları məbləğində yardım edir və təqaüd verilməsində çoxtərəfli mənbələrin ən böyüyüdür. İnkişaf etməkdə olan ölkələrə yardımın təşkilində qabaqcıllar sırasında olan Beynəlxalq Bank 1946-cı ildən İnkişaf Proqramına 333 milyard ABŞ dolları məbləğində istiqraz vermişdir. BMT Uşaq Fondu (YUNİSEF) 138 ölkəyə immunizasiya, səhiyyə, qida və ibtidai təhsil üçün hər il 800 milyondan artıq ABŞ dolları sərf edir.

İnsan hüquqlarının qorunması. 1948-ci ildə Ümumbəşər insan hüquqları Deklorasiyası qəbul edildikdən sonra BMT siyasi, vətəndaşlıq, iqtisadi, sosial və mədəniyyət sahələrində insan hüquqlarını müdafiə edən 80-dən çox hərtərəfli sazişin həyata keçməsinə yardım etmişdir. İnsan hüquqlarının pozulması barədə fərdi müraciətləri təhqiq edərək, İnsan hüquqları üzrə BMT Komissiyası dünya ictimaiyyətinin diqqətini işgəncə, insanların yoxa çıxması, qanunsuz saxlanılması hallarına yönəldərək, beynəlxalq təsiri yığcamlayır, hökumətlərdən öz ölkələrində insan hüquqları probleminin yaxşılaşdırılmasını tələb edir.

Ətraf mühitin mühafizəsi. Ətraf mühitin qorunması üzrə ümumdünya proqramının hazırlanmasında BMT həlledici rol oynamışdır. 1992-ci ildə Rio-de Janeyroda BMT-nin “Yer Sammiti” ətraf mühitin qorunması və inkişafı üzrə Konfransı iştirakçıların imzasına Bioloji növ müxtəlifliyi və iqlimin dəyişməsi Sazişlərini təqdim etdi.

Bütün ölkələr “21-ci əsrin gündəliyi”ni davamlı inkişafın saxlanması üçün ilkin proqramı və ya təbii sərvətlərin qorunması şərti ilə iqtisadi inkişaf proqramını qəbul etdilər.

Nüvə silahı yayılmasının qarşısının alınması. BMT Atom enerjisi üzrə Beynəlxalq Agentliyi vasitəsilə nüvə silahı müharibəsi təhlükəsinin minimuma endirilməsinə yardım etmişdir. Bu nüvə reaktorlarının 90 ölkədə yoxlanılıb, onların nüvə materiallarının hərbi məqsədlər işlənilmədiyinin

müəyyənləşdirilməsi məqsədi ilə həyata keçmişdir.

Öz müqəddəratının həllinin və müstəqilliyin müdafiəsi. BMT üzv olan 80 dövlətin öz müstəqilliyini əldə etməsindən əsaslı rol oynamış və onun səbəbkarı olmuşdur.

Beynəlxalq Qanunçuluğun gücləndirilməsi. BMT-nin söyləri nəticəsində 300-dən artıq müxtəlif sahələri əhatə edən, o cümlədən, insan hüquqları Konvensiyası, kosmosun, dəniz və okeanların dibinin istifadəsi üzrə Saziş və Beynəlxalq müqavilələr qüvvəyə minmişlər.

Cənubi Afrikada aparteidin ləğv edilməsi. BMT ölkəyə silah göndərməsinə qarşı embarqo, irqə görə ayrışdırıcılıq əsasında keçiriləcək idman yarışlarının ləğv edilməsi və digər imkanlardan istifadə edərək aparteid sisteminin ləğvində mühüm rol oynamışdır. Baş Məclis aparteidə “bəşəriyyətə qarşı cinayət” adlandırmışdır. 1994-cü ilin aprelində Cənubi Afrikada bərabər hüquqlu seçkilər keçirilmiş, çoxluğu təmsil edən hökumət yaradılmışdır.

Münaqişə qurbanlarının humanitəryardımla təmin edilməsi. BMT qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı 1951-ci ildən başlayaraq, müharibədən, təbii fəlakətlərdən, təqiblərdən canını qurtarmış 30 milyondan artıq qaçqına yardım etmişdir. BMT özünün digər ixtisaslaşdırılmış idarələrinin iştirak etdiyi bu fəaliyyətini tənzimləmək üçün daim səy göstərir. əsasən qadın və uşaqlardan ibarət olan 19 milyon qaçqın ərzaq, yaşayış yeri, tibbi yardım, təhsil və yenidən öz doğma yerlərinə qayıtmaq işlərində yardım alır.

Qadın hüquqlarının müdafiəsi. BMT-nin uzunmüddətli proqramına qadınların həyatının yaxşılaşdırılması və onlara öz həyatlarına daha çox özləri nəzarət etmələri üçün hüquq verilməsi daxil edilmişdi. BMT-nin Beynəlxalq Qadınlar Dekadası dövründə bir sıra konfranslar keçirilmiş, onların nəticəsində qadınların cəmiyyətdə daha fəal çalışmaları və onların hüquqlarının əsrin sonuna qədər inkişaf etdirilməsi proqramı hazırlanmışdır.

BMT-nin Qaçqınların inkişaf fondu (BMTQİF) və Qadınların İnkişafı üzrə Beynəlxalq Elmi Tədqiqat və Təhsil alma İnstitutu (QİBETTİ) 100-dən artıq ölkələrdə qadınların həyatının keyfiyyətə yaxşılaşdırılması məqsədilə

göstərilən proqram və projəklərə yardım etmişlər. Yardım kredit verilmə, təhsil, ərzaq istehsalı üçün yeni texnologiyaya yiyələnmə, marketinqin imkanlarının öyrədilməsi və s. qadınların həyat təzlərinin yaxşılaşdırılmasından ibarət olmuşdur.

Inkişaf etməkdə olan ölkələrə investisiya qoyuluşuna yardım. Birləşmiş Millətlərin sənayenin inkişafı üzrə Təşkilatı (BMSİT) iş adamlarını müdafiə edərək, onlarda inam yaratmış, sənayedə və ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyanın verilməsində əməkdaşlıq göstərərək şimal-cənub, cənub-cənub və şərq-qərb arasındainvestisiya qoyuluşunda “vasitəçi” rolunu oynamışdır.

Iqtisadi sahədə siyasəti sosial tələblərə yönəltmə. BMT-nin ixtisaslaşdırılmış idarələri iqtisadi yönümü təyin edəndə, iqtisadi siyasəti və proqramı yenidən qurduqda əsas diqqəti insanın tələbatlarına, ən əsası isə tamam müflisləşmiş əhaliyə, onun tibbi, təhsil, uşaqların xatirinə borclarının ödənilməsinə yönəldilməsinə diqqətin yetirilməsinə çağırmışdır.

Təbii fəlakətlərin təsirinin azaldılması. Ümumdünya Metereoloji Təşkilat (ÜMT) milyonlarla insanın həyatını təbii fəlakətlər və sənaye qəzalarının dağıdıcı təsirindən xilas etmişdir. Onun ilkin xəbərdarlıq sistemi, yüz minlərlə yerüstü monitorlardan və peyklərdən istifadə edərək neftaxıtmə halları barədə məlumatlar vermiş, gələcək quraqlıqları proqnozlaşdırmışdır. 1992-ci ildə Afrikanın cənubunda quraqlıqdan zərər çəkmiş əhaliyə ərzaq paylanmasının tənzimlənməsində sistemin rolu olmuşdur.

Fövqəladə vəziyyət qurbanlarının ərzaqla təmin edilməsi. Ümumdünya Ərzaq Proqramı (ÜƏP) hər il iki milyondan artıq ərzaq məhsulu paylayır. 1994-cü ildə dünyanın 30 milyon kəskin ehtiyac içərisində olan əhalisi ÜƏP-dən yardım almışdır.

Minalardan təmizləmə. BMT münaqişə zonalarından qalmış sahələrin minalardan təmizlənməsi işində beynəlxalq səylərin önündə gedərək Əfqanıstan, Anqola, Kamboca, Salvador, Mozambik, Ruanda və Somalidə əməliyyatlar aparır. Minalar hələdə hər il minlərlə günahsız adamı məhv və ya şikəst edir.

Ozon qatının qorunması. BMT-nin ətraf mühit üzrə proqramı (BMTƏMP) və Ümumdünya Metroloji Təşkilatı (ÜMT) ozon qatına dəyən ziyanı ictimaiyyətin diqqətini cəlb etməkdə həlledici rol oynamışlar. Monreal Protokolu adı ilə tanınan Sazişin imzalanması nəticəsində ümumdünya məstəabında ozon qatının dağıdılmasına səbəb olan kimyəvi maddələrin atmosferə tullanması azalmışdır. Göstərilmiş səylər, ultramavi şüaların dozasının artması nəticəsində xərcəng xəstəliyinə tutulma riskinin artırıldığı bir vaxtda milyonlarla insanın həyatını xilas edəcəkdir.

Ümumdünya istiləşməsinin qarşısının alınması. Beynəlxalq ətraf mühitin nəzarəti üzrə mövcud imkanlardan istifadə edərək, ölkələr istiləşmənin törədilməsi səbəblərinin qarşısını almaqda mühüm addımlar atmışlar. Üzvi yanacaqlardan istifadə edilməsi və torpaq üstünün istifadəsinin dəyişməsi, atmosferə qazın yığılması alimlərin fərziyyəsinə görə yer kürəsində temperaturun qalxmasına gətirib çıxara bilər.

Balıq ehtiyatlarının tükənməsinin qarşısının alınması. Birləşmiş Millətlərin kənd təsərrüfatı təşkilatı (BMKTT) dəniz və okeanlarda balıq ovuna nəzarət edir və həddindən artıq balıq tutulmasının böyük ziyanları barədə müraciətlər qəbul edir.

Təmizlik işləri. BMT Ətraf Mühit Proqramı Aralıq dənizinin təmizlənməsi üzrə səylərin önündə gedir. Bu Suriya və İsrail, Türkiyə və Yunanıstan kimi rəqibləri dəniz sahilini təmizləmək üçün birgə iş aparmağa təşviq etdi. Nəticədə 50%-dən artıq əvvəllər çirklənmiş çimərliklərdən indi istifadə olunur.

İstehlakçının sağlamlığının qorunması. Bazarlarda satılan ərzaq məhsullarının sağlamlıq üçün təhlükəsiz olmaları barədə əmin olmaq üçün ixtisaslaşdırılmış BMT idarələri 200-dən artıq ərzaq standart təyin etmiş və 3000-dən artıq çirklənmiş məhsulların təhlükəsizliyi üçün limit müəyyən etmişdir.

Narkotik maddələrdən sui-istifadə edilməsinə qarşı mübarizə. Narkotik maddələr üzrə BMT Komissiyası müəyyən iş apararaq qanunsuz narkotik maddələrdən istifadə olunmasının azalması, narkotik maddələrin ticarətinin

qadağan olunması, fermerlərin narkotik bitkilərin becərilməsindən iqtisadi asılılığının azaldılması, təsərrüfatda ailəni dolandırmaq üçün digər bitkilərin becərilməsində yardım göstərmişdir.

Beynəlxalq ticarət əlaqələrinin təkmilləşdirilməsi. BMT-nin Ticarət və İnkişaf Konfransı (BMTTİK) müəyyən iş apararaq inkişaf edən ölkələrin istehsal etdikləri məhsulları inkişaf etməkdə olan ölkələrə güzəştli ixrac etməyə nail olmuşdur. O, həmçinin Beynəlxalq əmtəə dövriyyəsi haqqında Saziş bağlamış, bununlada inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün ədalətli qiymətlər təmin etmişdir. İndi Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) ilə əvəz olunan Tariflər və Ticarət üzrə Baş Sazişin yardımı ilə BMT ticarətin liberallaşdırılmasını müdafiə etmiş, bu da inkişaf edən ölkələrin iqtisadi inkişaf imkanlarını yaxşılaşdıracaq.

Iqtisadi islahatlara yardım. Beynəlxalq Bank və Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə birgə BMT menecment işində çoxlu ölkələrə yardım etmiş, hökumətlərin maliyyə idarələri əməkdaşlarına təhsil vermiş, ödəmə balansında müvəqqəti çətinliklərlə üzləşən ölkələrə maliyyə yardımı göstərmişdir.

Fəhlənin hüququnun qorunması. Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (BƏT) assosiasiya və təşkilatların yaradılması hüququ, yerli və qəbilə şəklində yaşayan xalqların öz hüquqlarının təmin olunması üçün kollektiv şəkildə danışıqlar aparmaq, əhalinin işlə təmini və bərabər əməyə görə bərabər əmək haqqının verilməsi, əməkdə irqi-ayrıseçkilik və uşaq əməyinin ləğv edilməsinə təminat verilməsi üçün çoxlu səy göstərmişdir. BƏT iş fəaliyyətində təhlükəsizlik qaydaları üçün standartlar təyin edərək, bədbəxt hadisələrin sayının azaldılmasına nail olmuşdur.

Kənd təsərrüfatı işləri üçün qabaqcıl texnikanın tətbiqi və maya dəyərinin azaldılması.

BM ərzaq və kənd təsərrüfatı təşkilatı (BMƏKTT) məhsuldarlığın yaxşılaşdırılmasında müəyyən nailiyyətlər əldə etmişdir. Təşkilatın yardımı nəticəsində Asiyada çəltik əkinlər pestisiddə 12 milyon ABŞ dolları məbləğində qənaət etmiş, həmin bölgələrin dövlətləri isə ildə 150 milyon ABŞ dolları həcmində pestisidlərin dotasiyasında qənaət etmişlər.

Dünya okeanlarında qanunun və sabitliyin qorunması. Sonuncusu doqquz il sürən üç beynəlxalq konfransın köməyi ilə BMT okeanların sülh məqsədləri üçün inkişafı, onların mühafizəsi və saxlanması barədə hərtərəfli sazişin müdafiəsində beynəlxalq səylərin önündə gedirdi. 1994-cü ildə qüvvəyə minmiş BMT Dəniz hüquqları Konvensiyası, milli dəniz hüquqlarının müəyyən edilməsi qaydaları, beynəlxalq sulara naviqasiyanın, dənizkənarı ölkələrin və digər dövlətlərin hüquqları və öhdəlikləri, dənizin qorunub saxlanması barədə öhdəliklər, dəniz və okeanların qorunub saxlanması üçün elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasını tənzimləyir.

Hava və dənizdə hərəkətin yaxşılaşdırılması. İxtisaslaşdırılmış BMT idarələri dəniz və hava hərəkətlərinin təhlükəsizliyi üçün standartlar hazırlamışlar. Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatının (BMAT) səyləri hava nəqliyyatının ən təhlükəsiz olmasında böyük rolu olmuşdur. 1947-ci ildə 9 milyon sənişin təyyarələrlə uçduğu bir vaxtda təyyarə qəzasında 590 nəfər həlak olmuş, 1993-cü ildə isə 1,2 milyard sənişin daşındığı halda, 936 nəfər həlak olmuşdur. Beynəlxalq Dəniz Təşkilatının (BDT) səyləri nəticəsində dəniz tankerlərindən suyun çirklənməsi son iki dekada ərzində 60 faiz azalmışdır.

İntellektual mülkiyyətin qorunması. Ümumdünya intellektual mülkiyyəti təşkilatı (ÜİMT) yeni kəşflərin hüququnu müdafiə edir və 3 milyona yaxın milli ticarət nişanlarının registrini, saziş və müqavilələrə əsaslanaraq rəssamların, bəstəkarların, müəlliflərin əməyini bütün dünyada qoruyur, ÜİMT-nin fəaliyyəti fərdlərin və müəssisələrin öz mülkiyyəti üzərində hüquqlarından istifadə etmələrini asanlaşdırır və az xərclərə səbəb olur. O, həmçinin, yeni ideya və məhsulların mülkiyyət hüququ itirilmədən tez yayılması imkanlarını genişləndirir.

Azad informasiya mübadiləsinin müdafiəsi. BM təhsil, elm və mədəniyyət təşkilatı (BMTEMT) xalqların azad informasiya alması və onun qərəzsiz olması üçün müstəqil mətbuata yardım etmiş, yeni agentliklər yaratmış, informasiya sistemlərinin möhkəmləndirilib inkişaf etdirilməsinə yardım göstərmişdir.

Dünya kommunikasiya sisteminin yaxşılaşdırılması. Ümumdünya Poçt İttifaqı (ÜPI) beynəlxalq poçtun çatdırılmasına yardım etmiş, onu nizama salmışdır. Beynəlxalq Telekommunikasiya Birliyi radiodiapazonlardan istifadə edilməsini uyğunlaşdırmış, daimi peyklərin yerləşdirilməsində əməkdaşlığa yardım etmiş, kommunikasiya sahəsində beynəlxalq standartlar yaratmış və bununla da dünya miqyasında azad informasiya yayılmasını təmin etmişdir.

Səsvermə hüququ olmayanlara imkan yaradılması. Beynəlxalq konfranslar əlillər, evsizlər, gənclər, uşaqlar və qocaların qərar çıxarılma prosesində iştirakdan məhrum olduqları halda, indi onların tələblərinin eşidilməsinə yardım etmişdir.

“Uşaqlar – sülh zonası”nın yaradılması. BMT Uşaq Fondu ilk dəfə olaraq Salvadordan Livana, Sudandan keçmiş Yuqoslaviyayaqədər “Əminəmanlıq günləri”ni yaratmış, “Sülh dəhlizi”ni açmış və bu da silahlı münaqişə zonalarındakı uşaqlara vaksin və zəruri yardımın çatdırılmasına kömək etmişdir.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə təhsilin təkmilləşdirilməsi. BMT ixtisaslaşdırılmış təşkilatlarının söyləri nəticəsində hazırda inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yaşlı əhalinin 60 faizindən çoxu oxuyub yaza bilir və 80 faizdən çox uşaq məktəbə gedir.

Mədəniyyət və tarixi abidələrin qorunub saxlanması. 81 ölkədə, o cümlədən Yunanıstan, Misir, İtaliya və İndoneziyada BMTEMT –in söyləri nəticəsində qədim abidələr qorunub saxlanmışdır. Müvafiq mühafizə haqda beynəlxalq konvensiyalar qəbul edilmişdir.

Elmi və mədəni mübadiləyə yardım. BMTEMT və BMT universiteti alimlərin elmi əməkdaşlığını təşbiq etmiş, bir sıra institutlar yaratmış, əhalinin öz fikirlərini açıq ifadə etməsinə yardım göstərmişlər.

II FƏSİL. BMT-nin YARANMASI, MƏQSƏDİ, VƏZİFƏLƏRİ, BEYNƏLXALQ İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏRDƏ YERİ VƏ ROLU

2.1. BMT-nin yaranması, məqsədi və vəzifələri

1939-cu il sentyabrın 1-də dünya müharibəsinin başlanması Millətlər Cəmiyyətinin heç nəyə qadir olmadığını göstərdi. 1939-cu ilin avqustunda Moskvada bağlanmış Ribbentrop-Molotov paktı və onun gizli protokolları Almaniyanın şərqində və SSRİ-nin qərbində qalmış ərazilərin iki imperiya arasında bölücdürülməsini reallaşdırdı.

Qərb dövlətlərinin Almaniyanı şirnikləndirmək siyasəti acı nəticələrini verdi. 1940-cı ilin may-iyununda Fransa süqut etdi, orada oyuncaq “Vişi hökuməti” yaradıldı, İngiltərə və ABŞ təklənmiş oldu. Lakin müharibənin SSRİ-yə qarşı başlanması sovet rəhbərliyində ciddi çaşqınlıq yaratdı.

Yaranmış şəraitdə Almaniya və Yaponiyaya qarşı duran dövlətlərin hərbi-siyasi ittifaqının yaradılması zərurəti meydana gəldi.

1941-ci il avqustun 14-də ABŞ prezidenti F.Ruzvelt və İngiltərə baş naziri U.Çörçill arasında Atlantik Xartiyası adlı saziş bağlandı. Xartiya 8 bənddən ibarət idi (Ruzveltin oğlu E.Ruzvelt yazırdı ki, xartiyanın layihəsini onun atası Samner Uelsslə birgə hazırlayıb). Bu maddələrdə gələcək sülhə nail olmağın yolları, habelə mübarizənin istiqamətləri göstərilirdi.

1942-ci il yanvarın 1-də Vaşinqtonda, Ağ evdə 26 ölkə adından “Ox” ölkələrinə qarşı birgə mübarizə Bəyannaməsi imzalandı ki, bu Bəyannamə ilə də antihitler koalisiyasının əsası qoyuldu. 1942-ci ilin yanvarından Birləşmiş Millətlər termini leksikona daxil oldu. Bəyannaməni ABŞ tərəfdən F.Ruzvelt, SSRİ tərəfdən M.M.Litvinov imzalamışdı.

Birləşmiş Millətlərin sayı getdikcə artaraq 1945-ci ilin aprelində 47-yə çatmışdı. Bəyannamə onun iştirakçılarının üzərinə iki vəzifə qoyurdu:

1. Bəyannaməni imzalayan dövlət öz hərbi və iqtisadi ehtiyatlarını Üçlər ittifaqına və onun müttəfiqlərinə qarşı mübarizəyə səfərbər edirdi;

2. Bəyannaməni imzalayan dövlətlər düşmən dövlətlərlə separat sülh və ya barışıq bağlamamalı idi.

1943-cü il 19-30 oktyabrda Birləşmiş Millətlərin Moskva konfransı oldu. Konfransa M.Litvinov başçılıq edirdi, onun gündəliyində 17 məsələ dururdu. Oktyabrın 30-da konfrans: “Ümumi təhlükəsizlik təşkilatının yaradılması haqqında” Bəyannamə qəbul etdi. Burada, habelə Almaniya və onun müttəfiqlərinin danışıqsız təslim olması haqqında qərar da qəbul edildi. 1943-cü il dekabrın 1-də Tehranda üç dövlət rəhbərlərinin görüşündə də həmin bəyannamə təsdiqləndi.

Dumbarton-Oks konfransı “Birləşmiş Millətlər” adı altında beynəlxalq təşkilatın yaradılması haqqında tarixi qərar qəbul etdi və həmin təşkilatın strukturunu işləyib hazırladı ki, sonralar bu BMT Nizamnaməsi üçün əsas oldu. Burada BMT-nin əsas orqanları, onlarda səsvermə qaydası, BMT-nin ilk üzvü olan dövlətlərin məsələsi və s. müzakirə edildi. Qərara alındı ki,

1. Təhlükəsizlik Şurasının hər bir üzvünün 1 səsi var;
2. Təhlükəsizlik Şurasının prosedura (üsul) məsələləri üzrə qərarı 7 səs çoxluğu ilə qəbul edilir;

Qalan məsələlər üzrə Təhlükəsizlik Şurasının qərarı 7 səs çoxluğu ilə (o cümlədən 5 daimi üzvün səsi) qəbul edilir, maraqlı olan tərəflər səsvermədən kənarlaşdırılır. 1945-ci il 25 aprelə San-Fransisko konfransı işə başladı. Onun işində 50 ölkədən 282 nümayəndə, 1500-dən çox məsləhətçi və ekspert, 3500-ə yaxın müxbir və s. iştirak edirdi.

Konfransda SSRİ nümayəndə heyətinə SSRİ-nin ABŞ-dakı səfiri A.A.Qromiko (25 aprel-10 may arasında nümayəndə heyətinə XI naziri V.M.Molotov özü başçılıq edirdi) - 10 nəfər; ABŞ-dan dövlət katibi E.Stettipius - 7 nümayəndə, İngiltərədən - XI naziri A.İden - 4 nümayəndə, Çindən doktor Sui Tszıveninin başçılığı altında - 10 nümayəndə, Fransadan XI naziri J.Bidonun başçılığı altında - 5 nümayəndə gəlmişdi.

Konfransın işinə rəhbər komitə və icra komitələri başçılıq edirdi. İki ay ərzində konfrans BMT Nizamnaməsini müzakirə, qəbul və təsdiq etdi.

Konfransın işçi dili kimi ingilis, fransız, rus, çin, ispan dilləri və 18 latın Amerikasısı ölkəsinin dili qəbul edildi.

Konfransa 1200 təklif daxil olmuşdu ki, bu təkliflərdən xidməti istifadə üçün 400 səhifəlik kitab nəşr edildi.

BMT bütün bəşəriyyətin üzləşdiyi problemlərin həlli mərkəzidir. Bu fəaliyyət BMT sistemini təşkil edən, onunla əlaqədar 30-dan artıq təşkilatın birgə gücü ilə reallaşır. Gündən - günə BMT və bu sisteminin digər təşkilatları, insan haqlarına riayət olunmasına, ətraf mühitin mühafizəsinə, xəstəliklərlə mübarizəyə və yoxsulluğun miqyasının azaldılmasına köməklik üzrə iş aparılır. BMT təhlükəsiz və effektiv hava rabitəsinin norma və qaydalarını işləyib hazırlayır və telekommunikasiyanın təkmilləşməsinə və istehlakçıların maraqlarının qorunmasına köməklik edir. BMT narkotiklərin dövriyyəsi və terrorizmlə mübarizə üzrə beynəlxalq kompaniyaların təşəbbüskarıdır. Dünyanın bütün regionlarında fəaliyyət göstərərək BMT və onun idarələri qaçqınlara yardım göstərir, minalardan təmizləmə proqramlarını həyata keçirir, ərzaq istehsalının həcmnin artmasına köməklik göstərir və SPİD-ə qarşı mübarizədə aparıcı rol oynayırlar.

BMT ümumdünya hökuməti deyil və qanun qəbul etmir. Lakin o beynəlxalq münaqişələri tənzimləyir və hər bir insanın mənafeyinə toxunan məsələlərlə bağlı siyasəti işləyib hazırlamağa kömək edən vasitələri irəli sürür. BMT-də bütün üzv dövlətlər - böyük və kiçik, varlı və kasıb, müxtəlif siyasi baxışları və sosial sistemləri olan ölkələr öz fikrini ifadə etmək və bu proses çərçivəsində səsvermədə iştirak etmək hüququna malikdirlər.

7 əsas sahədə - sülh, təhlükəsizlik və silahsızlaşdırma, inkişaf və yoxsulluğun aradan qaldırılması, ətraf mühitin mühafizəsi, insan haqları, demokratiya və ədalətli idarəetmə, əmək qabiliyyəti olmayanların müdafiəsi sahəsində öz fəaliyyətini yerinə yetirir.

II Dünya Müharibəsi-ərzində ABŞ prezidenti Franklin Ruzveld tərəfindən düşünülmüş «Birləşmiş Miliətiər» ifadəsi ilk dəfə 1942-ci il yanvarın 1-də «Birləşmiş Millətlərin deklarasiyası»nda işlədildi. Dövlətlər spesifik məsələlər

üzrə əməkdaşlıq etmək üçün ilk dəfə beynəlxalq təşkilatlar yaratmaq qərarına gəldilər. Beynəlxalq Telekommunikasiya Ittifaqı 1865-ci ildə Beynəlxalq Teleqraf Ittifaqı kimi yaradıldı və Universal Poçt Ittifaqı isə 1874-cü ildə yaradıldı. Onların hər ikisi indi BMT-nin ixtisaslaşmış agentlikləridir. Müharibə qaydalarının sistemə salınması, müharibənin qarşısının alınması və böhranların sülh yolu ilə həlli alətlərinin təkmilləşdirilməsi üçün 1899-cu ildə Haaqada ilk Beynəlxalq Sülh Konfransı keçirildi. Burada Beynəlxalq Mübahisələrin sülh yolu ilə həlli üçün konvensiya qəbul olundu və 1902-ci ildə başlayan Daimi Arbitraj Məhkəməsi yaradıldı. «Sülh və təhlükəsizliyə nail olmaq və beynəlxalq əməkdaşlığı stimullaşdırmaq» üçün Versal müqaviləsi və uyğun olaraq 1919-cu ildə BMT-nin sələfi olan Millətlər Cəmiyyəti yaradıldı. Beynəlxalq Əmək Təşkilatı həmçinin Versal müqaviləsinə uyğun olaraq Cəmiyyətin filial agentliyi kimi yaradıldı. Millətlər Cəmiyyəti II Dünya Müharibəsinin qarşısını almağa müvəffəq olmadığı üçün öz fəaliyyətini dayandırdı. 1944-cü ilin yay və payızında Vaşinqton konfransı beynəlxalq təşkilatın ilkin dəqiq planlarını işləyib hazırladı. Bu görüşü çox vaxt Dumbarton Palıd Konfransı adlandırırlar.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi 1945-ci il iyunun 26-da San Fransiskoda Beynəlxalq Təşkilatın yaradılması üzrə Birləşmiş Millətlər Konfransının yekun iclasında imzalanmış və 1945-ci il oktyabrın 24-də qüvvəyə minmişdir və bununla da BMT rəsmi surətdə yaradıldı. 2002-ci ildə 191 dövlət BMT-nin üzvü olub. BMT-nin aşağıdakı məqsədləri vardır:

1. Beynəlxalq sülhü və təhlükəsizliyi qoruyub saxlamaq və bu məqsədlə sülhə, təhlükənin qarşısını almaq və aradan qaldırmaq üçün təcavüz aktlarını və digər sülhün pozulması hallarını yaratmaq üçün səmərəli kollektiv tədbirlər görmək və sülhün pozulmasına gətirib çıxara bilən beynəlxalq mübahisə və situasiyaların dinc vasitələrlə, ədalət və beynəlxalq hüquq prinsiplərinə uyğun olaraq nizamlanmasına və yaxud həll olunmasına müvəffəq olmaq;

2. Millətlər arasında, xalqların hüquq bərabərliyinə və öz müqəddəratını təyin etməsi prinsipinə hörmət əsasında münasibətlərini inkişaf etdirmək, universal sülhün möhkəmləndirilməsi üçün digər müvafiq tədbirlər görmək;

3. İqtisadi, mədəni və ya humanitar xarakterli beynəlxalq problemlərin həll edilməsində və irqinə, cinsinə, dilinə və ya dini mənsubiyyətinə fərq qoyulmadan bütün insanların əsas hüquq və azadlıqlarına hörmətin dəstəklənməsində və həvəsləndirilməsində beynəlxalq əməkdaşlığa nail olmaq;

4. Bu ümumi məqsədlərə çatmaq üçün millətlərin hərəkətlərini uzlaşdırmaq üçün nəzarət rolunu oynamaq.

Yuxarıda göstərilmiş məqsədlərə nail olmaq üçün Təşkilat və onun Üzvləri aşağıdakı prinsiplərə uyğun olaraq hərəkət edirlər:

1. Təşkilatın bütün Üzvlərinin suveren bərabərliyi prinsipinə əsaslanır.

2. Bütün Üzvlər, Təşkilata üzvlükdən irəli gələn hüquq və üstünlükləri tələbini təmin etmək üçün, bu Nizamnaməyə uyğun olaraq və üzərilərinə götürdülkləri öhdəlikləri vicdanla yerinə yetirirlər.

3. Bütün Üzvlər öz beynəlxalq mübahisələrini dinc vasitələrlə o qaydada həll edirlər ki, beynəlxalq və təhlükəsizlik və ədalət təhlükəyə məruz qalmasın.

4. Bütün Üzvlər öz beynəlxalq münasibətlərində, hər hansı bir dövlətin ərazi bütövlüyünə və siyasi müstəqilliyinə qarşı və yaxud BMT-nin məqsədləri ilə bir araya sığmayan hər hansı bir şəkildə hədələməkdən və gücün tətbiqindən çəkinirlər.

5. Bütün Üzvlər Təşkilata, onun bu Nizamnaməyə uyğun olaraq gördüyü istənilən tədbirdə hər cür yardım göstərirlər və əleyhinə BMT tərəfindən preventiv və ya məcburiyyət tədbiri görülmə istənilən dövlətə yardım göstərməkdən çəkinirlər.

6. Təşkilat təmin edir ki, onun üzvü olmayan dövlətlər, bunun beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunub saxlanması üçün zəruri ola bildiyi dərəcədə, bu -prinsiplərə uyğun hərəkət etsinlər.

7. Bu Nizamnamənin heç bir müddəası BMT-yə səlahiyyət vermir ki, hər hansı bir dövlətin əsas etibarilə daxili yurisdiksiyasında olan məsələlərə müdaxilə etsin və ya üzvlərdən tələb etmə ki, belə məsələləri bu Nizamnamədə müəyyən olunmuş qaydada həll olunmaq üçün təqdim etsinlər.

BMT bütün dünya üzrə fəaliyyət göstərir və bu iş 6 əsas orqan tərəfindən həyata keçrilir: Baş Məclis, Təhlükəsizlik Şurası, İqtisadi və sosial Şura, Qəyyumluq Şurası, Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi və Katiblik.

Baş məclisdə hər bir dövlət istənilən məsələ barəsində çıxış edib dinlənilə bilər. Hər bir dövlətin eyni səsvermə hüququ vardır. Baş Məclis ildə bir dəfə sentyabrın III həftəsində azı 3 aylıq müddətə toplanır. Lakin istənilən zaman fəvqəladə iclaslar çağırıla bilər. O, Təhlükəsizlik Şurasının təqdimatı ilə yeni üzvlər qəbul edir. Təhlükəsizlik Şurasının məsləhəti ilə BMT-nin meneceri olan Baş Katibi təyin edir. Baş məclis digər orqanların da üzvlərini seçir. Baş məclis hər bir dövlətin üzvlük haqlarının miqdarını və vəsaitini necə xərclənəcəyini qərara alır. Baş Məclisin qəbul etdiyi qətnamələr üzv olan dövlətlər üçün yalnız məsləhətlər rolunu oynayır. Onları qanunla həyata keçirmək üsulu yoxdur. Bununla belə bu qərarların əhəmiyyəti böyükdür, çünki Baş Məclis demək olar ki, dünyanın bütün ölkələrinin səsini və ictimai fikri ifadə edir. Mühüm məsələlər 2/3 səs çoxluğu ilə həll olunur.

İqtisadi sahədə Baş Məclis tədqiqatı təşkil edir və beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafı və beynəlxalq hüquq, onun kodifikasiyasının proqressiv inkişafının həvəsləndirilməsi məsələləri üzrə məsləhətlər verir. Baş Məclisin strukturunda iqtisad məsələlər üzrə aşağıdakılar məşğul olur:

- İqtisadi və maliyyə məsələləri üzrə komitə
- Beynəlxalq ticarət hüququ üzrə BMT-nin komissiyası
- Beynəlxalq hüquq üzrə komissiya
- İnvestisiya üzrə komitə

1. Baş Məclis qarasında cavabdehlik daşıyan və hər biri öz səlahiyyətinə aid olan əsas komitədən ikinci iqtisadi və maliyyə məsələləri üzrə komitədir. Onlar Baş Məclisin plenum iclasına təqdim etmək üçün məsləhətlər hazırlayır və qətnamələr işləyib hazırlayırlar. BMT-nin hər bir üzvü hər bir komitədə təmsil olunmaq hüququna malikdir.

2. Beynəlxalq ticarət hüququ üzrə BMT-nin komissiyası. Komissiya 1966-cı ildə beynəlxalq ticarətdə hüquqi və harmonizasiyasına kömək

məqsədlə yaradılıb. Komissiya UNKTAD-la sıx əməkdaşlıqda fəaliyyət göstərir. 2013-cü ildə komissiyanın üzvlərinin sayı 29-dan 36-ya çatıb.

3. Beynəlxalq hüquq üzrə komissiya .O beynəlxalq hüquq və beynəlxalq əməkdaşlığa kömək məqsədilə 1947-ci ildə yaradılıb. Komissiyanın üzvlərinin sayı 3407-ə çatıb. Komissiya beynəlxalq hüququ məsələləri üzrə layihələr hazırlayır. Bəzi məsələlər sərbəst surətdə komissiya tərəfindən müəyyənləşir, digərləri isə nəzərdən keçirilmək üçün Baş Məclisə və ECOSOC-a təqdim olunur.

4. İnvestisiya üzrə komitə. BMT-nin nəzarəti altında olan pensiya fondu və başqa trans və xüsusi fondların vəsaitlərinin bölüşdürülməsində Katibliyə kömək göstərilməsi üçün 1947-ci ildə yaradılıb. 1976-cı ildə üzvlərinin sayı 9-a qədər artıb.

Təhlükəsizlik Şurası beynəlxalq sülhün əsas qoruyucusu olmaq məqsədilə təsis olunmuşdur. Baş Məclis istənilən məsələləri müzakirə edərsə, Təhlükəsizlik Şurası yalnız sülh və təhlükəsizlik məsələləri ilə məşğul olur. BMT-nin bütün üzvləri Təhlükəsizlik Şurasının qərarlarını qəbul etməyə borcludurlar.

Təhlükəsizlik Şurasının 15 üzvü vardır. Bu ölkələrin 5-i Şuranın daimi üzvləridir. Çin, Fransa, Rusiya Federasiyası, Birləşmiş Krallıq və Birləşmiş Ştatlar.

Digər 10 üzv Baş Məclis tərəfindən 2 il müddətinə seçilir. Baş Məclisdən fərqli olaraq Təhlükəsizlik Şurası müəyyən olunmuş vaxtda çağırılır. İstənilən zaman qısa bir müddətdə çağırıla bilər. BMT-nin üzvü olub olmamasından asılı olmayaraq istənilən ölkə və ya Baş Katib münaqişə və ya sülhə təhlükə yarandıqda Təhlükəsizlik Şurasının İclasını çağıra bilər. Şura üzvü olan hər bir dövlət bir ay Şuraya sədirlik edir.

Təhlükəsizlik Şurasında səs vermə Baş Məclisdən fərqlənir. Mühüm qərarın qəbul olunması üçün Şuranın 9 üzvü onun lehinə səs verməlidir. Lakin 5 daimi üzvdən biri qətnamənin əleyhinə səs verərsə bu veto sayılır və qətnamə qəbul olunmur.

İqtisadi və sosial Şura (ECOSOC)-BMT-nin əsas orqanlarından biridir. Baş Məclislə bərabər və onun rəhbərliyi ilə Nizamnamənin IX fəslində göstərilmiş BMT funksiyalarının həyata keçirilməsi üzrə ECOSOC BMT-nin Baş Məclisi tərəfindən seçilən 54 üzvündən ibarətdir.

Beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq sahəsində ECOSOC BMT siyasətinin iqtisadi, sosial, mədəni və humanitar aspektləri üzrə cavabdehdir. O ildə bir təşkilati, iki növbəti sessiya keçirir. ECOSOC BMT-nin iqtisadi və sosial fəaliyyətinin və onun ixtisaslaşmış idarələrinin, habelə BMT sisteminin digər institutlarının koordinasiyasını həyata keçirir. O qlobal və sahələrarası xarakterli beynəlxalq iqtisadi və sosial problemlərin müzakirəsi üçün və bütövlükdə BMT sistemi və dövlətlər üçün bu problemlər üzrə tövsiyələr işləyib hazırlamaq üçün mərkəzi forum rolunu oynayır. ECOSOC çərçivəsində əsas iş iqtisadi, ekoloji və sosial sahələrdə, mədəniyyət, səhiyyə, təhsil sferalarında beynəlxalq məsələlər üzrə məruzələrin tərtibi və tədqiqatın hazırlanması üzrə yerinə yetirilir.

Baş Məclisdə olduğu kimi uyğun olaraq iqtisadi, valyuta-maliyyə məsələləri üzrə ECOSOC-un qətnamələri tövsiyyə xarakteri daşıyır.

ECOSOC-un funksiyalarına daxildir:

- İqtisadi və sosial sfera, mədəniyyət, təhsil, səhiyyə sahələrində beynəlxalq məsələlər üzrə məruzələrin tərtibi və tədqiqatların aparılması və bu məsələlər üzrə tövsiyələrin Baş Məclisə və maraqlanan ixtisaslaşmış idarələrə təqdim olunması

- Qlobal və sahələrarası xarakterli beynəlxalq iqtisadi və sosial problemlərin müzakirə edilməsi və bütövlükdə BMT sistemi və üzv dövlətlər üçün bu problemlər üzrə siyasət barəsində tövsiyələrin işləyib hazırlanması

- Baş Məclis tərəfindən iqtisadi, sosial və əlaqədar sahələrdə müəyyənləşdirilən məsələlərin və siyasətin ümumi strategiyasının həyata keçirilməsinin qiymətləndirilməsi və nəzarət edilməsi

- Baş Məclis və yaxud ECOSOC tərəfindən BMT sistemi çərçivəsində qəbul olunan uyğun direktiv qərar və tövsiyələrin təsdiqindən sonra, onların

kompleks əsasda ardıcıl, praktiki, operativ həyata keçirilməsi və uyğunluğunun təmin edilməsi

- İqtisadi, sosial və əlaqədar sahələrdə BMT sisteminin fəaliyyətinin ümumi koordinasiyasının təmin olunması və bu məqsədlə Baş Məclis tərəfindən bütövlükdə sistem üçün müəyyən olunmuş birinci növbəli məsələlərin həyata keçirilməsi

- BMT-nin bütün sistemində operativ fəaliyyət sahələrində hərtərəfli icmal siyasətinin yeridilməsi.

ECOSOC öz tərkibində komissiyalara, komitələrə və iqtisadi məsələlərlə məşğul olan qruplara bölünür:

5 funksional komissiyalar və yadmcı komissiyalar: sosial inkişaf məqsədilə; narkotik vasitələr üzrə; elm və texnika üzrə; inkişaf məqsədilə; sabit inkişaf saxlanılması üzrə; statistika üzrə; transmilli korporasiyalar üzrə.

5 regional komissiyalar. Afrika üzə, Asiya və Sakit okean ölkələri üzrə, Avropa üzrə, Latin Amerikasını və Karib hövzəsi üzrə, Qərbi Asiya üzrə.

2 daimi komitələr: proqram və koordinasiya məqsədilə; qeyri hökumət təşkilatları üzrə.

7 ekspert orqan: inkişafın planlaşdırılması üzrə komitə; vergiqoyma sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq üzrə xüsusi ekspertlər qruppası; təhlükəli yüklərin nəqli üzrə komitə; milli resurs üzrə; yeni və bərpa olunan enerji mənbələri və enerjinin inkişaf məqsədilə istifadə olunması üzrə; həmçinin dövlətin idarə olunması və maliyyə üzrə ekspertlər görüşü.

ECOSOC çərçivəsində TMK-ların fəaliyyətini təmin edən effektiv beynəlxalq - sazişlərin bağlanmasına kömək göstərmək üçün TMK-lar üzrə komissiya yaradılıb. Komissiya uçot və hesabatın beynəlxalq normaları vergiqoyma və transfert qiymətməmələgəlməsi də daxil olmaqla bir sıra məsələləri öyrənir. TMK fəaliyyətinin problemləri ilə BMT-nin katibliyinin tərkibinə daxil olan TMK-lar üzrə BMT Mərkəzi, Baş Məclis yanında ticarət və inkişaf üzrə BMT Konfransı və dəniz dibinin istifadəsi üzrə Beynəlxalq Şöbə məşğul olur.

Funksional komissiyalar:

1. Sosial inkişaf məqsədilə komissiya ümumi xarakterli sosial siyasətin və həmçinin hökumətlər anasixtisaslaşmış idarələr tərəfindən əhatə olunmuş sferalarla sosial siyasətin inkişafında EKOSOS-a kömək göstərilməsi məqsədilə 1946-cı ildə yaradılıb. Baş Məclis tərəfindən funksional orqan kimi komissiya 1995-ci ildə kopenhagenlə sosial inkişaf üzrə ümumdünya samiti keçirilməsi cavabdehliyi qoyulmuşdur. 1997-ci ildən başlayaraq Komissiyaya 18 üzv daxil idi. Onların sayı 1961-ci ildə 21-ə, 1966-cı ildə 32-yə və 1997-ci ildə 46-ya çatdı.

2. Narkotik vasitələr üzrə komissiya. O narkotik vasitələr üzərində nəzarətə aid olan bütün məsələlər üzrə beynəlxalq sazişlərin işlənilib hazırlanmasında EKOSOS-a kömək göstərilməsi məqsədilə 1946-cı ildə yaradılıb. 1991-cı ildə onun səlahiyyəti artırılıb və üzərinə narkotik vasitələr üzərində nəzarət üzrə BMT-nin beynəlxalq proqram rəhbərliyinin həyata keçirilməsinə global fəaliyyət proqramı fəaliyyət planının işlənilib hazırlanması məsuliyyəti qoyulub. Komissiyanın 1997-ci ilin martında keçirilən 14-cü sessiyasında işin 2 istiqamətdə həyata keçirilməsi haqqında qərar qəbul olunub: komissiya narkotik vasitələr üzərində nəzarət beynəlxalq proqram üzrə BMT-nin rəhbər orqanı kimi EKOSOC-un funksional komissiyası rolunu oynadığı 6 gün müddətində müntəzəm iclaslar keçirilməsi; 1998-ci ildə keçirilən narkotik vasitələr üzərində beynəlxalq nəzarət məsələləri üzrə Baş Məclisin xüsusi sessiyasının hazırlanması üzrə orqan kimi çıxış edən komissiyanın 2 günlük iclasının keçirilməsi. 1991-ci ildə üzvlərinin sayı 53-ə çatdı.

3. İnkişaf məqsədilə elm və texnologiya üzrə komissiya. O inkişaf məqsədilə elm və texnologiya üzrə hökumətlər arasındakı komitə və onun işçi orqanı - inkişaf məqsədilə elm və texnika üzrə konsultativ komitəni əvəz edərək, EKOSOC-un funksional komissiyası kimi 1992-ci ildə yaradılıb. Onun funksiyalarına daxildir: iqtisadi sosial və əlaqədar fəaliyyət sahələrində BMT sahələrinin canlanması və yenidən qurulması; BMT bölmələrinin təşkilatlarının və orqanlarının elmi texniki fəaliyyətə münasibətdə siyasətin razılaşdırılması

üçün direktiv prinsiplərin işlənilib hazırlanmasında Baş Məclisə kömək göstərilməsi; Milli subregional, regionlar arası və beynəlxalq səviyyələrdə elm və texnikanın inkişafının operativ planlaşdırılması üzrə birinci növbəli məsələlərin aydınlaşdırılması və bu proqramların həyata keçirilməsinin operativ planının hazırlanması; İEOÖ-lərin elmi-texniki potensialına təsir göstərə bilən yeni elmi texniki qiymətləndirilməsi və aydınlaşdırılması üzrə tədbirlərin görülməsi; resursların optimal səfərbərliyinə kömək etmək və BMT-də elm və texnikanın maliyyələşdirilməsinə sisteminə rəhbərliyin həyata keçirilməsi.

4. İnkişafa kömək göstərilməsi üzrə komissiya. Baş Məclisin 1991-ci ilin qətnaməsinə uyğun olaraq 1993-cü ildə yaradılıb. Komissiyanın funksiyaları qətnamənin III və IV paragraflarında müəyyənləşib və 1992-ci ildə ətraf mühitin mühafizəsi və inkişafı üzrə BMT konfransının qərarlarının reallaşması nəzərdə tutur. Komissiya üzv dövlətlərdən və ixtisaslaşmış orqanlardan 3 il müddətinə seçilən 53 üzvdən ibarətdir.

5. Statistika üzrə komissiya. Üzv ölkələrin milli statistikasını təkmilləşdirilməsi və onların müqayisəliyini yaxşılaşdırılması; ixtisaslaşmış orqanların statistikasını arasında fəaliyyətlərinin koordinasiyası və katiblikdə statistika işinin inkişafı; statistik informasiyaların toplanması analizi və yayılmasına aid məsələlərdə BMT orqanlarına kömək göstərilməsi; statistik informasiyanı və statistika metodlarının təkmilləşdirilməsində 1946-cı ildə EKOSOC-a kömək göstərilməsi məqsədilə yaradılıb. Komissiyanın tərkibində 24 üzv var.

6. Transmilli korporasiyalar üzrə komissiya. 1974-cü ildə Komissiya TMK-lar sahəsində öz öhdəliklərini yerinə yetirməkdə EKOSOC-a kömək göstərilməsi üçün səlahiyyətlidir. BMT sistemi çərçivəsində komissiya TMK-larla əlaqəli məsələləri nəzərdən keçirilməsi üçün form rolunu oynayır; maraqlanan hökumətlərə konsultativ xidmət göstərilməsi haqqında TMK-lar üzrə İnformasiya və tədqiqat mərkəzinin prinsiplərini rəhbərlərə təqdim etmək və texniki əməkdaşlığına kömək edir; TMK-ların fəaliyyətini yoxlayır.

7. Əhali və inkişaf üzrə komissiya. O 47 üzv ölkədən təşkil olunub iqtisadi

və sosial şərtlərə əhalinin təsiri və onlardakı dəyişikliklər üzrə tədqiqatın aparılması və EKOSOC-a məsləhətlər verməsi həvalə olunub. Onun əsas vəzifəsi Əhali və İnkişaf üzrə 1994-cü il beynəlxalq konfransın fəaliyyət proqramının yerinə yetirilməsini nəzərdən keçirilməsidir.

8. İnsan haqları üzrə komissiya. BMT-nin insan haqlarının müdafiəsi və dəstəklənməsi üzrə iş aparan əsas orqanı 1946-cı ildə EKOSOC tərəfindən yaradılan insan haqları üzrə BMT komissiyasıdır.

9. Qadınların statusu üzrə komissiya. Bütün dünyada qadınların hüquq bərabərliyi istiqamətində proqresi təhlil edir və siyasi, iqtisadi və sosial sahələrdə qadınların hüquqlarının dəstəklənməsi məqsədilə tövsiyələr hazırlayır.

10. Cinayətin qarşısının alınması və cinayət ədaləti üzrə komissiya. EKOSOC-un funksional komissiyası olmaqla 40 üzv dövlətdən təşkil olunmuşdur. O beynəlxalq siyasəti formalaşdırır və cinayətin qarşısının alınması və cinayət ədaləti sahəsində fəaliyyətləri kordinasiya edir.

Daimi komitələr

1. Proqram və kordinasiya üzrə komitə. EKOSOC çərçivəsində fəaliyyətin kordinasiyası, proqramın təşkili və işin planlaşdırılması üzrə Baş Məclis və EKOSOC-un əsas işçi orqanıdır. Komitə proqram əsasında orta müddətli iş planı tərtib edir; proqramın prioritetliliyi üzrə tövsiyələr işləyib hazırlayır. Proqramlara qanunvericiliyin fəaliyyəti üzrə Katibliyin fəaliyyətinə rəhbərlik edir; koordinasiya əsasında EKOSOC-un funksiyalarının reallaşdırılmasında ona kömək edir. Komitənin tərkibi 34 üzvdən ibarətdir.

2. Qeyri-hökumət təşkilatlar üzrə komitə. 1946-cı ildə yaradılıb. Onun funksiyaları beynəlxalq QHT ilə əməkdaşlıq haqqında konsultativ əsasda məruzələrin hazırlanması və təşkilatlar tərəfindən daxil olan təkliflər haqqında tövsiyələrin işlənilib hazırlanması daxildir. Komitənin tərkibinə 19 üzv daxildir.

2.2. BMT-nin ixtisaslaşdırılmış idarələrinin beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə yeri və rolu

Bunlar BMT ilə birgə işləyən geniş beynəlxalq səlahiyyətə malik olan, hökumətlərarası sazişlər əsasında yaradılan sərbəst beynəlxalq təşkilatlardır. əməkdaşlıq və koordinasiya barəsində xüsusi sazişlərə BMT ilə əlaqədar olan ixtisaslaşmış idarələr, EKOSOC-un koordinasiya edici aparatının vasitəsilə onunla və bir-birinə qarşılıqlı təsir edirlər. Hökumətlərarası müəssisələrlə danışıqlar üzrə iqtisadi və sosial Şuranın Komitəsi bu cür sazişlərin bağlanması haqqında danışıqlar aparır.

Saziş İqtisadi və Sosial Şura, Baş Məclis və əlaqədar idarələrin ali orqanının təsdiqindən sonra bağlanmış sayılır, ixtisaslaşmış idarə sərbəstliyinə malikdir və tam hüquqi səlahiyyət daşıyır. İxtisaslaşmış idarələrin fəaliyyətinin koordinasiyasını İqtisadi və Sosial Şura aparır.

Baş Məclis hökumətlər arası Sazişlər nəticəsində yaradılan ixtisaslaşan idarələrlə istənilən maliyyə və büdcə məsələlərini nəzərdən keçirir və təsdiq edir, bu cür ixtisaslaşmış idarələrin büdcələrini yoxlayır və onlara tövsiyyələr verir. BMT-nin 16 ixtisaslaşmış idarəsi var. Onlar aşağıdakılardır:

1. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı. 1948-ci ildə yaradılan ÜST millətlər arasında sağlamlıq məqsədilə texniki əməkdaşlığı stimullaşdırır, xəstəliyin kökünün kəsilməsi və nəzarət üçün proqramları təsdiq edilib və həyat keyfiyyətinin təkmilləşdirilməsinə cəhd edir. Onun məqsədi bütün adamlarda mümkün olan ən yüksək sağlamlıq səviyyəsinə nail olmaqdır.

Onun strateji istiqamətləri:

- artan ölüm ehtimalının, xəstələnmə dərəcəsinin və əmək qabiliyyətsizliyinin, xüsusilə yaş və xüsusi əhmiyyət verilməyən əhalidə azaldılması
- sosial, iqtisadi və ətraf mühitlə bağlı, ortaya çıxan sağlamlıq riskinin azaldılması və sağlam həyat tərzini üçün köməklik göstərilməsi

- maliyyə baxımından ədalətli və adamların qanuni tələblərinə cavab verən daha effektiv və ədalətli səhiyyə sisteminin inkişaf etdirilməsi müvafiq səhiyyə siyasəti və institusional mühitin inkişaf etdirilməsi və sosial, iqtisadi ətraf mühit və inkişaf siyasətlərinin stimullaşdırılması.

ÜST- nın idarəedici orqanı 193 üzv dövlətdən ibarət olan və hər il görüş keçirən Ümumdünya Səhiyyə assemblyasıdır.

ÜST- nın təxminən 3800 nəfərlik heyəti var. Onun 2010-2015-ci il üçün büdcəsi 942 mln.dollar olmuşdur.

Onun funksiyalarına daxildir:

- beynəlxalq səhiyyə sferasına koordinasiya; üzv ölkələrə məsləhətlərin verilməsi; BMT ilə onun ixtisaslaşmış idarələri və təşkilatları ilə, dövlət səhiyyə orqanları ilə, həmkarlar ittifaqı və digər təşkilatlarla əməkdaşlıq;

- sazişlərin bağlanmasına köməklik göstərilməsi və tövsiyələrin və normativlərin işlənilib hazırlanması;

- beynəlxalq standartların, o cümlədən əczaçılıq vasitələrinin, qida məhsullarının və sair işlənilib hazırlanması və tətbiqi sahəsində əməkdaşlıq

- elmi institutlar və peşəkar təşkilatlar arasında əməkdaşlığın həvəsləndirilməsi.

2. Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı. 1945-ci ildə BMT sisteminin ixtisaslaşmış idarəsi kimi yaradılıb. FAO-nun tərkibinə 174 üzv dövlət və 1 beynəlxalq təşkilat - Avropa İttifaqı var.

FAO-nun məqsədləri:

- kənd təsərrüfatı, meşəçilik və balıqçılıq məhsullarının və ərzaqın istehsalı, emalı və satışı və bölüşdürülməsinin inkişafı üçün köməklik göstərilməsi;

- kənd rayonlarının inkişafı üçün köməklik göstərilməsi;

- kənd əhalisinin həyat səviyyəsinin artırılması;

- aclığın ləğvi və adamların qidalanmasının yaxşılaşdırılması;

- kənd təsərrüfatı kapital qoyuluşuna köməklik göstərilməsi; texnologiyanın İEOÖ-ə ötürülməsi və onlarda kənd təsərrüfatı araşdırmaları inkişafına köməklik göstərilməsi;

- texniki əməkdaşlıq proqramının həyata keçirilməsi və resursların inkişafında texniki köməklik göstərilməsi

- kənd təsərrüfatı, meşəçilik, balıqçılıq və digər sahələrdə investisiya layihələrinin işlənilib hazırlanmasında İEOÖ-ə köməklik göstərilməsi.

FAO-nun fəaliyyətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- təbii resursların, xüsusilə də meşə və balıq resursları, torpaq və su resurslarının mühafizəsi və rəşional istifadəsinə istiqamətlənmiş sabit inkişaf strategiyasının reallaşmasına köməklik göstərilməsi;

- yeni və bərpa olunan enerji mənbələrindən xüsusilə kənd yerlərindən istifadə olunmasına köməklik göstərilməsi;

- hökumətlərə kənd təsərrüfatı sahəsində siyasət və planlaşdırma məslələri üzrə konsultativ köməklilin göstərilməsinə yönəldilmiş muntəzəm proqramların FAO üzvləri tərəfindən maliyyələşdirilməsi və inkişafın tələbatının ödənilməsi üzrə xidmətin təqdim olunması;

- milli trast fondları hesabına maliyyələşən proqramların yerlərdə həyata keçirilməsi

FAO-nun xüsusi əməliyyatları və qeyri hökumət təşkilatları və BMT sisteminin digər idarələri tərəfindən maliyyələşdirilən bir sıra proqramlar

- BMT İnkişaf Proqramı ilə birgə texniki əməkdaşlıq proqramının həyata keçirilməsi və hökumətlərə və kənd rayon əhalisinə köməklik göstərilməsi; üzv ölkələr üçün texniki yardım təminatı mexanizmini funksiyalarının yerinə yetirilməsi;

- Milli hökumətlərlə və digər təşkilatlarla birgə inkişaf proqramları və investisiya layihələrinin işlənilib hazırlanması;

- Beynəlxalq ticarəti həcmnin artırılması məqsədilə və ərzağa olan tələbat və normativlərin təyin olunması və işlənilib hazırlanması və kömək və rəhbərlik üzrə 1962-ci ildə yaradılan ərzaq kodeksi üzrə komissiyada ÜST ilə əməkdaşlıq;

- FAO-nun fəaliyyət sferasına daxil olan actual problemlər üzrə beynəlxalq konfransın təşkili və keçirilməsi;

- İnkişaf proqramını maliyyələşdirən idarələr və hökumətlər adından kənd təsərrüfat sektoruna yardım və texniki konsultasiya vermə proqramının həyata keçirilməsi;

- Kənd təsərrüfatı, kənd təsərrüfatı siyasəti, ərzaq və kənd təsərrüfatı mallarının beynəlxalq ticarətinin və müxtəlif məsələləri üzrə informasiyanın yayılması analizi və çatdırılması.

FAO-nun ali rəhbər orqanı iki ildə bir dəfə çağırılan FAO Konfransıdır. Konfrans adından fəaliyyət göstərən rəhbər orqan şuradır. Şura tərkibində 3 baş komitə və 5 ixtisaslaşmış komitə var. Şura kənd təsərrüfatının dünya mövqeyi haqqında qısa icmalların tərtibinə görə; əmtəə bazarları üzrə hökumətlərarası təşkilatların işinin koordinasiyası və kənd təsərrüfatı məhsullarının və ərzağın istehsalı, istehlakı və bölgüsü ilə bağlı məsələlərə görə cavabdehlik daşıyır.

FAO-nun 5 regional şöbəsi var: Afrika üzrə, Asiya Sakit Okean regionu üzrə, Avropa üzrə, Latin Amerikası və Karib hövzəsi üzrə, Yaxın Şərq üzrə.

Konfrans tərəfindən 6 il müddətinə seçilən baş direktor katibliyə rəhbərlik edir. Sonuncunun strukturuna kənd təsərrüfat, balıqçılıq, meşəçilik inkişaf iqtisadi və sosial siyasət, ümumi məsələlər və informasiya, idarəetmə və maliyyə.

3. Ümumdünya Poçt İttifaqı. 1875-ci ildə qüvvəyə minmiş Bern konvensiyasına görə 1865-ci yaradılıb. 1948-ci ildə BMT-nin ixtisaslaşmış agentliyidir. ÜPI-nin ali orqanı konqresin qərarları və tövsiyələri ilə təkmilləşir ÜPI-nin tərkibində 189 üzv var. ÜPI-nin funksiyalarına daxildir:

- poçt xidməti işinin effektivliyinin təminat yolu ilə xalqlar arasında əlaqələrin inkişafın həvəsləndirilməsi;

- üzv ölkələrin poçt xidmətinin rəqabət qabiliyyətliliyinin saxlanılması ilə beynəlxalq əməkdaşlığın möhkəmlənməsi;

- beynəlxalq poçt işinin modernləşdirilməsi və onun xidməti keyfiyyətinin artırılması üzrə tədbirlərin keçirilməsi;

- lazımi üzv ölkələrə poçt xidməti sahəsində texniki köməklik göstərilməsində iştirak etmək. Texniki köməklik göstərilməsi poçt xidmətinin

planlaşdırma, təşkil idarəetmə, istehsal kadrlarının hazırlanması, maliyyə xidmətləri kimi fəaliyyət növlərini daxil edir.

ÜPI-nin 2000-ci il üçün büdcəsi 22.5 mln.dollar olmuşdur.

4. Ümumdünya telekommunikasiya ittifaqı. O, 1994-cü ildə telekommunikasiyanın bütün növlərindən istifadə sahəsindən beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi və dəstəklənməsi; telekommunikasiya əlaqələri simasında İEOÖ-ə köməklik göstərilməsi; texniki vasitələrin inkişaf və onların optimal istismarına kömək məqsədilə yaradılıb. 187 ölkə BTİ-nin üzvüdür. BTİ tərəfindən telekommunikasiyanın inkişafı üzrə 1994-cü ildə Buons-Ayresdə təşkil olunan ümumdünya konfrans telekomunikasiya sferasında müasir tələblərə cavab verən global strategiyanın işlənilib hazırlanması, həmçinin ölkələrə və onların işgüzar partnyorlarına bütün ölkələrin maraqlarını nəzərə alan siyastin yönəldilməsinə imkan verən tədbirlər planı işlənilib hazırlanması məqsədini daşıyırdı.

Onun rəhbər orqanı səlahiyyətli konfransdır və 4 ildən bir görüşür. BTİ-nin heyəti 740 nəfərdən ibarətdir. Onun 2000-2001-ci il üçün büdcəsi 23 mln.dollar olub

5. Beynəlxalq əmək təşkilatı. O, 1919-cu ildə Versal müqaviləsinə uyğun olaraq yaradılıb. 171 ölkə BƏT-in üzvüdür. BƏT-in əsas funksiyaları:

- üzv ölkələrdə tam məşğulluğun təmin olunması və həyat səviyyəsinin artımına köməklik;
- iqtisadi və sosial islahatların həvəsləndirilməsi;
- əsas insan hüquqlarına əməl olunması, adamların sağlamlığının mühafizəsi;
- sahibkarlarla işçilər arasında əməkdaşlığın həvəsləndirilməsi.

BƏT onun cavabdeh olduğu sferada minimal normaları təyin edən beynəlxalq əmək kodeksini işləyib hazırlayıb. Təvsiyyələr və radifikasiya olunmuş konvensiyalara gəldikdə isə BƏT milli qanunvericiliyin konvensiya normalarına uyğunluğu haqqında informasiyanın verilməsi xahişi ilə hökumətə müraciət edə bilər.

BƏT BMT ilə birlikdə BMT İnkişaf Proqramı hesabına maliyyələşən üzv ölkələrin texniki əməkdaşlıq proqramını işləyib hazırlayır. BƏT-in strukturuna: Beynəlxalq Əmək Konfransı, İnzibati Şura, Beynəlxalq Əmək Bürosu daxildir. Sosial və əmək problemlərinin müzakirəsi və əmək məsələləri üzrə beynəlxalq konvensiya və tövsiyyələr işlənib hazırlanması məqsədilə hər il beynəlxalq konfrans keçirilir.

6. Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatı 1944-cü ildə yaradılıb, öz fəaliyyətinə 1947-ci ildə başlayıb. BMAT-nin tərkibinə 185 üzv dövlət daxildir. BMAT-nin məqsədləri:

- bütün dünyada beynəlxalq mülki aviasiya təhlükəsiz və planauyğun inkişafının təmin olunması;

- mülki təyyarələrin düzəldilməsinin və onların istismarının həvəsləndirilməsi; beynəlxalq mülki aviasiya üçün hava yolları aeroportların və aeronaviasiya avadanlıqlarının yaradılması;

- dünya əhalisinin təhlükəsiz, müntəzəm, effektiv və iqtisadi cəhətdən səmərəli hava daşımalarına tələbatlarının ödənilməsi;

- təyyarə sərnişinlə, ekipajla, yüklə və poçtla beynəlxalq sərhəddi sərbəst və maneəsiz keçərkən gömrük, immiqrasiya və sanitariya tələblərlə daxil olmaqla prosedur rəsmiyyətin azaldılması yolu ilə beynəlxalq hava daşımalarına kömək göstərilməsi;

- beynəlxalq mülki aviasiya problemlərinin öyrənilməsi, onun üçün beynəlxalq norma və qaydaların təyin olunması;

- beynəlxalq hava yollarında təhlükəsiz uçuşlara köməklik göstərilməsi;

- gömrük, immiqrasiya və sanitariya qaydaların sadələşdirilməsi;

- beynəlxalq konvensiyası proyektlərinin hazırlanması;

BMAT-ın əsas fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardır:

- hava daşınmasının asanlaşdırılması və hava uçuşlarının təhlükəsizliyi, müntəzəmliyi və effektivliyini təminatı üzrə beynəlxalq standartlarının, tövsiyyələri və praktiki tədbirlərin işlənib hazırlanması;

- Uçuş qaydalarının, həmçinin bütün dünya avianovikasyada istifadə

olunan aeronavikasiya kartlarının işlənilib hazırlanması;

- Beynəlxalq mülki aviasiya problemlərinin öyrənilməsi, onun üçün beynəlxalq norma və qaydaların təyin olunması;

- Aviasiya kadrlarının hazırlanması və hava nəqliyyatı sisteminin yaradılması və təkmilləşdirilməsi yolu ilə mülki aviasiyanın inkişafı sahəsində İEOÖ-ə köməklik göstərilməsi;

- Meteoroloji stansiya sisteminin yaradılması və texniki avadanlıqların standartlaşdırılması yolu ilə beynəlxalq hava yollarında uçuşların təhlükəsizliyinə köməklik göstərilməsi, uçuşlara nəzarət, əlaqə vasitələrinin, radiomayakların və radiodiapazonların, kəşfiyyat və xilasedici təşkilatların və digər vasitələrin effektivliyinin artırılması;

- Beynəlxalq hava konvensiyası layihələrinin hazırlanması;

- Mülki aviasiyanın Afrika, Latin Amerikası və Avropadakı regional təşkilatları ilə əməkdaşlıq.

BMAT-nin fəaliyyət prinsiplərini müəyyənləşdirən, büdcəni təhvil alan, təşkilatın texniki, iqtisadi və hüquqi fəaliyyətinə nəzarət edən ali orqan məclisdir. BMAT-nin icraedici orqanı 33 ölkənin nümayəndəsindən ibarət olan Şura

7. Beynəlxalq Dəniz Təşkilatı 1958-ci ildə yaradılıb. 1959-cu ildə fəaliyyətə başlayıb. Onun tərkibində 155 üzv dövlət var. BDT-nin məqsədləri:

- beynəlxalq ticarət gəmiçiliyinə aid olan texniki məsələlər üzrə hökumətlər arasında informasiya mübadiləsi və əməkdaşlığın həyata keçirilməsi;

- dəniz noviqasiyasında, dənizdə təhlükəsizliyə aid olan standart və normaların qəbul olunmasına kömək göstərilməsi; dənizin gəmilərlə çirklənməsinin qarşısı alınması və bu cür çirklənmə ilə mübarizə;

- hökumətlər tərəfindən müəyyən olunan, beynəlxalq ticarət gəmiçiliyinə toxunan ayrıseçkiliyin və lüzumsuz məhdudiyyətlərin aradan qaldırılmasına köməklik göstərilməsi.

BDT-nin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- öz səlahiyyətinin müxtəlif standartlar konvensiyanın işlənilib hazırlanması və qəbulu;

- dəniz mühitinin mühafizəsi üzrə komitə ilə və dənizdə təhlükəsizlik üzrə komitə ilə birgə tövsiyyələr qəbulu. Tövsiyyələr aşağıdakı məsələlərə toxunur: yük daşınması, texnologiya, ətraf mühit, gəmiçilik, dənizdə axtarış və xilasetmə, radioəlaqə, kadrların hazırlığı;

- texniki əməkdaşlıq proqramının həyata keçirilməsi yolu ilə konvensiya və tövsiyyələrin reallaşmasında hökumətlər köməklik göstərilməsi;

- üzv olan hökumətlər və təşkilatlar üçün informasiyalarla mübadilə, müzakirənin keçirilməsi, texniki, hüquqi və gəmiçiliyə və dənizin gəmilərlə çirklənməsinin qarşısının alınmasına aid olan digər məsələlərlə əlaqədar problemlərin həlli üzrə təşəbbüs oluna bilən forumun təmin olunması;

- elm və təhsil mərkəzlərinin təşkili;

- hökumətlərarası təşkilatlarla əməkdaşlıq.

BDT-nin ali orqanı məclisdir. O, təşkilatın siyasətini müəyyənləşdirir, proqram və büdcə, habelə maliyyə tədbirlərinin keçirilməsi haqqında qərar qəbul edir. BDT-nin məclisinin sessiyaları arasındakı işinə Şura rəhbərlik edir. O, BDT-nin orqanlarının işini koordinasiya edir, proqram və büdcəni nəzərdən keçirir.

8.Ticarət və Sənaye inkişafı üzrə Beynəlxalq Təşkilat. (UNCTAD) Baş məclisin qətnaməsinə uyğun olaraq 1964-cü ildə yaradılıb. UNCTAD-ın üzvləri BMT-nin 185 üzv dövləti və ixtisaslaşmış agentlikləri təmsil edən 3 üzvdən ibarətdir.

UNCTAD-in məqsədləri:

- iqtisadi artımın və inkişafın, xüsusilə də İEOÖ-də sürətləndirilməsi məqsədilə beynəlxalq ticarətin inkişafına köməklik;

- beynəlxalq ticarətə və onunla əlaqəli iqtisadi inkişaf problemlərinə aid, xüsusilə də maliyyə, investisiya və texnologiyanın ötürülməsi sahəsində prinsiplərin və siyasətin müəyyənləşdirilməsi;

- beynəlxalq ticarət və uyğun iqtisadi inkişaf problemləri sahəsində BMT sistemi çərçivəsində digər idarələrin fəaliyyətinin təşkilinin nəzərdən keçirilməsi və köməklik göstərilməsi;

- ticarət sahəsində çoxtərəfli hüquqi aktlar təsdiqi və danışıqların aparılması üçün zəruriyyət yarandıqda tədbir görülməsi;

- ticarət və onunla əlaqəli inkişaf sahəsində uyğunlaşdırma mərkəzi kimi çıxış edərək hökumətlər və regional iqtisadi qrupların siyasətinin uyğunlaşdırılması.

UNCTAD-ın fəaliyyətinin əsasında BMT-nin Baş Məclisinin 1995-ci il qətnaməsi ilə müəyyən olunan funksiyalar durur. UNCTAD-ın fəaliyyətinə əsas istiqamətlər aşağıdakılardır:

1. Dövlətlər arasında ticari və iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi; dünya ticarətinin inkişaf konsepsiyasının və prinsiplərinin işlənilib hazırlanması. Bu fəaliyyətdə əsas yeri “Beynəlxalq ticarət münasibətləri və ticarət siyasəti prinsiplərinin” işlənilib hazırlanması tutur.

2. Xammalın və beynəlxalq ticarətin tənzimlənməsi üzrə tədbirlərin işlənilib hazırlanması. UNCTAD dünya əmtəə bazarlarının tənzimlənməsi məsələləri ilə məşğul olan bütün beynəlxalq təşkilatlar sistemində aparıcı rol oynayır. XƏİP-nin əsas məqsədi dünya bazarında xammal əmtəələri üçün qiymətin stabilləşdirilməsi və İEOÖ-nün onlar tərəfindən istehsal olunan xammal əmtəələrinin emalı və satışında iştirakının genişləndirilməsidir.

3. Ticarət siyasəti və iqtisadi əməkdaşlıq tədbir və vasitələrinin işlənilib hazırlanması. UNCTAD çərçivəsində 1976-cı ildə qüvvəyə minən İEOÖ-lərdən əmtəələrin idxalında preferensiyanın ümumi sistemi yaradılıb: ticarət baryerlərinin aradan qaldırılması üzrə tədbirlər, iqtisadiyyatın struktur yenidən qurulmasında İEOÖ-ə köməklik göstərilməsi üzrə tədbirlərin, sənaye və ticarət əməkdaşlığı haqqında sazişin yeni forması işlənilib hazırlanıb.

4. İEOÖ arasında iqtisadi əməkdaşlığın inkişafında köməklik göstərilməsi, İEOÖ arasında qlobal preferensiya sisteminin yaradılması üzrə danışıqların aparılması, İEO iqtisadi geriliyinin aradan qaldırılması üzrə dünya

cəmiyyətinin fəaliyyət proqramının işlənilib hazırlanması

5. Dünya ticarətinin inkişaf və digər məsələlər üzrə hökumətlər və regional iqtisadi qrupların siyasətlərinin uyğunlaşdırılması məqsədilə diplomatik danışıq konfranslarının keçirilməsi.

6. Məhdud işgüzar praktikanın tənzimlənməsi məhdud işgüzar praktikaya həmçinin, TMK-ların fəaliyyətinin tənzimlənməsi üzrə müxtəlif tədbirlərə nəzarət üzrə prinsiplər qaydalara kodeksin işlənilib hazırlanması yolu ilə həyata keçirilir.

7. Geniş problem dairəsi üzrə analitik işin aparılması UNCTAD-in 9-cu sessiyası dörd vacib istiqaməti ayırdı:

- qloballaşma və İEOÖ-lər, beynəlxalq ticarətdə və investisiyalarda iştirakına, onların artımı və stimullaşdırılmasına, 90-cı illərdə ən az inkişaf etmiş ölkələr üçün fəaliyyət proqram reallaşması üçün nəzarətə aid olan spesifik məsələlərin öyrənilməsi;

- investisiya, müəssisəsinin inkişaf və texnologiya, müəssisədə inkişaf strategiyasının işlənilib hazırlanması və reallaşmasına kömək göstərilməsi; texniki inkişaf və innovasiya siyasətinin istiqamətinin müəyyənləşdirilməsi;

- xidmət sektorunun inkişafında İEOÖ-ə kömək göstərilməsi məsələləri telekommunikasiya şəbəkəsinin, müasir informasiya ötürmə vasitələrinin inkişafı, təhsil proqramının həyata keçirilməsi yolu ilə ticarətin effektivliyinin aparılması məqsədilə xidmət sferasında infrastrukturunun inkişafı.

8. BİM-in geniş məsələlər dairəsi üzrə, həmçinin beynəlxalq ticarət və inkişafın bir sıra konkret məsələləri üzrə müxtəlif ölkələr qrupu arasında danışıqlar üçün ayrı-ayrı ölkələrin mövqeyinin müzakirə və müqaisəsinin analizi üçün forum rolunu oynamaq.

9. Beynəlxalq ticarət məsələləri üzrə BMT çərçivəsində fəaliyyətin koordinasiyasına köməklik göstərilməsi; BMT ECOSOS regional komissiyası yolu ilə beynəlxalq ticarətin bir sıra aspektləri üzrə əməkdaşlıq.

10. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlarla hər şeydən əvvəl ÜTT ilə, Beynəlxalq ticarət mərkəzi ilə (UNCTAD/ÜTT) əməkdaşlıq

Təşkilati struktura. UNCTAD-ın ali orqanı Konfransdır. Konfrans iş proqramı ilə əlaqədar məsələlərin həlli və siyasətin əsas istiqamətinin müəyyənəşdirilməsi məqsədilə nazirlər səviyyəsində 4 ildə bir dəfə keçirilən sessiyada toplaşır. Nəzərdən keçirilən məsələlər üzrə UNCTAD-ın qərarlarının əksəriyyəti məcburi qüvvəyə malik deyil.

UNCTAD-ın icraedici orqanı sessiyaları arasında işi təmin edən ticarət və inkişaf üzrə şuraadır. Müntəzəm sessiyalarda dünya ölkələrinin iqtisadiyyatının qarşılıqlı asılılığı, qlobal ticarət məsələləri; ticarət və valyuta-maliyyə münasibətləri problemləri; ticarət siyasəti, struktura yenidənqurma və iqtisadi islahat məsələləri müzakirə olunur. Şura UNCTAD-ın fəaliyyətinin bütün sferalarına nəzarəti həyata keçirir, ən az inkişaf etmiş ölkələr üçün fəaliyyət proqramının, həmçinin Afrika ölkələrinin inkişafı üçün BMT-nin yeni proqramının reallaşmasına nəzarət edir.

Katiblik BMT Katibliyinin tərkib hissəsidir və Baş Katib tərəfindən idarə olunur. Onun tərkibinə 2 idarə: siyasətin koordinasiyası və xarici əlaqələr və 9 şöbə daxildir (xammal əmtəələri, beynəlxalq ticarət, İEOÖ-lər arasında iqtisadi əməkdaşlıq və xüsusi proqramlar, qlobal qarşılıqlı asılılıq, TMK və investisiya, elm və texnika, ən az inkişaf etmiş ölkələr, idarəetmə sahəsində xidmətlər və operativ funksional proqram təminatı)

9. Ümumdünya Sənaye İnkişafı Təşkilatı-UNIDO. 1966-cı ildə yaradılıb; 1986-cı ildən BMT sisteminin ixtisaslaşmış idarəsidir. UNIDO-nun tərkibinə 186 üzv dövlət daxildir.

UNIDO-nin məqsədləri:

- BMT sistemində sənaye inkişaf sahəsində koordinasiyaedici rolun həyata, keçirilməsi;
- Qlobal, regional, milli və sahəvi səviyyələrdə sənaye inkişaf əməkdaşlığına köməklik göstərilməsi;
- İEOÖ-in sənayeləşməsinə, eyni zamanda təbii resursların çıxarılması və infrastrukturunun inkişafı sahəsində köməklik;

- keçid iqtisadiyyatlı və İEOÖ-lərin yenidən qurulmasında və sənayenin özəlləşdirilməsində köməklik göstərilməsi;

- konkret layihələrin reallaşdırılması yolu ilə İEOÖ-lərə texniki köməklik göstərilməsi;

UNİDO-nun fəaliyyətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- İEOÖ-lərin sənayeləşməsində iştirak; Afrika ölkələrinin prioritet sənayeləşdirilməsi;

- İEOÖ-lərdə müasir istehsal, proqramlaşdırma və idarəetmə metodlarının tətbiqinə; texniki informasiyanın yayılmasına; təbii resursların rasional istifadəsinə; milli kadrların hazırlanmasına; maliyyə vəsaitlərinin konkret sənaye layihələr üçün cəlb olunmasına köməklik;

- sənaye avadanlığı təchizatı; mühəndis konsultasiya xidməti və texnologiya; İEOÖ-lərdə sifarişlərin yerləşdirilməsi üçün beynəlxalq hərracların təşkili; texniki iqtisadi əsaslı layihələrin hazırlanması şəklində maddi və maliyyə resurslarının verilməsi yolu ilə İEOÖ-lərə çoxtərəfli texniki yardımın həyata keçirilməsi;

Texniki əməkdaşlıq aşağıdakı sahələr üzrə həyata keçirilir:

- kənd təsərrüfatı istehsalına əsaslanan (yeyinti, dəri, tekstil, ağac emalı)

- kimya sənayesi sahələri

- maşınqayırma sahələri

- məqsədyönlü operativ tədqiqatların və sənayeləşmənin müxtəlif aspektləri üzrə uzunmüddətli elmi tədqiqat proqramının yerinə yetirilməsi, texnologiyalar haqqında informasiyaların ötürülməsi yolu ilə beynəlxalq sənaye əməkdaşlığının inkişafına köməklik. Aşağıdakı məsələlər üzrə görülən işlərə xüsusi əhəmiyyət verilir: global iqtisadi intqراسiya üçün strategiyanın siyasətin və təşkilatı formanın işlənilib hazırlanması: ətraf mühit və energetika; kiçik və orta sənaye müəssisəsi; yenilik, məhsuldarlıq və rəqabətqabiliyyətliliyin artırılması vasitəsi kimi keyfiyyət; sənayeləşmə investisiyalarla köməklik və texniki proqramların reallaşması.

- expert və komissiyaların göndərilməsi ilə sənaye obyektlərinin tikintisində köməklik göstərilməsi

- sənayenin, həmkarlar ittifaqının isehlakçıların nümayəndələrinin konfrans, müşavirə və görüş keçirməsi yolu ilə konsultativ köməkliyin göstərilməsi.

UNIDO-nun ixtisaslaşmış büro vasitəsilə texnologiyanın ötürülməsi və xarici investisiyaların həcmnin artırılmasına kömək göstərilməsi üzrə iş aparır. UNIDO-nun işində texniki və sənaye əməkdaşlığı, investisiya məsələləri üzrə forumun təşkilinə; ekspert qrupunun müşavirə, praktikum, seminarlar keçirilməsinə mühüm əhəmiyyət verir. UNIDO-nun baş orqanları aşağıdakılardır: Baş konfrans; sənaye inkişafı üzrə şura; katiblik, baş direktor; UNIDO-nun yerlərdə nümayəndəliyi. Köməkçi orqanlara aiddir: proqram və büdcə üzrə komitə və texniki komitə.

Baş konfrans 2 ildə bir dəfə sessiya keçirir. O, UNIDO-nun rəhbər prinsiplərini müəyyənləşdirir, büdcəni təsdiq edir, maliyyə resurslarından istifadəyə nəzarəti həyata keçirir. Sənayenin inkişafı üzrə şura UNIDO-nun 53 üzvündən təşkil olunub. Şura UNIDO-nun məqsədinə nail olmaq üçün prinsip və siyasət işləyib hazırlayır; bu prinsiplərin praktikada həyata keçirilməsi haqqında təklif irəli sürür. Təşkilatın fəaliyyət proqramını nəzərdən keçirir və qəbul edir; sənaye inkişafı sahəsində BMT sisteminin koordinasiyası məsələlərini müzakirə edir; təşkilatın sərəncamında olan resurslardan effektiv istifadə üzərində nəzarətin həyata keçirilməsi; UNIDO-nun fəaliyyəti haqqında illik məruzəni ECOSOC-un vasitəsilə BMT-nin Baş Məclisinin nəzərdən keçirməsi üçün təqdim edir.

UNIDO-nun operativ fəaliyyətinə çəkilən xərclər maliyyələşir: 1. BMT-nin üzv dövlətlərinin hökumətləri və ixtisaslaşmış idarələrinin üzvləri tərəfindən ödənilən haqlar hesabına 2. digər təşkilatların BMT-nin İnkişaf Proqramının xidmətlərindən istifadə etdiyi əsasda həmin proqramda iştirakı yolu ilə 3. BMT-nin müntəzəm texniki yardım proqramlarının müvafiq resurslarından istifadə hesabına. Operativ fəaliyyətin müəyyənləşdirilməsinə bu məqsədlərdən başqa

sosial sənaye xidmət proqramının, məqsədli fondlar, UNIDO-nun ümumi məqsədli fondu və BMT-nin sənaye inkişafı fondu xidmət edir. UNIDO tərəfindən dünyanın bütün ölkələrinə verilən texniki yardımın ümumi həcmi 1997-ci ildə təqribən 100 mln. USD-təşkil etmişdir

10. Beynəlxalq Valyuta Fondu. BVF BMT-nin 1944-cü ildə Bretton Vudsda beynəlxalq valyuta konfransında yaradılıb. Konfrans onun nizamnaməsi rolunu oynayan sazişi qəbul etdi. Saziş 1945-ci ildə qüvvəyə mindi, fondun praktiki fəaliyyəti 1947-ci ildə başladı. Saziş vasitəsilə BMT və BVF-nun münasibətləri müəyyənləşir. Sazişdə o da əksini tapır ki, BMT fond tərəfindən yürüdülməli siyasətlərə tövsiyyə vermək hüququna malik deyil. BVF-nun üzvü 181 dövlətdir.

Praktiki olaraq BVF beynəlxalq valyuta sisteminin institusional əsası kimi çıxış edir. O üzv dövlətlər arasında valyuta hesablama münasibətlərinin tənzimlənməsini həyata keçirmək və valyuta problemləri yarandıqda xarici valyuta ilə qısa müddətli borcların verilməsi yolu ilə onlara maliyyə köməkliyi göstərilməsi üçün təklif olunub.

Fondun fəaliyyətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- Valyuta sferasında ümumi hesablar sistemi və xüsusi borc hüququ üzrə hesablar sisteminin saxlanması, yolu ilə həyata keçirilən əməkdaşlığın təminatı. Fond ümumi resurslar hesabı çərçivəsində qısa müddətli, orta müddətli və qismən uzun müddətli borclar verir. Ödənilən kapital üzv ölkələrin haqlarından və şərti hesab vahidi ilə xüsusi hesabdən yaradılır. SDR-in dəyəri dünyanın 5 əsas valyutasının bazar mübadilə kursu əsasında gündəlik müəyyən olunur;

- Üzv ölkələrə maliyyə yardımının təmin olunması BVF çərçivəsində işlənilib hazırlanmış mexanizmə və uyğun maliyyə siyasətinə əsaslanır;

- Konsultativ və texniki köməkliyin göstərilməsi valyuta əməliyyatları, üzv ölkələrin maliyyə sisteminin təkmilləşdirilməsi məsələləri üzrə konsultasiyanın verilməsini nəzərdə tutur; BVF çərçivəsində olduğu kimi digər beynəlxalq təşkilatlara əməkdaşlıqda texniki yardımın koordinasiyası.

Fondun ali orqanı idarəetmə Şurasıdır. Onun funksiyalarına daxildir. BVF-na yeni üzvlərin qəbulu, üzv ölkələrin dəyişilmiş valyuta paritetlərinin təsdiqi; kvotanın yenidən gözdən keçirilməsi; Fondun xalis gəlirinin bölüşdürülməsi; icraedici direktorların seçilməsi. Səsvermə sistemi ölkələrin Fonddakı payı həcmində müəyyənləşir. Hərçənd ki, BVF səhmdar cəmiyyəti prinsipi üzrə təşkil olunub, iştirakçı ölkələrin səslərinin sayı onların kapitaldakı payına proporsional olaraq müəyyənləşir.

2.3.BMT-nin regional iqtisadi komissiyalarının beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə yeri və rolu

Müasir şəraitdə dünyada BMT sisteminə daxil olan beynəlxalq regional təşkilatların rolu əhəmiyyətli dərəcədə artıb. Onlarda hökumətlər səviyyəsində konsensusun formalaşması əsasında üzv dövlətlərin iqtisadi siyasətinin koordinasiyası məsələləri həll olunur. Ümumilikdə ECOSOC çərçivəsində regional fəaliyyəti «komissiyalar» adlandırılan 5 bu cür təşkilat həyata keçirir. Onlar regional komissiyaların üzv ölkələrinin iqtisadi və sosial inkişafına köməklik göstərirlər; region çərçivəsində ölkənin razılaşdırılmış fəaliyyətinin işlənilib hazırlanmasına və siyasətin koordinasiyasına, beynəlxalq və regional təşkilatlarla regiondaxili əməkdaşlığın inkişafına köməklik göstərir; iqtisadiyyatın inkişafı sahəsində layihə və proqramların həyata keçirilməsinə köməklik göstərirlər (1-ci cədvəl).

Cədvəl 1

BMT-nin regional iqtisadi komissiyaları

Komissiyalar	Üzv ölkələrin sayı	Yarandığı il
Avropa üzrə iqtisadi komissiya	55	1947
Latin Amerikası Karib hövzəsi üzrə iqtisadi komissiya	55	1948
Asiya və Sakit okeanı üzrə iqtisadi və sosial komissiya	51	1947
Qərbi Asiya üzrə iqtisadi və sosial komissiya	13	1973
Afrika üzrə iqtisadi komissiya	53	1958

1. Avropa üzrə iqtisadi komissiya ECOSOC tərəfindən BMT-nin Baş Məclisinin qərarı üzrə 1947-ci ildə yaradılıb. 1951-ci ildə AİK BMT-nin daimi orqanı statusunu aldı. AİK-in tərkibində 55 üzv dövlət var. Belə olan halda AİK-in üzvləri praktiki olaraq bütün Avropa ölkələri, həmçinin ABŞ, Kanada, İsraildir. Onun işidə BMT-nin hökumətlər arasındakı və beynəlxalq təşkilatların istənilən üzv ölkələrinin nümayəndələri müşahidəçi və konsultant kimi iştirak etmək hüququna malikdir. AİK-in fəaliyyəti ümumavropa prosesləri və

Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq üzrə müşavirənin tövsiyyələri ilə çox sıx əlaqədardır.

AİK-in məqsədləri:

- Üzv dövlətlər arasında olduğu kimi, onlarla digər ölkələr arasında iqtisadi münasibətlərin möhkəmlənməsi və inkişafına köməklik;
- Regionda elmi texniki və ticari iqtisadi əməkdaşlığın koordinasiyası;
- Elm və texnika, iqtisadi proqnozlaşdırma və planlaşdırma, ticarət, ətraf mühit, energetika, sənayenin ayrı-ayrı sahələri, nəqliyyat, kənd təsərrüfatı, statistika, standartlaşdırma, sertifikatlaşdırma kimi sahələrdə əməkdaşlıq;
- İqtisadi və texnoloji mərhələlər üzrə informasiya və statistik məlumatların toplanmasının anlizinin və yayımının həyata keçirilməsi;

AİK-in fəaliyyətinin əsas istiqaməti aşağıdakı sahələrə köməklik göstərilməsinə yönəlib:

- Region daxili ticarət siyasətinin müəyyənləşdirilməsində əməkdaşlıq;
- Beynəlxalq ticarət praktikası sahəsində məsələlərin tənzimlənməsi;
- Beynəlxalq ticarətin proseduralarının təkmilləşdirilməsi;
- Kənd təsərrüfatı sahəsində əməkdaşlıq;
- Qaydalar və sazişlərin, həmçinin məhsulun sertifikatlaşdırılmasının beynəlxalq standartlarının işlənilib hazırlanması, avtonəqliyyat vasitələri haqqında standartların işlənilib hazırlanması;
- Investisiya layihələrinin reallaşdırılması;
- Ətraf mühitin mühafizəsi və havanın çirkləndirilməsi şəraitinin normallaşdırılması sahəsində fəaliyyətin həyata keçirilməsi;
- Energetika sahəsində əməkdaşlıq;
- Geniş məsələlər dairəsi üzrə informasiyanın verilməsi; keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üzrə rəhbərliyin işlənilib hazırlanması.

AİK-in ali orqanı plenar sessiyadır. Onun işində üzv ölkələrin hökumətlərinin rəsmi nümayəndələri iştirak edir. Plenar sessiyada regionda ümumi iqtisadi siyasət gözdən keçirilir və Komissiyanın koordinasiyaedici

orqanıdır və bir qayda olaraq xarici işlər nazirlərinin müavinləri səviyyəsində çağrılır. Sessiyanın işində diplomatik idarələrin həmçinin iştirakçı ölkələrin iqtisadi siyasətinə görə məsuliyyət daşıyan idarələrin nümayəndələri iştirak edir.

AİK və onun köməkçi orqanları BMT Katibliyinin bir hissəsi olan AİK Katibliyinə xidmət edirlər. AİK-in üzv ölkələrinin hökumətləri AİK-in müxtəlif orqanlarında milli maraqların təmsil etmək üçün səlahiyyətli dövlət təşkilatları təyin edirlər. Bu təşkilatlar milli qanunvericiliyə və AİK-in tövsiyyələrinə uyğun olaraq öz ölkələrində iqtisadiyyatın müxtəlif sektorlarında koordinasiyanı həyata keçirirlər.

AİK BMT-nin tərkib hissəsidir və Komissiyanın işini koordinasiya və rəhbərlik edən, onun fəaliyyəti haqqında məruzələri nəzərdən keçirən, iş proqramını təsdiq edən ECOSOC qarşısında hər il hesabat verir. Komissiyanın büdcəsi BMT-nin müstəsna büdcəsi hesabına təşkil olunur. Ayrı-ayrı layihələrin həyata keçirilməsi üçün büdcədən kənar vəsaitlərin cəlbə məsələsi tətbiq olunur. Komissiyanın İcraedici orqanı BMT-nin Baş katibi tərəfindən təyin olunan icraedici katib tərəfindən idarə olunur. Komissiya uzun müddət BMT sistemində əsas vəzifəsi Şərq Qərbin ticari iqtisadi və elmi texniki əməkdaşlığının inkişafına kömək göstərilməsi olan yeganə orqandır. Bu əməkdaşlıq praktiki olaraq iqtisadi fəaliyyətin bütün sferalarında həyata keçirilir-ticarət, elm və texnika, energetika, nəqliyyat, ətraf mühitin mühafizəsi, iqtisadi təhlil, kənd və meşə təsərrüfatı, su problemləri, kimya və sair.

Müasir şəraitdə Komissiya fəaliyyətinin əsas sferaları aşağıdakılardır: ətraf mühitin mühafizəsi; nəqliyyatın inkişafı; iqtisadi təhlilin aparılması; kənd təsərrüfatı məhsulları üçün standartların işlənib hazırlanması; beynəlxalq ticarət proseduralarının sadələşdirilməsi. Komissiya fəaliyyətinin ayrı-ayrı prioritetləri bazar iqtisadiyyatına keçid mərhələsində olan ölkələrə köməklik göstərməkdir.

İqtisadiyyatını dəyişdirən ölkələr üçün müzakirələr və seminarlar geniş məsələlər dairəsini əhatə edir özəlləşdirmə və sahibkarlıq fəaliyyətinin xüsusilə kiçik və orta müəssisələrin inkişafı, xarici kapital qoyuluşunun cəlb olunması üçün şərait yaradılması, kadrların hazırlığı və sair.

2. Latın Amerıkası və Karib hövzəsi üzrə iqtisadi komissiya. Komissiya BMT-nin ECOSOC-u tərəfindən 1948-ci ildə təsis edilib. O BMT inkişaf Proqramı tərəfindən maliyyələşən regional, subregional, sahələrarası və regionlararası layihələrin icraedici orqanıdır. LAKİK-in tərkibində 41 üzv dövlət və 7 asosiasiya olunmuş üzvlər var.

LAKİK-in məqsədləri:

- Latın Amerıkası və Karib hövzəsi ölkələrində iqtisadi imkişafa köməklik göstərilməsi;
- Region ölkələri arasında olduğu kimi onlarla III ölkələr arasında iqtisadi əməkdaşlığın inkişafı;
- Regional inkişafın iqtisadi və texniki problemlərinin tədqiqi və öyrənilməsi;
- Region ölkələrinin iqtisadi inkişafına köməkliyə yönəlmiş praktiki tədbirlərin əsası kimi üzv ölkələrin koordinasiya olunmuş siyasətinin işlənilib hazırlanmasında iştirak;
- Texniki yardım göstərilməsi üzrə BMT proqramı çərçivəsində birgə fəaliyyət.

LAKİK fəaliyyətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- üzv ölkələrə inkişaf planlarının işlənilib hazırlanmasında köməklik göstərilməsi;
- aktual iqtisadi problemlərin həllinə yönəlmiş tədbirlərin işlənilib hazırlanması;
- bir sıra regional və milli iqtisadi problemlərin tədqiqi və analizinin aparılmasında qarşılıqlı əlaqə;
- texniki yardım göstərilməsi;
- hökumətlərarası regional müşavirələrin təşkili və aparılması, seminar və konfranslarda iştirak;
- illik məcmuələrin, hesabatların və soraq kitabçalarının nəşri və yayılması yolu ilə iqtisadi informasiyanın işlənilib hazırlanması və çatdırılması.

LAKİK-in fəaliyyəti aşağıdakı sahələri əhatə edir: ərzaq və kənd təsərrüfatı; beynəlxalq ticarət; nəqliyyat; inkişafın maliyyələşdirilməsi; təbii resurslar və energetika; istehsal; TMK-lar da daxil olmaqla məhsuldarlıq və idarəetmə; elm və texnika; sosial inkişaf və ictimai proqramlar; ətraf mühit və yaşayış məntəqələri; statistika; iqtisadi layihələrin hazırlanması; kadrların professional hazırlığı.

LAKİK-in rəhbər orqanı plenar sessiyadır. O Latın Amerikasını və Karib hövzəsi ölkələrindən birində 2 ildə bir dəfə keçirilir. LAKİK-in Katibliyi icraedici katib tərəfindən idarə olunur. Katibliyin tərkibinə daxildir: planlaşdırma və operativ xidmət proqramı üzrə şöbə; birgə kənd təsərrüfatı şöbəsi; LAKİK/FAO; iqtisadi inkişaf şöbəsi; iqtisadi proqnozlaşdırma mərkəzi; TMK-lar üzrə birgə qruppa; sənaye texnikası üzrə birgə şöbə; elm və texnika üzrə qruppa; beynəlxalq ticarət və inkişaf şöbəsi; statistika və kəmiyyət təhlilləri şöbəsi; nəqliyyat və əlaqələr şöbəsi № sənədlər və nəşriyyat şöbəsi.

LAKİK-in fəaliyyəti BMT-nin büdcəsi və xüsusi ödəmələr hesabına maliyyələşir.

3. Asiya və Sakit okeanı üzrə komissiya. ASİSK ECOSOC-un qərarı üzrə Asiya və Sakit okean regionu üçün, BMT sistemində iqtisadi və sosial inkişafın vahid mərkəzi kimi 1947-ci ildə yaradılıb. ASİSK-in tərkibində 49 üzvü var. ASİSK-in məqsədləri:

- regionda iqtisadi və sosial inkişafa köməklik göstərilməsi
- üzv ölkələrin hökumətləri üçün texniki yardım göstərilməsi
- regional iqtisadi inkişaf problemlərinin tədqiqi
- region ölkələri arasında və dünyanın digər region dövlətləri ilə regional ticarətin inkişafına və iqtisadi əlaqələrin möhəmlənməsinə köməklik göstərilməsi.

ASİSK-in fəaliyyətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılara köməklik göstərilməsinə aid edilir

- Asiya, Uzaq Şərq və Sakit okean ölkələrinin kompleks inkişafına
- Sənayenin, kənd təsərrüfatının, nəqliyyatın inkişafına

- Milli inkişaf proqramları və planlarının koordinasiyasına
- Sosial inkişaf, savadsızlığın və yoxsulluğun aradan qaldırılması, tikinti, əhali, işçi qüvvəsinin miqrasiyası, ətraf mühit məsələlərinin həllinə
- İnvestisiya fəaliyyətinin, texnologiyaların ötürülməsinin, özəlləşdirmə və sahibkarlığın inkişafına
- BMT İnkişaf Proqramı tərəfindən maliyyələşən layihələrin reallaşmasında podratçı icraçı kimi iştirak.

ASİSK-in ali orqanı illik sessiyadır.

İcraçı katib tərəfindən idarə olunan Katiblik siyasi cəhətdən ASİSK-ə, inzibati cəhətdən Baş katibə hesab verməlidir. ASİSK Katibliyinin tərkibinə daxildir: koordinasiya və proqramlar üzərində nəzarət üzrə idarə; kənd təsərrüfatı və kənd rayonlarının inkişafı şöbəsi; inkişafın planlaşdırılması şöbəsi; sənaye yaşayış məntəqələri və ətraf mühit şöbəsi; beynəlxalq ticarət və turizm şöbəsi; gəmiçilik, limanlar və daxili su yolları üzrə şöbə; texniki əməkdaşlıq şöbəsi; təbii resurslar şöbəsi əhali şöbəsi; sosial inkişaf şöbəsi statistika şöbəsi; nəqliyyat və əlaqələr şöbəsi; inzibati şöbə ;TMK-lar üzrə birgə qruppa.

ASİSK-in konfransı üzv ölkələrin nazirləri səviyyəsində keçirilir.

4. Qərbi Asiya üzrə iqtisadi və sosial komissiya .Komissiya ECOSOC-un qətnaməsinə əsasən 1973-cü ildə yaradılıb və BMT Katibliyinə daxildir. QAİSK-in üzvləri 13 dövlətdir. QAİSK- in məqsədləri;

- Qərbi Asiya ölkələrinin iqtisadi əməkdaşlığının və integrasiyasının inkişafı və dərinləşməsinə köməklik göstərilməsi
- Region ölkələri arasında olduğu kimi, digər ölkələri ilə iqtisadi münasibətlərin saxlanılması və möhkəmlənməsi
- İqtisadi və sosial məsələlər üzrə tədqiqatların aparılması və üzv ölkələrə ekspert və konsultasiya yardımının göstərilməsi

QAİSK fəaliyyətinin əsas istiqamətləri:

- İnkişaf proqramının və iqtisadiyyatın aşağıdakı kənd təsərrüfatı və ərzaq; ətraf mühitin mühafizəsi; sənaye inkişafı; beynəlxalq ticarət; təbii resursların

inkişafı; elm və (texnika; nəqliyyat və əlaqə sahələrində əməkdaşlığın həyata keçirilməsinə köməklik

- İqtisadi və sosial inkişaf proqramının həllinə köməklik göstərilməsi
- Üzv ölkələrin iqtisadi inkişaf sahəsində razılaşdırılmış fəaliyyəti üçün münasib şəraitin yaradılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi
- İqtisadi texniki və statistik informasiyanın toplanması, qiymətləndirilməsi və yayılması

- Müvafiq milli, regional və beynəlxalq orqanlarla və təşkilatlarla əməkdaşlıq və qarşılıqlı əlaqə; texniki yardım göstərmək də daxil olmaqla iqtisadi problemlərin həlli ilə əlaqədar öz funksiyalarını yerinə yetirməkdə ECOSOC-a köməklik göstərilməsi. QAİSK-in ali orqanı illik sessiyadır. Katiblik bir müavini olan icraçı katib tərəfindən idarə olunur.

5. Afrika üzrə iqtisadi komissiya. Komissiya ECOSOC tərəfindən 1958-ci ildə yaradılıb. Tərkibində 53 üzv dövlət var.

AIK-in məqsədləri:

- Afrikada iqtisadi və sosial inkişafa, bu cür inkişafın sosial aspektləri də daxil olmaqla iqtisadi inkişafa istiqamətlənmiş uyğunlaşdırılmış və razılaşdırılmış fəaliyyətin həyata keçirilməsinə köməklik göstərilməsi

- Afrika ölkələri arasında olduğu kimi dünyanın digər ölkələri ilə iqtisadi münasibətlərin mühafizəsi və möhkəmləndirilməsi

- İqtisadi və texnoloji problemlər üzrə tədqiqatın aparılması və informasiya, konsultasiya xidmətlərinin təqdim olunması, həmçinin professional kadrların hazırlığının təşkili

- Regionun iqtisadi və texniki inkişafına kömək edən praktiki tədbirlər üçün əsas kimi üzv ölkələrin razılaşdırılmış, siyasətinin işlənib hazırlanmasında və formalaşmasında köməklik göstərilməsi.

AIK fəaliyyətinin əsas istiqamətləri:

- Sənaye, maliyyə, ticarət, təbii resurslar, nəqliyyat və əlaqələr, turizm sahəsində proqram və siyasətin praktiki surətdə həyata keçirilməsi

- FAO-la birlikdə kənd təsərrüfatı sahəsində proqramın reallaşdırılması

- Sosial tədqiqatlar; planlaşdırma; yaşayış məntəqələrinin təkmilləşdirilməsi; dövlətin idarəedilməsi; insan resursları; üzv ölkələrdə sosial inkişaf və həyat səviyyəsinin artımı; statistika; əhali; administrasiya və konfrans xidməti sahəsində siyasət və proqramların reallaşdırılmasına köməklik göstərilməsi

- Regional və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq bir sıra regional və subregional təşkilatlara maliyyə yardımı edilməsi

- Regional inkişaf proqramının reallaşdırılması üzrə regional büro kimi fəaliyyət göstərən, planlaşdırma və operativ idarəetmə üzrə çoxmillətli mərkəzlərin yaradılması. Bu cür mərkəzlər müxtəlif ölkələrdə yerləşir və müxtəlif subregionlara cavabdehdir.

AİK-in ali orqanı hər il çağrılan nazirlərin konfransıdır. Nazirlər konfransının köməkçi orqanı AİK fəaliyyətinin bütün aspektləri üzrə konfransa tövsiyyələr işləyib hazırlayan və təqdim edən ekspertlərdən və dövlətin vəzifəli şəxslərindən təşkil olunmuş texniki hazırlıq komitəsidir. İcraçı katib tərəfindən idarə olunan Katiblik Konfrans iclasının keçirilməsini təmin edir və AİK-in köməkçi orqanlarının işinə rəhbərlik edir.

III FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BMT İLƏ ƏMƏKDAŞLIĞININ FORMALAŞDIRILMASI, İNKİŞAFI, BU SİSTEMDƏ YERİ VƏ ROLU

3.1. Azərbaycan Respublikasının BMT ilə əməkdaşlığının yaranması, formalaşdırılması və inkişafı

Sovet imperiyasının dağılma prosesi onun strateji əhəmiyyət kəsb edən zonalarında lokal münaqişələrlə müşayiət olunurdu. Əslində imperiyanın tərkib hissəsi olan hər bir müttəfiq respublikanın ərazisində münaqişənin yaradılması ehtimalı var idi. Çünki Sovetlər İttifaqının dağılmasının zəruri şərtini respublikaların SSRİ-nin tərkibindən çıxması, müstəqillik qazanması təşkil edirdi. Onların müəyyən münaqişəyə cəlb edilməsi suverenlik uğrunda mübarizəyə mane olmaq məqsədi daşıyırdı. SSRİ-də isə potensial münaqişə ocaqlarının sayı 100-dən yuxarı idi.

Azərbaycanda da suverenliyin bərpası prosesi DQMV-də süni şəkildə yaradılmış etnik münaqişə ilə paralel gedirdi. Aydınır ki, bu münaqişənin yaranmasının əsas səbəbləri respublikanın geosiyasi mövqeyi və enerji ehtiyatları ilə bağlı idi. Şərq və Qərb sivilizasiyasının qovşağında yerləşən ölkəmizin coğrafi mövqeyindən, sosial-siyasi yönümündən və tarixi mədəni ənənələrindən irəli gələn xüsusiyyətlər beynəlxalq münasibətlər sistemində respublikanın roluna və yerinə səciyyəvi təsir göstərir.

Avropa və Asiyanın qovşağında, Avropa ölkələrindən Mərkəzi Asiyaya, Yaxın Şərqlə istiqamətlənən və geriye qayıdan yolların kəsişdiyi ərazidə yerləşən respublikamız iki qitənin dövlətləri arasındakı qarşılıqlı əlaqə və münasibətlərdə həmişə əhəmiyyətli rol oynamışdır. Digər tərəfdən, Azərbaycanın əhəmiyyətini artıran növbəti fakt bu ölkənin “zəngin təbii ehtiyatları, hər şeydən əvvəl nefti” olmuşdur.

Qeyd olunan xüsusiyyətlər - Azərbaycanın strateji əhəmiyyət kəsb edən mövqeyi və sərvətləri onun suverenlik uğrunda mübarizəsinə kənar təsirlərin

göstərilməsinə səbəb olmuşdur. Azərbaycanın ərazisində yaradılmış etnik münaqişə ocağının sonralar regional münaqişəyə çevrilməsində və bu günədək həll olunmamasında eyni amillərin təsiri aydın sezilir. Bütün bunlar Azərbaycanın suverenlik qazandığı ilk dövrlərdə nəzərdən qaçırılmış, əvvəl etnik, sonralar isə regional münaqişənin asanlıqla aradan qaldırılacağına ümid bəslənmişdir. 1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan Ali Sovetinin Dövlət müstəqilliyi Konstitusiyası Aktını qəbul etməsi yeni bir dövlətin yaranmasını ifadə edirdi. Lakin dövlətin öz suverenliyini elan etməsi onun beynəlxalq hüquq subyekti kimi fəal mövqeyə çıxmasını dərhal reallaşdırmır. Hər şeydən əvvəl, suveren dövlətin başqa dövlətlər tərəfindən tanınması lazım gəlir.

Suverenliyin ilk dövrlərindən başlayaraq Azərbaycan BMT-yə daxil olmağa çalışmışdır. Bu istiqamətdə fəaliyyət göstərmək məsələnin yalnız bir tərəfidir. BMT-yə daxil olmaq, hər şeydən əvvəl, TŞ-nin beş daimi üzvünün razılığını tələb edir. Deməli, dövlətin BMT-yə daxil olması üçün TŞ-nin beş daimi üzvü olan ölkələr onu “de-yure” tanımalıdır. Əlbəttə, bu zəruri şərt sayıla bilməz. Yəni dövlətlərarası diplomatik münasibətlər yüksək səviyyədə təmin olunmadıqda da BMT-yə üzvlük mümkündür. Lakin bütün hallarda beşliyin yeni yaranmış beynəlxalq hüquq subyektinə münasibəti sırf mənfi səciyyə daşımamalıdır.

Azərbaycanın BMT-yə daxil olması onun suverenliyinin ilk dövrlərində aşağıdakı səbəblərdən böyük əhəmiyyət daşıyırdı:

- respublika beynəlxalq hüquq subyektliyini tam təsdiq etdirmiş olurdu;
- ölkə beynəlxalq siyasi prosesin iştirakçısına çevrilirdi;
- beynəlxalq birlik tərəfindən qəbul olunma faktı və dövlətin strateji mövqeyi onu dünyanın tanınmış siyasətşünaslarının təhlil və tədqiqat obyektinə edirdi;
- Azərbaycanda etnik münaqişə səviyyəsində qəbul olunan “Dağlıq Qarabağ” probleminin regional münaqişə olması faktını sübut etmək imkanı yaranırdı;
- Azərbaycanın beynəlxalq əməkdaşlıq imkanları genişlənirdi;

- dost ölkələrin Azərbaycana humanitar yardım göstərməsi üçün əlavə şərait yaranırdı;
- beynəlxalq aləmdən təcridətmə təsirlərinin qarşısını almaq reallaşırdı;
- informasiya blokadasını yarmaq, Azərbaycan həqiqətlərini dünyaya çatdırmaq imkanları genişləndirdi;
- ölkənin iqtisadi, sosial-mədəni həyatında müsbət dəyişikliklər aparmağa yol açılırdı.

Azərbaycan ilə BMT qurumları arasında əlaqələrin yaradılmasına suverenliyin ilk illərindən rast gəlinir. Məsələn, “Azərinfom”-a istinadla verilmiş məlumatda Azərbaycan, Rusiya, Qazaxıstan, Ukrayna və üç Baltikyanı dövlətin Beynəlxalq Valyuta Fonduna 1992-ci ilin sentyabrında qəbul ediləcəyi haqqında xəbər yayılmışdı. Həmin xəbəri Ümumdünya Bankının Şərqi Avropa Departamenti rəhbərinin Fransanın paytaxtında elan etməsi və Frans Press Agentliyi tərəfindən yayılmış bəyanatda qeyd olunması göstərilirdi. Bu məlumat istər Azərbaycan, istərsə də digər keçmiş sovet respublikalarının BMT-yə geniş marağını əks etdirir.

1992-ci il yanvarın 22-də Azərbaycan prezidentinin BMT-yə qəbul edilmək haqqındakı bəyanatı respublika Xarici İşlər Nazirliyi xətti ilə BMT Baş katibinə rəsmən təqdim edildi. Bəyanatdan iki aya yaxın vaxt keçdikdən sonra, 1992-ci il martın 2-də BMT Baş Məclisinin 46-cı sessiyasında Azərbaycanın keçmiş sovet respublikalarından olan Ermənistan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Moldava, Türkmənistan, Özbəkistanla eyni vaxtda BMT-yə qəbul olunması haqqında qərar qüvvəyə mindi.

1992-ci il aprelin ikinci yarısından respublikanın BMT-dəki daimi nümayəndəliyi fəaliyyətə başladı. Azərbaycanın BMT yanındakı ilk daimi nümayəndəsi, fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Həsən Əziz oğlu Həsənov təyin olundu. Müstəqil dövlətimizin göstərilən sahədə tarixi təcrübəsinin və ənənəsinin olmaması baxımından bu iş son dərəcə çətin və məsuliyyətli idi. Mövcud problemlərin çoxluğuna, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin özünün yüksək mərhələsinə keçməsinə, ölkə daxilində siyasi sabitliyin

dayanıqsızlığına, xarici siyasətdə dövlət rəhbərliyinin qeyri-ardıcıl mövqe tutmasına baxmayaraq, BMT yanındakı daimi nümayəndəlik öz işini yüksək səviyyədə qura bildi.

Suveren dövlətlərin bərabər hüquqlar əsasında beynəlxalq təşkilatlara qoşulması onların maraq və mənafeələrinə xidmət göstərir. Heç bir elmi-nəzəri müddəaya əsaslanmadan qəbul etmək olar ki, dövlətin beynəlxalq təşkilata üzvlüyü onun strateji, uzunmüddətli məqsədləri ilə uzlaşır. İstər siyasətşünaslığa, istərsə də beynəlxalq münasibətlərə aid tədqiqat işlərində beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin mahiyyət və məzmunu haqqında müəyyən fikirlər söylənmiş, onların bir qismi obyektiv həqiqət kimi qəbul olunmuşdur. Buna baxmayaraq, hər hansı dövlətin, o cümlədən də Azərbaycanın BMT-yə daxil olmasının, bu sistemin təşkilatları ilə əlaqələr yaratmasının elmi-nəzəri və praktik cəhətləri müxtəlif tərəflərdən araşdırılmalı, ümumi qanunauyğunluqlar, qarşıya qoyulan məqsədlər, onların həyata keçirilməsi yolları, formaları öyrənilməlidir.

Azərbaycanın BMT-dəki fəaliyyətinin əsas məqsədləri və onların beynəlxalq təşkilatın vəzifələri ilə uzlaşdırılması son dərəcə əhəmiyyətli məsələlərdən biridir. Azərbaycanın BMT və onun ixtisaslaşmış qurumlarındakı fəaliyyətinin məqsədlərini iki zaman çərçivəsi daxilində ümumiləşdirmək olar: a) hazırkı dövrdəki vəziyyətlə əlaqədar məqsədlər; b) tarixi inkişafın gələcək mərhələsi ilə əlaqədar məqsədlər. Zaman bölgüsündən asılı olmayaraq beynəlxalq təşkilata üzvlüyün məqsədi siyasi, iqtisadi, elmi-texniki, sosial, mədəniyyət və s. sahələr üzrə ayrıca müəyyənəşdirilməlidir.

Dövlətlərin beynəlxalq təşkilatlardakı fəaliyyətinə aid fikirlərin təhlili, müxtəlif problemlərin həllində BMT-nin roluna dair elmi tədqiqatların araşdırılması, nəhayət, Azərbaycan Respublikasının dövlətlərarası qurumlara münasibətinin və xarici siyasətinin öyrənilməsi ölkənin hazırkı dövr üçün məqsədlərinin ayrı-ayrı sahələrə görə ümumiləşdirilməsinə imkan verir.

Azərbaycanın BMT sistemi təşkilatları ilə əlaqələrinin hazırkı dövr üçün siyasi sahədə aşağıdakı məqsədləri əhatə etməsini qeyd etmək mümkündür:

- qazanılmış suverenliyin təsdiqi, möhkəmləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi;
- ölkəni cəlb olunduğu regional münaqişədən onun ərazi bütövlüyünü saxlamaq şərti ilə dinc yolla xilas edilməsi;
- dünya dövlətləri ilə diplomatik münasibətlərin yüksək səviyyədə qurulmasına imkan verilməsi;
- ölkənin xarici siyasətinin dinc yanaşı yaşamaq, sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq, daxili işlərə qarışmamaq və s. beynəlxalq hüquq prinsiplərinə əsaslandığının nümayiş etdirilməsi və digər dövlətlərə çatdırılması;
- öz məqsəd və məramları haqqında məlumat vermək üçün BMT-nin ali tribunasından istifadə olunması.

BMT-yə üzvlükdə perspektiv məqsədlər inkişaf etmiş dövlətlərin məqsədləri ilə üst-üstə düşür. İnkişaf etmiş dünya dövlətləri BMT çərçivəsində fəaliyyətlərinin əsas məqsədlərini sülhün və təhlükəsizliyin qorunması, xalqların hərtərəfli inkişafı üçün şərait yaradılması, insan hüquqları və azadlıqlarının qorunması, global problemlərin həllində əməkdaşlıqda görürlər. Eyni məqsədlər Azərbaycan dövlətinin özünün həm xarici, həm də daxili siyasətində nəzərdə tutduğu ali vəzifələrdir. Azərbaycan dünyada sülhün və təhlükəsizliyin qorunmasında, dinc yanaşı yaşamaq, bərabər səviyyəli əməkdaşlıq məsələlərində maraqlı tərəf olduğunu, bütün bu prinsiplərin respublikanın tutduğu siyasi xəttə uyğun gəldiyini həmişə etiraf etmişdir. Bəşəriyyət üçün təhlükə törədən global problemlərin həlli istiqamətində əməkdaşlıq Azərbaycanın xarici siyasətində özünəməxsus yer tutur.

Dövlətlərarası təşkilatlarla əlaqələrində iqtisadi siyasət sahəsindəki məqsədlərini dövlət öz iqtisadiyyatının real vəziyyətinə əsasən müəyyənləşdirir. Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin ilk illərində qarşılaşdığı iqtisadi problemlərdən özünü daha qabarıq şəkildə büruzə verəni mövcud iqtisadi əlaqələrin qırılması idi. Beynəlxalq təşkilata daxil olmaq Azərbaycanın dünya iqtisadi mexanizminə fəal şəkildə qoşulması üçün geniş perspektivlər açır və göstərilən problemi sürətlə aradan qaldırmaq imkanı yaradırdı. Bu, bir tərəfdən,

BMT-nin siyasi və iqtisadi münasibətlərdə harmoniya axtarmasından, beynəlxalq əməkdaşlığın iki əsas sahəsini əlaqələndirməyə çalışmasından, digər tərəfdən iqtisadiyyatla siyasətin üzvi vəhdətindən irəli gəlir. Obyektiv vəziyyəti nəzərə alaraq Azərbaycanın BMT-dəki fəaliyyətinin iqtisadi məqsədlərini aşağıdakı kimi qruplaşdırmağı daha optimal saymaq olar:

- iqtisadi əlaqələrin yaradılması və bərpasında BMT-nin ixtisaslaşmış qurumları ilə əməkdaşlığın yardım mexanizmindən istifadə etmək;

- idxal və ixrac əməliyyatlarını qaydaya salmaq;

- dövrün ən düzgün iqtisadi mexanizmi sayılan bazar iqtisadiyyatına keçmək;

- Azərbaycan iqtisadiyyatının sağlamlaşdırılması üçün BMT-nin ixtisaslaşmış qurumlarının müvafiq sahələr üzrə ekspertlərinin köməyi ilə proqram və layihələr hazırlamaq;

- BMT-nin ixtisaslaşmış qurumlarının ölkə iqtisadiyyatına kreditlər ayırmasına nail olmaq;

- yeni istehsal sahələri açmaq və azad iqtisadi zonalar yaratmaqda BMT sistemi təşkilatlarının köməyindən istifadə etmək.

Əlaqələrin sosial siyasət sahəsindəki məqsədləri dövlətin öz ictimai sabitliyini saxlamaq, ölkə vətəndaşlarının yaşayış səviyyəsini hərtərəfli yaxşılaşdırmaq üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi istiqamətində əməkdaşlığın gücləndirməsini əhatə edir.

Azərbaycan Respublikasının sosial siyasəti ilk növbədə qaçqın və məcburi köçkünlərin real vəziyyətini yaxşılaşdırmaq, onların məruz qaldıqları maddi və mənəvi problemləri tədricən aradan qaldırmaq imkanlarını genişləndirməyə yönəldilmişdir. BMT və onun ixtisaslaşmış qurumları ilə əlaqələrin başlanğıc dövründə bu məqsəd açıq şəkildə qoyulurdu. Bununla yanaşı, regional münaqişənin və keçid dövrünün birbaşa təsiri nəticəsində ölkədə normal səviyyədən aşağı düşmüş sosial vəziyyətin qaydaya salınması tələb olunurdu.

Elmi-texniki və mədəni sahələrdə əməkdaşlığın məqsədi bu istiqamətlərdə çoxtərəfli əlaqələrin yaradılmasını əhatə etməlidir. Azərbaycan Respublikasının

elmi potensialının beynəlxalq münasibətlər sistemində istifadə olunması, az inkişaf etmiş ölkələrin təhsil sistemlərində, elmi tədqiqat laboratoriyalarında alimlərimizin işləməsi imkanlarını müəyyənləşdirmək göstərilən məsələnin qismən sosial problemlərlə bağlı olan tərəfidir. Bu sahələrdə əsas məqsəd dünyanın inkişaf etmiş ölkələrindəki xüsusi elmi mərkəzlərdə Azərbaycan mütəxəssislərinin ixtisaslarını artırmasına şərait yaratmağı, bir çox sahələr üzrə kadrlar hazırlamağı, respublikanın elmi-texniki potensialını gücləndirməyi özündə birləşdirməlidir.

Mədəni sahədə beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin məqsədi həm Azərbaycan mədəniyyətini dünyada tanıtdırmaq, həm də digər xalqların mədəniyyəti ilə yaxından tanışlığı nəzərdə tutmalıdır. Bu sahədəki fəaliyyət erməni işğalçıları tərəfindən dağıdılmış nadir mədəniyyət inciləri haqqında məlumatların dünya ictimaiyyətinə çatdırılması ilə yanaşı, həmin abidələrin, mədəniyyət ocaqlarının bərpa, qorunub respublikadan çıxarılmış sənət əsərlərinin qaytarılması məsələlərini ön plana çəkməlidir.

Azərbaycanla BMT ixtisaslaşmış qurumları arasındakı əlaqələrin öyrənilməsi zamanı ölkənin xarici siyasətinin onun beynəlxalq təşkilatlarda iştirakı ilə uzlaşdırılmasının forma və üsullarını təyin etmək üçün xüsusi metodika lazım gəlir.

Əlaqələrin formaları. Azərbaycanla ixtisaslaşmış qurumlar arasında əlaqələrin formalarını müəyyənləşdirmək üçün siyasətşünaslıqda tətbiq olunan tarixi-müqayisəli və sistem metodları əsasında tədqiqat aparmaq lazım gəlir. İxtisaslaşmış qurumların BMT ilə əlaqələrinin sistem metodu üzrə tədqiqatının və politoloji təhlilinin nəticələri göstərir ki, dövlətin dünya birliyinin müəyyən orqanı, yaxud təşkilatı ilə əməkdaşlığı başqa təşkilatlarla əlaqələr üçün əlavə imkanlar açır. Bu müddəanı siyasi tədqiqatların xronoloji üsullarla təhlili prosesində bir daha əsaslandırmaq mümkündür. Göstərilən metod və üsullardan istifadə etməklə Azərbaycanla BMT-nin ixtisaslaşmış qurumları arasındakı əlaqələrin yaranma formalarını tapmağa çalışaq.

Azərbaycanın BMT-yə qəbul edilməsindən cəmi on gün sonra, yəni 1992-

ci ilin martın 12-də dünya birliyinin respublikaya gəlmiş ilk nümayəndə heyətinin tərkibində ÜST-nin ekspertləri də olmuşdur. Bu hadisə, bilavasitə BMT ixtisaslaşmış qurumları ilə əlaqələrin ilk rəsmi tarixi kimi qəbul oluna bilər. MDB üzvü olan ölkələrə kömək göstərilməsi üzrə beynəlxalq əlaqələndirmə konfransını təmsil edən nümayəndə heyəti tərkibində Azərbaycana gəlmiş ÜST ekspertləri respublikanın bu ixtisaslaşmış quruma daxil olması haqqında müxtəlif səviyyələrdə danışıqlar aparmışdılar.

BMT-nin yardım proqramlarının böyük bir qisminə ÜST- nin iştirakı nəzərə alınır. ÜST ekspertlərinin Azərbaycana gəlişi bu baxımdan heç bir təəccüb doğurmur. Lakin bu fakt başqa məzmun kəsb edən tədbir çərçivəsində ixtisaslaşmış qurumla əlaqə yaradılması forması kimi əhəmiyyətlidir. Beləliklə, ixtisaslaşmış qurumlarla əlaqələrin yaranması formalarından birincisini aşağıdakı kimi təyin edə bilərik: BMT-nin müəyyən proqram çərçivəsində fəaliyyəti nəticəsində dövlətlə ixtisaslaşmış qurum arasında əlaqə yaranır.

İxtisaslaşmış qurumlarla əlaqələrin yaradılmasının ikinci forması beynəlxalq siyasi prosesə ciddi təsir göstərə biləcək siyasi hadisələrlə bağlı olaraq BMT-nin diqqətini ayrılıqda götürülmüş bir ölkəyə və ya ölkələr qrupuna cəlb olunmasıdır.

1992-ci ilin 17 martında BMT Baş katibinin xüsusi nümayəndəsi Sayrus Vens Dağlıq Qarabağ bölgəsindəki vəziyyəti öyrənmək üçün Azərbaycana gəlmişdi. Martın 25-də həmin səfərin nəticələri baş katiblə müzakirə olunduqdan sonra BMT rəhbərliyinin respublikaya diqqəti artdı. Azərbaycana humanitar yardım göstərilməsi işinə BMT-nin ixtisaslaşmış qurumlarının cəlb olunması qərara alındı. Adətən, dövlətlərarası, yaxud lokal münaqişələrin öyrənilməsi prosesində ölkənin iqtisadi, sosial, mədəni vəziyyəti də ön plana çəkilir və təqdim olunan məruzələrdə, hesabatlarda bu məsələlər öz əksini tapır. Aydındır ki, iqtisadi, sosial, mədəni, humanitar problemlər ixtisaslaşmış qurumların fəaliyyət sahələrini təşkil edir. Münaqişələrin BMT səviyyəsində müzakirələrinin əsas obyektı siyasətlə bağlı problemlər paketi olsa da, ikinci mövqedə duran digər məsələlər unudulmur. Lazımi təşkilatlar göstərilən

problemlərin həllinə cəlb edilir. BKİF, BÖT, YƏP, YUNİSEF, YUNESKO, BMT QAKİ kimi təşkilatların Azərbaycana yardım proqramına cəlb olunması məhz belə müzakirədən sonra reallaşmışdır. Deməli, ixtisaslaşmış qurumların Azərbaycanla əlaqələrinin yaranmasının ikinci forması beynəlxalq siyasi prosesə təsir göstərən münaqişəyə BMT-nin reaksiyasının nəticəsi kimi təzahür etmişdir.

Əlaqələrin üçüncü forması BMT orqanının, təşkilatının, yaxud komissiyasının işində iştirakla yaranır. Məsələn, 1992-ci ilin aprelində Azərbaycan nümayəndə heyəti Pekində BMT-nin Asiya və Sakit Okean üzrə İqtisadi və Sosial Komissiyasının (ESKATO) 48-ci sessiyasında iştirak etməsi respublika nümayəndələrinin kənd təsərrüfatı sahəsində fəaliyyət göstərən ixtisaslaşmış qurumlarla əlaqələrini reallaşdırmışdır.

Əlaqələrin dördüncü forması dövlətin müəyyən ixtisaslaşmış qurumun keçirdiyi tədbirə dəvət olunması və onda iştirak etməsidir. 1992-ci ilin 18 mayında BMT-nin BKİF ixtisaslaşmış qurumunun dəvəti ilə Azərbaycan nümayəndə heyəti bu təşkilatın İranda keçirilən 21-ci regional konfransında iştirak etmişdir. Konfransda iştirak prosesində Azərbaycanın bu təşkilata üzvlük məsələsi haqqında danışıqlar aparılmışdır.

Bir sıra ixtisaslaşmış qurumlar öz məqsəd və funksiyalarını həyata keçirmək prosesində bəzi dövlətlərlə əməkdaşlıqda maraqlı tərəf kimi çıxış edirlər. Bu halda onlar dövlətin təşkilata daxil olmaq məsələsində təşəbbüskarlıq göstərirlər. Beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından olan BVF və ÜB qrupu ixtisaslaşmış qurumları ilə Azərbaycanın əlaqələri bu formada yaranmışdır.

BMT ixtisaslaşmış qurumlarının dövlətlə əlaqəsinin əsas formalarından biri ölkənin bu təşkilatlara üzvlüklə bağlı rəsmi müraciət etməsidir.

İxtisaslaşmış qurumlarla Azərbaycan arasındakı əlaqələrin təcrübədə rast gəlməmiş digər formaları aşağıdakıları özündə birləşdirir:

- dövlət başçısının rəsmi səfərləri və görüşləri prosesində yaranan əlaqələr;
- ölkədəki BMT nümayəndəliyinin fəaliyyəti nəticəsində yaranan əlaqələr;
- ölkənin BMT-dəki daimi nümayəndəliyinin fəaliyyəti nəticəsində yaranan əlaqələr.

Beləliklə, mövcud sənəd və materialların xronoloji və problem xronoloji təhlili prosesində BMT ixtisaslaşmış qurumları ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin doqquz müxtəlif forması aşkara çıxır. Təhlil göstərir ki, başqa əlaqə formalarının müəyyənləşdirilməsi mümkün sayıla bilər.

Əlaqə formalarının tədqiqi Azərbaycanla BMT və onun ixtisaslaşmış qurumları arasında əməkdaşlığı dövrlərə ayırmaq imkanı verir. Fikrimizcə, belə dövrləşdirmə ümumi şəkildə qəbul olunmalı və Azərbaycanla BMT arasında əlaqələrin dövrlərini əhatə etməlidir. Bu müddəanın elmi əsası kimi BMT sistemi təşkilatlarının öz işlərini qarşılıqlı əlaqələndirməsinə istinad etmək mümkündür.

Siyasi və diplomatik materialların təhlili və tədqiqi BMT ilə Azərbaycan arasında əlaqələri şərti olaraq aşağıdakı mərhələlərə ayırmağa imkan verir:

- 1.1991-ci ilin oktyabrınadək;
- 2.18.10.91-ci il tarixdən 02.03.92 tarixədək;
- 3.02.03.92 tarixdən 1993-cü ilin sonunadək;
- 4.1993-cü ildən sonrakı mərhələ.

Birinci dövr Azərbaycanın SSRİ-nin tərkibində BMT ilə əlaqələrini əhatə edir. Bu dövrdəki əlaqələr daha çox mədəniyyət sahəsinə aid olmuşdur. Daha doğrusu, mədəniyyətlə bağlı əlaqələrdə bilavasitə Azərbaycana aidlik özünü göstərmişdir. Məsələn, Azərbaycan muğamlarının YUNESKO-nun kolleksiyalarına daxil edilməsi, Azərbaycan mütəfəkkirlərinin yubileylərinin beynəlxalq səviyyədə qəbul olunması və s.

İkinci dövr suverenliyin bərpa olunmasından BMT-yə üzv qəbul olunma tarixinə qədərki müddəti əhatə edir. Bu dövrdə BMT-yə müxtəlif müraciətlərin olması istisna edilmir. Lakin həmin dövrdəki əlaqələr öz xarakterinə görə istər birinci, istərsə də üçüncü dövrdən fərqli cəhətlərə malikdir. Məhz bu cəhətlər nəzərə alınaraq ikinci dövr müəyyənləşdirilmişdir.

Üçüncü və dördüncü dövrlər əlaqələrin formalaşması, güclənməsi və daha da inkişafı dövrləridir.

3.2. Azərbaycan Respublikasının BMT sistemində yeri, rolu və onun inkişafı istiqamətləri

Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlər sistemində daxil olması, dünya siyasət aləminə qoşulması çətin və ağırlı proses olmuşdur. Əslində suveren Azərbaycan diplomatiyasının qurulmasına sıfırdan başlanmışdır. Öz tarixinin yeni dövrünə qədəm qoyan Azərbaycan Respublikası çoxlu problemlərlə üzləşmişdi ki, bunlardan ən kəskinini və mürəkkəbi Azərbaycanın beynəlxalq aləmdən təcrid edilməsi təhlükəsi olmuşdur. Təsadüfi deyildi ki, respublikamız düşdüyü çətin vəziyyətin dünya birliyi tərəfindən dərk olunmasına uzun müddət nail ola bilməmişdi. Problemin araşdırılması bunu aşağıdakı səbəblərlə izah etməyə imkan verir: Sovet imperiyasının dağılma prosesinə müqavimət; Azərbaycanın geosiyasi mövqeyi; daxili vəziyyətin sabitsizliyi; xarici siyasətdə səbatsızlıq və qeyri-ardıcılıq; Ermənistan təcavüzkarlığına qarşı mübarizənin ilk dövrlərdə tam aydınlığı ilə dərk edilməməsi; geniş informasiya blokadası; xarici təzavüzə qarşı diplomatik-siyasi müqavimətin lazımınca təşkil olunmaması; diplomatik korpusun zəifliyi və təcrübəsizliyi. Göstərilən səbəblər Azərbaycanın dünya siyasətindəki mövqeyinin güclənməsinə imkan verməmiş və onun inkişafını hərtərəfli məhdudlaşdırmışdır.

Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə tanınması onun siyasi problemlərinin bir tərəfini təşkil edirdi. Respublikanın müstəqilliyini təhlükə altına alan əsas siyasi məsələ isə Ermənistanın onun ərazisinin 20%-ni - 16 mln. kv.km-ni işğal etməsi faktı ilə bağlı idi.

Bütün bu problemlər 1993-2015-ci illər ərzində çox yüksək diplomatik və siyasi yollarla həll edilmişdir.

BMT-nin Azərbaycanla əməkdaşlığının genişləndirilməsində, Azərbaycan haqqında həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında 1992-ci ilin noyabrında Bakıda təsis olunmuş BMT daimi nümayəndəliyi mühüm rol oynamışdı.

Dağlıq Qarabağın və onun ətrafındakı Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Cəbrayıl,

Füzuli, Qubadlı, Zəngilan rayonlarının Ermənistan tərəfindən işğalı problemi BMT Təhlükəsizlik Şurası səviyyəsində müzakirəsini şərtləndirmiş oldu.

1994-cü il mayın 12-də Ermənistanla Azərbaycan arasında müvəqqəti atəşkəs rejimi yaradıldı. Azərbaycanın BMT strukturlarına integrasiyası üçün geniş imkanlar açıldı. Respublikamız qısa müddətə BMT-nin ixtisaslaşmış qurumlarının hamısına üzv seçilmiş, 2000-ci ildə BMT-nin minillik sammitində iştirak edən Azərbaycan Prezidenti H.Əliyev dünya ictimaiyyətinin diqqətini Cənubi Qafqazda genişlənməkdə olan qloballaşma proseslərinə cəlb etməyə müvəffəq olmuşdu.

Azərbaycan Respublikası 1995-ci ildən başlayaraq qadınların vəziyyəti haqqında BMT Komissiyasının “Hərbi münaqişələr zamanı girov götürülmüş, daha sonra əsir düşmüş qadın və uşaqların azadlığı haqqında” illik qətnaməsinin müəllifi və əsas sponsorudur. Respublikamız 1995-1997 və 1998-2000-ci illər ərzində BMT Uşaq Fondu icraçı orqanının üzvü olmuş, 2002-ci ilin aprelində Azərbaycan nümayəndə heyəti “İtkin düşmüş şəxslər haqqında” layihəni müzakirəyə çıxarmış və layihə 2003-cü ilin əvvəllərindən etibarən beynəlxalq-hüquqi status qazanmışdır.

Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunun artdığını göstərən faktorlardan biri də respublikamızın müxtəlif BMT qurumlarına üzv seçilməsidir. Respublikamızın YUNESKO, ÜST, BMT maliyyə qurumları yanında komissiya və nümayəndəlikləri fəaliyyət göstərməkdədir. Azərbaycan BMT Baş Məclisinin 2003-cü il seçkilərində 2003-2005-ci illər üçün İqtisadi və Sosial Şuranın (EKOSOS-un) üzvü seçilmişdir.

Azərbaycanla BMT-nin ixtisaslaşmış qurumları arasında iqtisadi sahədə əməkdaşlıq sənaye, maliyyə və kənd təsərrüfatı sahələrində intensiv şəkildə inkişaf etməkdədir.

YUNİDO-nun bu və ya digər ölkədəki fəaliyyəti çox vaxt BMT İnkişaf Proqramı ilə əlaqələndirilir. Məlumdur ki, Azərbaycan BMTİP-ə 1992-ci il mayın 26-da qoşulmuş və sentyabrın 6-da Azərbaycan nümayəndə heyəti BMTİP-in Rumıniyada keçirilən konfransında iştirak etmişdir.

BMTİP texniki yardım göstərməzdən əvvəl ölkənin iqtisadiyyatını öyrənir, orada iqtisadi inkişafı ilə bağlı hazırlanmış layihələri qiymətləndirir. Məhz bu məqsədlə 1994-cü il martın 9-da BMTİP-in baş məsləhətçisi Uilyam Nayxof Azərbaycana gəlmişdi. Baş məsləhətçinin respublikamızda apardığı işlər Azərbaycan sənayesinə BMT səviyyəsində diqqətin artırılmasının vacibliyini sübuta yetirdi. Məhz bu səfərdən sonra artıq iyun ayında YUNİDO Azərbaycanla beynəlxalq əməkdaşlığı gücləndirmək haqqında qərar qəbul etdi. BMTİP və YUNİDO Azərbaycan sənayesinin əsas bölmələri strukturlarının dəyişdirilməsinə aid texniki yardım layihəsi hazırlamaq məqsədilə avqust ayında respublikaya xüsusi missiya göndərdi. Bakıda keçirilmiş səmərəli görüşlər Azərbaycan sənayesinə texniki yardım göstərilməsi zəminində respublikada azad iqtisadi zonanın yaradılması ilə bağlı məsləhətləşmələr keçirilməsi və qərar qəbul edilməsi planlaşdırıldı. Avqustun 25-də Sumqayıtda azad iqtisadi zonanın yaradılmasına dair layihə imzalandı.

Sumqayıtın azad iqtisadi zonaya çevrilməsi üçün təxmini hesablamalara görə 12 milyard dollardan artıq vəsait tələb olunur. Belə vəsaitin bütünlüklə bir təşkilat tərəfindən qoyulması çətindir. Problemin həlli Sumqayıta xarici investorların cəlb edilməsi yolu ilə mümkündür.

Sumqayıt sənayesinin neft və kimya sənaye sahələri istiqamətində inkişaf etdirilməsi ilkin bazanın mövcudluğu baxımından sürətlə həyata keçirilə bilər. Bu cəhəti nəzərə alaraq YUNİDO ilk mərhələdə Sumqayıtın neft kimyası, kimya, metallurgiya və toxuculuq sənayesi müəssisələrinin inkişafına diqqət yetirməyi nəzərdə tuturdu.

1995-ci il oktyabrın 21-də Azərbaycan Respublikasının prezidenti Ümummilli lider Heydər Əliyevlə BMTİP-in rəhbəri Ceyms Spet arasındakı görüşdə Sumqayıt layihəsinin həyata keçirilməsi ilə bağlı fikir mübadiləsi olmuşdur. C.Q.Spet YUNİDO və başqa təşkilatların dəstəklədiyi bu layihənin reallaşdırılmasına BMTİP-in hər cür yardım göstərəcəyini bildirmişdir. Bununla yanaşı, qonaq Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf etməsi üçün özəl bölmə investisiyalarının respublikaya cəlb olunmasının əhəmiyyətini qeyd etmiş, 1994-

cü ilin sentyabrında “Əsrin Müqaviləsi”nin bu işə təkan verəcəyini söyləmişdi.

YUNIDO-nun Azərbaycandakı fəaliyyəti Sumqayıt sənaye müəssisələri ilə xarici şirkətlər arasında iqtisadi əlaqələrin qurulmasına müsbət təsir göstərir. “Kura Treyd ənd Development LTD”, “Kelleqq limited”, “Con Braun LTD”, “Saymon Karaz LTD” və bir sıra digər firmaların nümayəndələri ilə aparılmış danışıqlar bu sahədə irəliyə doğru addım sayıla bilər.

1996-cı il iyulun 31-də Bakıda Sumqayıt layihəsinin ikinci mərhələsi və bu şəhərdə biznes mərkəzinin yaradılmasına dair sənədlər imzalanmışdır. Sumqayıtda biznes mərkəzinin yaradılması proqramının həyata keçirilməsində BMTİP, YUNIDO ilə yanaşı, İsrail Respublikasının da iştirakı nəzərdə tutulurdu.

Sumqayıt layihəsinin ikinci mərhələsi xarici investisiyaların axınını əlaqələndirmək və onların kifayət qədər olmasını təmin edəcək strukturların yaradılmasını nəzərdə tutur. YUNIDO Sumqayıt layihəsinin həyata keçirilməsində marağı olan iri xarici şirkətlərin Azərbaycanda forumunu keçirməyi planlaşdırmışdı.

Sumqayıt layihəsinin həyata keçirilməsi prosesinə respublika prezidenti xüsusi diqqət yetirir. Türkdilli ölkələrin dövlət başçılarından 1996-cı ilin oktyabr ayında keçirilmiş Zirvə Toplantısında qəbul olunmuş Daşkənd Bəyannaməsinin 10-cu maddəsində deyilir: “Dövlət başçıları BMT İnkişaf Proqramını, Ümumdünya Bankını, Beynəlxalq Valyuta Fondunu və regional inkişaf banklarını daha çox fəallıq göstərərək, türkdilli ölkələrin hər birindən ötrü keçid dövrü üçün fəaliyyət strategiyasının işlənib hazırlanmasında bu ölkələrlə əməkdaşlığı genişləndirməyə çağırırlar”¹.

Maliyyə sahəsində əməkdaşlıq. BVF-nin Müdirlər Şurası 1992-ci il aprelin 22-də Vaşinqtonda keçirilmiş iclasında İcraiyyə Şurasına Azərbaycanın bu təşkilata həmin ilin mayın 4-dək qəbul edilməsini tövsiyə etmiş və Azərbaycan üçün 78 milyon SDR alqı hüququ müəyyənləşdirmişdi.

1992-ci ilin may ayında ÜB eksperti Conatan Braun müəhəbbətlərindən

¹ Daşkənd Bəyannaməsi // “Azərbaycan” qəzeti, 1996, 23 oktyabr

birində qeyd etmişdi ki, beynəlxalq maliyyə təşkilatları keçmiş Sovet İttifaqının neft hasil edən ölkələrinə kredit verə bilərlər. Lakin bu o zaman ediləcək ki, MDB ölkələri öz neft sənayelərinin inkişaf etdirilməsinə və modernləşdirilməsinə kommersiya banklarını və xüsusi investisiyaları cəlb etmək üçün şərait yaratmış olsunlar.

ÜB ekspertlər qrupunun hələ 1992-ci ilin iyun ayında Azərbaycanda olmasına baxmayaraq, Azərbaycanın BİYB-ə və BVF-yə daxil olması ilə bağlı respublika səviyyəli qərarın layihəsi avqustun 19-da hazırlanmışdır. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin İqtisadiyyat, xarici işlər və büdcə nəzarəti komissiyası bu qərarı həmin gün işləyib Milli Məclisin təsdiqinə vermişdir¹.

1992-ci il sentyabrın 28-dən oktyabrın 20-dək ÜB-nin iqtisadi ekspertləri Azərbaycanda olmuşlar. Onların səfərində əsas məqsəd mühüm iqtisadi sahələrdə vəziyyəti öyrənmək, iqtisadi islahat proqramlarının həyata keçirilməsini qiymətləndirmək, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, səhiyyə və təhsil sahəsində islahatların hazırlığı gedişi ilə tanış olmaqdan ibarət olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, iqtisadi ekspertlərin Azərbaycana bu gəlişi respublikanın ÜB-yə qəbulundan əvvəl olmuşdur. Halbuki rəsmi Azərbaycan mənbələrində respublikanın BVF-yə 1992-ci ilin avqustunda daxil olması qeyd olunmuşdur². 18.08.92 tarixdə Azərbaycan Respublikasının BVF-yə, BYİB-yə və onlarla bağlı digər təşkilatlara daxil olması haqqında respublika prezidentinin fərmanı imzalanmış, 19.08.92 tarixdə isə bu təşkilatların sazişlərinin və konvensiyalarının Azərbaycan Respublikasında tətbiqi haqqında qanun qüvvəyə minmişdir.

Azərbaycanın BVF-dəki kvotası 117 mln. SDR təşkil edir ki, bu da 175 mln. ABŞ dollarına yaxın məbləğdir.

ÜB-də Azərbaycan və digər keçmiş sovet respublikalarına ayrılmış səhmlərin və səsərin sayı bir-birindən fərqlənir. Bu rəqəmlər dövlətin BYİB üzvü olan ölkələr arasındakı yerini təyin etməyə imkan verir.

¹ Bax: Komissiyaların fikrincə // "Həyat" qəzeti, 1992, 20 avqust

² "Azərbaycan" qəzeti, 1992, 12 dekabr

1993-cü ilin fevralında Conatan Braunun başçılığı ilə beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının nümayəndə heyəti Azərbaycana gəlmişdir¹. Azərbaycana gəlmiş ekspertlər burada üç istiqamətdə iş görmüşlər: 1) əvvəlki missiyanın pul-kredit statistikasını üzrə məsləhətlərinin yerinə yetirilməsi vəziyyətinin öyrənilməsi; 2) pul-kredit sahəsində göstəricilərin təhlili; 3) pul-kredit sahəsinin xülasəsinin tərtibi prinsiplərinin öyrənilməsi.

1994-cü ildə Azərbaycanın maliyyə sisteminin həm öyrənilməsi, həm də təkmilləşdirilməsi istiqamətində BMT-nin ixtisaslaşmış qurumlarının fəaliyyəti daha geniş miqyas aldı. Azərbaycanın maliyyə sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər planının həyata keçirilməsi üçün ÜB respublikaya 20 milyon dollar məbləğində yardımını hələ 1993-cü ildə vəd etmişdi. Bu yardım aşağıdakı məqsədlər üçün istifadə edilməli idi: respublika daxilində və ondan kənarda mütəxəssis hazırlanması; özəlləşdirmə və sahibkarlıq işlərinin gedişinə xarici mütəxəssislərin cəlb edilməsi; hüquqi sənədlərin hazırlanması; Bakıda biznes məktəbinin yaradılması; Azərbaycanda peşə yönümü kurslarının təşkili; əmək bazarının yaradılması.

BVF xətti ilə 1994-cü ilin fevralında Azərbaycanda pul-kredit hesablarının təsnifatı, onların iqtisadiyyat sektorları üzrə bölünməsi öyrənilmişdir. Bu dövrdə xarici məsələlər üzrə əməkdaşlığa can atan bu ixtisaslaşmış qurumlar öz fəaliyyətinə başlamaq üçün müəyyən tələblər toplusunun ödənilməsi şərtini qoyurlar. Həmin şərtlərin yerinə yetirilməsinə görə ixtisaslaşmış qurumlar nəzərdə tutulan dövlətin iqtisadi siyasətini, maliyyə sistemini, ümumi iqtisadi vəziyyətini və bir çox digər məsələləri dərinlən öyrənir, göstərilən sahələrdə dönüş yaratmaq üçün məsləhətlər verilməsi, ekspertizalar aparılması, konkret proqramlar hazırlanması istiqamətində texniki yardım göstərirlər.

1994-cü il sentyabrın 28-də BVF-nin Bakıda olan nümayəndə heyətinin başçısı, fondun ikinci Avropa departamentinin direktoru Con Oldinq Smit keçirdiyi brifinqdə Azərbaycana kredit verilməsi üçün aşağıdakı şərtlərin ilk növbədə yerinə yetirilməsinin zəruriliyini qeyd etmişdir: 1) Azərbaycan-

¹ "Azərbaycan" qəzeti, 1993, 13 fevral

Ermənistan münaqişəsinin aradan qaldırılması; 2) 1995-ci il üçün Azərbaycan hökumətinin iqtisadi proqramının BVF tərəfindən bəyənilməsi və onun həyata keçirilməsi üçün tədbirlərin görülməsi; 3) kredit emissiyasını aşağı salmaq yolu ilə makroiqtisadi sabitləşdirmənin aparılması; 4) inflyasiya səviyyəsini aşağı salmaq yolu ilə makroiqtisadi sabitləşdirmənin aparılması; 5) inflyasiya səviyyəsinin aşağı salınması üçün tədbirlərin görülməsi; 6) iqtisadi islahatların aparılması; 7) özəlləşdirilmənin həyata keçirilməsi; 8) iqtisadiyyatın, valyuta rejiminin, xarici ticarətin sərbəstləşdirilməsi¹. Yuxarıda qeyd edilənlərdən aydın görünür ki, YUNIDO-dan fərqli olaraq, maliyyə xarakterli ixtisaslaşmış qurumlar kredit ayırarkən risk dərəcəsini hesablayır, onun qaytarılmasına təminat bazasının hazırlanması qayğısına qalırlar.

Azərbaycanla BMT-nin maliyyə xarakterli ixtisaslaşmış qurumları arasında əlaqələrin möhkəmlənməsi və inkişafı üçün zəruri şərtlərin aşağıdakı dörd əsas istiqaməti əhatə etməsini göstərə bilərik: müharibədən imtina, daxili sabitlik, iqtisadi islahatlar və iqtisadi göstəricilər. Məhz bu dövrdə digər aktiv və pulların tədaviyə lazımı uçotunu təmin etmək üçün Azərbaycan Milli Bankının balansındakı valyuta əməliyyatlarının qeydiyyatı və manatın emissiyası da araşdırılmışdır. 1994-cü ilin martında Azərbaycan Milli Bankında BVF-nin məsləhəti ilə statistik bölmə yaradılmışdır.

BVF və ÜB nümayəndələri Azərbaycana maliyyə sahəsində texniki yardım göstərmək istiqamətində də geniş tədbirlər planı həyata keçirmişlər. Onların köməyi ilə hazırlanmış materiallar büdcə proqnozlarının tərtibinin təkmilləşdirilməsi, xərclərə nəzarət mexanizminin yaradılması, vergi sisteminin təhlili, sosial təminat sisteminin nizamlanması və onun səviyyəsinin yüksəldilməsi məsələlərini əhatə edirdi.

¹ “Azərbaycan” qəzeti, 1994, 28 sentyabr

3.3. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən təyin edilən iqtisadi sanksiyalar və onların Ermənistan Respublikasına tətbiqinin zəruriliyi

Beynəlxalq hüquq doktrina və praktikasında «sanksiya» dedikdə, dövlətlər tərəfindən kollektiv və ya birtərəfli qaydada beynəlxalq qeyri-qanuni hərəkətin müəllifinə qarşı, hüquqa əməl edilməsinin və ya öhdəliyin icrasının təmin edilməsi üçün tətbiq edilən tədbirlərin cəmi başa düşülür. Qeyd etmək lazımdır ki, bir dövlət və dövlətlər qrupunun unilateral və ya individual şəkildə retorsiya və ya cavab tədbirləri formasında, digər dövlətin və ya dövlətlərin qeyri-qanuni hesab edilən hərəkətlərinə qarşı tətbiq etdikləri sanksiyalar daha çoxsaylı xarakter daşıyır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu iki sanksiya növü (kollektiv və unilateral) heç də həmişə eyni əsaslara və məqsədlərə malik deyillər.

Unilateral sanksiyalardan fərqli olaraq universal xarakterli sanksiyalar nadir hallarda tətbiq edilməklə, yalnız bütövlükdə sülh və təhlükəsizliyə qarşı olan hərəkətlərin sahiblərinə yönəlmişdir. Bundan başqa bu cür sanksiyaların tətbiq edilməsi səlahiyyəti yalnız BMT-yə, daha doğrusu, onun Təhlükəsizlik Şurası aiddir.

Cavab tədbirlərindən fərqli olaraq BMT Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən tətbiq olunan iqtisadi sanksiyalar beynəlxalq qeyri-qanuni hərəkətə birbaşa cavab tədbiri deyildir, çünki bu sanksiyalar beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə qarşı hədə olmasına və onun pozulmasına əsaslanır. Bundan başqa, müvafiq hədə həm də dövlətdaxili münaqişədən qaynaqlana bilər.

BMT Nizamnaməsi sülh və təhlükəsizliyə qarşı hədənin olmasını və ya onun pozulmasını müəyyən etmək səlahiyyətini TŞ-na həvalə etmişdir. TŞ-nm əvvəlcədən razılığı həmçinin regional təşkilatlar və müqavilələr çərçivəsində tətbiq edilən bütün məcburiyyət tədbirləri üçün əsas şərtidir (maddə 53). Nizamnamənin 24 və 25-ci maddələrinə əsasən, TŞ bütün BMT üzvü olan dövlətlərin adından onlar üçün məcburi xarakter daşıyan tədbirlər müəyyən edə bilər.

TŞ hər dəfə beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə qarşı hədə və ya onun

pozulmasını müəyyən etdikdə müvafiq hədə və ya pozuntunun aradan qaldırılması üçün tədbirlər görür. Nizamnamədən göründüyü kimi, iqtisadi xarakterli sanksiyalar digər sanksiyalara, xüsusən, güc tətbiqi ilə bağlı sanksiyalara münasibətdə ilkinliyə malikdir. Güc tətbiqi ilə bağlı sanksiyalar Nizamnamənin 41-ci maddəsində müəyyən edilən tədbirlərin tətbiqi nəticəsiz qaldıqda tətbiq edilir. Lakin bəzən istisadi sanksiyaların tətbiqi onlara nəzarət edə biləcək hərbi qüvvələrin də hərəkətə gətirilməsi ilə müşayət olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, TŞ Şurası tərəfindən hər hansı sanksiyanın tətbiqi ən azı onun daimi üzvlərindən heç birinin ona qarşı olmadığı təqdirdə mümkündür. Soyuq müharibə illərində bu cür razılığın əldə edilməsi heç də həmişə mümkün olmamışdır. Təsadüfi deyildir ki, 1945-1989-cı illər ərzində TŞ cəmi iki dəfə iqtisadi sanksiya tətbiq edilməsi barədə qərar qəbul edə bilmişdir - 1966-cı ildə Cənubi Rodeziyaya qarşı və 1977-ci ildə Cənubi Afrika Respublikasına qarşı. Soyuq müharibənin başa çatmasından sonra TŞ-nin iş ritminin sürətlənməsi özünü iqtisadi sanksiyaların tətbiqində də göstərmişdir - 1990-cı ildən bəri 12 ölkəyə qarşı iqtisadi sanksiya tətbiq edilmişdir ki, onlardan bəziləri bu cür sanksiyaya bir neçə dəfə məruz qalmışdır.

1. Təzyiq vasitəsi kimi iqtisadi sanksiyaların müəyyən edilməsi.

BMT TŞ siyasi bir orqandır. Nəticə etibarı ilə o beynəlxalq qanunçuluğun bu və ya digər pozuntusuna qarşı necə hərəkət etməyi azad surətdə müəyyən edir. Lakin hər hansı dövlətə qarşı iqtisadi sanksiya tətbiq etməzdən əvvəl o həmin dövlətin törətdiyi hüquq pozuntusunu sülh və təhlükəsizliyə hədə, yaxud sülhün pozulması və ya aqressiya aktı kimi qiymətləndirməlidir. Yeni Təhlükəsizlik Şurası öz fəaliyyətində geniş azadlığa malik olmağına və fəaliyyətin siyasi xarakterli olmağına baxmayaraq, müəyyən hüquqi qaydalarla məhdudlaşmamış deyildir.

A. TŞ tərəfindən tətbiq edilən iqtisadi sanksiyaların hüquqi əsası

BMT tərəfindən sanksiya tətbiq edilməsi hallarında bu haqda qərarlarının ən azı müəyyən hissəsi hüquqauyğunluğun əsaslandırılmasına yönələn BMT Nizamnaməsinin 24 və 25-ci maddələrinə əsasən, TŞ bütün üzv dövlətlərin

adından, onlar üçün məcburi xarakterli qərarlar qəbul edir. Eyni zamanda, Nizamnamənin VII fəslə, sülh və təhlükəsizliyə hədə olması və ya sülhün pozulması hallarında müəyyən məcburiyyət tədbirləri, o cümlədən, Nizamnamənin 41-ci maddəsinə uyğun olaraq, iqtisadi sanksiyalar tətbiq edir.

Rodeziya və Cənubi Afrikaya qarşı ilk sanksiyalar tətbiq edilərkən, TŞ Nizamnamənin VII fəslinə istinad etmiş və Rodeziyada Baş Assambleyanın 1514 sayılı Qətnaməsi ilə məəllələşdirilmiş xalqların öz müqəddəratını təyin etmə hüququnun pozulmasını, eləcə də Cənubi Afrika Respublikasında aparteid rejiminin mövcudluğunu bəşəriyyət əleyhinə cinayət kimi, sülh və təhlükəsizliyə hədə kimi qiymətləndirmişdi. Hər iki halda, qeyri-hüquqiliyin pislənilməsi 39-cu maddədə nəzərdə tutulan qiymətləndirmə ilə tamamlanmışdı.

Soyuq müharibənin başa çatması və İraqın Küveytə hücumu TŞ-nın daha tez-tez sanksiyalara əl atması üçün başlangıç nöqtəsi oldu. TŞ elə həmin gün İraqın Küveytə hücumunu pisləmiş və onu «sülh və beynəlxalq təhlükəsizliyin pozulması» kimi qiymətləndirmişdi. Sonrakı Qətnamələrində TŞ istifadə etdiyi terminləri sərtləşdirmiş, “ağressiya” termini üstünlük təşkil etməyə başlamışdı. Bu qiymətləndirmələr isə ilk dəfə olaraq TŞ-nın həm daimi, həm də qeyri-daimi üzvlərinin demək olar ki, tam yekdilliyi ilə qəbul edilirdi.

Eyni yekdillik həmçinin Yuqoslaviya Federativ Respublikasının (Serbiya Monteneqro) Bosniyaya müdaxilədən əl çəkmək istəməməsinin pislənilməsi və ona qarşı sanksiyaların tətbiqində də özünü göstərmişdi.

Lakin Liviyaya Lokerbi işi ilə əlaqədar tətbiq edilən sanksiyaların proseduru daha mürəkkəb idi. Liviya özünün PanAmerika şirkətinə məxsus sərnişin təyyarəsini Böyük Britaniya üzərində partlatmaqda şübhəli bilinən iki vətəndaşını ABŞ və ya Böyük Britaniya məhkəmələrindən birinə mühakimə edilmək üçün təhvil verməkdən imtina etmişdi. Bu zaman, Liviya 1971-ci il tarixli Monreal Konvensiyasında (Mulki aviasiyaın təhlükəsizliyinə qarşı qeyri-qanuni hərəkətlərin cəzalandırılmasına dair) əksini tapmış aut dedire, aut judicare prinsipinə istinad edirdi. Lakin, TŞ Şurası, xüsusən Böyük Britaniya və ABŞ-ın təzyiqi ilə bu imtinanı pisləyərək əvvəlcə VI fəslə əsasən Liviyanı

məsələnin dinc yolla həll edilməsinə və terrorizmdə təqsirli bilinən şəxslərin təhvil verilməsinə çağıran 21 yanvar 1992-ci il tarixli Qətnaməni qəbul etmiş, daha sonra isə Livianın imtinasını Nizamnamənin VII fəslinə əsasən sülh və təhlükəsizliyə hədə kimi qiymətləndirən və ona qarşı sanksiyalar müəyyən edən 30 mart 1992-ci il tarixli 748 sayılı Qətnaməni qəbul etmişdi. TŞ-nın bu mövqeyi bir sıra dövlətlərdə, xüsusən ərəb dövlətləri arasında narazılıq doğurmuşdu. Bu sanksiyalara görə, BMT üzvü olan dövlətlər Liviya ilə hava nəqliyyatı əlaqələrini kəsməli idilər. Həmçinin Liviyaya silah satışına qadağa müəyyən edilmişdi.

B. Məqsədlərinə görə sanksiyaların növləri

BMT tərəfindən tətbiq edilən sanksiyalar beynəlxalq qanunçuluğun bərpası və beynəlxalq hüquq pozuntusunun aradan qaldırılması məqsədi daşıdığından, seçilmiş təzyiq növü müvafiq olaraq məsələlərin öz yoluna qoyulması üçün seçilmiş yola uyğun gəlməlidir. Müvafiq olaraq sanksiyalar dövlətin tamamilə təcrid edilməsinə yönəlmiş qlobal embarqo xarakterli, yaxud müəyyən məhsullara və ya xidmətlərə qoyulan embarqo xarakterli ola bilər.

1. Qlobal və tam embarqo

İraq və Yuqoslaviya beynəlxalq təşkilat tərəfindən qəbul edilmiş ən qlobal və tam iqtisadi sanksiyalara məruz qalmış dövlətlərdir. Xüsusən İraqa qarşı tətbiq edilən sanksiyalar öz uzunmüddətliliyinə görə rekord müəyyən etmişdir. Bu dövlətə qarşı sanksiyalar 6 avqust 1990-ci il tarixli 661 sayılı Qətnamə ilə müəyyən edilmişdir. Həmin qətnamə ilə müəyyən edilən sanksiya rejimi sonralar humanitar xarakterli bir sıra dəyişikliklərə uğrasa da, ümumən, sanksiyalar öz ağır xarakterini qorumuşdu. 661 sayılı Qətnamə ilə İraqa münasibətdə bütün eksport və import mübadilələri qadağan edilmişdi. 687 sayılı Qətnamə sanksiyaların rejimində müəyyən dəyişikliklər etmiş, yalnız tibbi və humanitar xarakterli məhsulların gətirilməsinə icazə verilmişdir. Daha sonra İraqa qarşı sanksiyaların rejimində yeni dəyişiklik edilmiş, bu ölkəyə ərzaq məhsullarının alınması və Küveytə dəyən ziyanın ödənilməsinə yönəlmiş, müəyyən həcmdə neft məhsullarının satışına icazə verilmişdir (ərzağa qarşı

neft proqramı).

2. Seçim əsasında embarqo

Ümumi embarqodan fərqli olaraq, seçim əsasında embarqolar funksiyalarına və məqsədlərinə görə fərqlənilir. Bu cür sanksiyaların hava əlaqəsinin embarqosundan silahlara qoyulan embarqoyadək ən müxtəlif növləri vardır.

Hava nəqliyyatına münasibətdə embarqo BMT-nin təcrübəsində Əfqanıstan, Liviya və Sudana qarşı tətbiq edilmişdir.

Beynəlxalq hüquq normalarını pozduğuna və Azərbaycanın ərazilərini işğal etdiyinə görə heç bir müzakirələr aparmadan bütün iqtisadi sanksiyaların Ermənistan Respublikasına tətbiq edilməsi labüddür, zəruridir və çox qısa müddətdə edilməlidir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Qloballaşma proseslərində beynəlxalq iqtisadi təşkilatların oynadığı rol getdikcə artır. Bütün dünyada hal-hazırda təqribən 3 min hökumətlərarası və 20 mindən artıq beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatı fəaliyyət göstərir. Beynəlxalq hökumətlərarası iqtisadi təşkilatlar – çoxistiqamətli dövlətlərarası münasibətlər institutlarıdır. Onlar öz iştirakçıları ilə razılaşdırılmış məqsədlərə, funksiyalara, daimi orqanlara malikdirlər. Bu qurumlar həmçinin nizamnamə, prosedur, üzvlük, qərarların qəbul edilməsi və s. daxil xüsusi siyasi-təşkilati normalara malik olur. Onlar müxtəlif iqtisadi və siyasi problemlərin həllinə yönəlmiş fəaliyyət göstərirlər. Hal-hazırkı dövrdə əsas beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar İkinci Dünya Müharibəsinin sonunda və onun bitməsindən dərhal sonra meydana gəlmiş və sonrakı illərdə onların sayı sürətlə artmışdır. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatların yaradılmasının əsas səbəblərindən biri kimi təsərrüfatçılıq həyatının beynəlmilləşdirilməsini göstərmək olar. Dünya təsərrüfat əlaqələrinin dövlətlərarası tənziometməsinin inkişafı da bunun mühüm səbəblərindən biridir. Bu istiqamət aşağıda göstərilən qurumların fəaliyyətində böyük rol oynayır. BMT sistemində yaradılan və fəaliyyət göstərən iqtisadi təşkilatlar: İnkişaf Proqramı (BMTİP), Sənaye İnkişafı üzrə Təşkilat (YUNİDO), Ticarət və İnkişaf üzrə Konfrans (YUKTAD), Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (BƏT) və s. təşkilatlar.

Beynəlxalq təşkilatların yaranması və fəaliyyət göstərməsinin başlıca səbəbi ondan ibarətdir ki, siyasi, iqtisadi və sosial həyatın müxtəlif sahələrində müydana çıxan və bütün dünya ölkələrinin birgə fəaliyyət göstərməsini tələb edən qlobal miqyaslı problemlər mövcuddur: bunlar insan haqlarına əməl etmək, demoqrafik, ekoloji problemlər, kosmosun istifadə edilməsi və s. Təşkilatların bir çoxu bu, yaxud digər problemlərin böhran halında kəskinləşməsi zamanı meydana gəlir, onların bir qismi öz maraqlarına malik olan yeni ölkə qruplarının dünya səhnəsinə çıxması ilə bağlıdır, bu ölkələr müstəmləkə sisteminin dağılması nəticəsində meydana gəlmiş, inkişaf edən, yaxud keçid iqtisadiyyatına malik olan ölkələrdir.

Milli valyutaların sabitliyinin təmin edilməsi, ticarətdə maneələrin aradan qaldırılması, beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin ən vacib problemləri ilə əlaqədar onların öyrənilməsi və ölçü götürülməsi və s. ölkələrarası iqtisadi əməkdaşlıq sahəsində fəaliyyət göstərən BMT-nin əsas məqsədidir. BMT-nin beynəlxalq maliyyə institutları beynəlxalq təşkilatlar sırasında xüsusi yerə malikdir. Dövlət və regionların, onlar arasında əməkdaşlığın inkişaf etməsi problemlərini beynəlxalq səviyyədə həll etmək, mürəkkəb və ziddiyyətli xarakterə malik olan dünya təsərrüfatının bütövlüyü və sabitliyinin təmin olunması bu qurumların fəaliyyətində əsas məqsəddir.

BMT-nin bütün struktur komponentləri qarşılıqlı əlaqədə işləyən çoxşaxəli sistem olmaqla yanaşı, daha mürəkkəb kompleksi təşkil edən beynəlxalq münasibətlər sisteminin tərkib hissəsidir. BMT sistemi üzv dövlətlər, müxtəlif orqan və təşkilatlardan ibatərdir.

Beynəlxalq təşkilatların əsas məqsəd və məramlarının, bu məqsədləri həyata keçirmək üçün yerinə yetirdikləri funksiyaların öyrənilməsi, BMT-nin struktur və sisteminin, onun müxtəlif orqan və təşkilatları arasındakı əlaqə mexanizminin tədqiqi ölkənin öz daxili və xarici problemlərinin həllində BMT ilə əməkdaşlığının düzgün istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi baxımından da əhəmiyyətlidir.

Müstəqilliyin qazanılması ilə Azərbaycanın tarixində açılan yeni dövrün hərtərəfli öyrənilməsi, hadisə və faktların xronologiyasının yazılması, toplanmış materiallar əsasında elmi təhlilin aparılması da vacib məsələlərdəndir. Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Respublikası ilə BMT və onun ixtisaslaşmış qurumları arasında əlaqələrin yaranmasının, inkişaf edib möhkəmlənməsinin, onların tarixi kökləri və hüquqlarının əsaslarının tədqiq edilməsi, BMT ilə əməkdaşlığın ölkənin xarici siyasətindəki və daxili həyatındakı rolunun öyrənilməsi, bu sahədə əldə olunmuş nailiyyətlərin ümumiləşdirilməsi, buraxılmış nöqsanların aradan qaldırılması, perspektiv istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi kimi məsələlərin işıqlandırılmasına ehtiyac aydın hiss olunur.

BMT-nin ixtisaslaşmış qurumlarının fəaliyyəti bir çox hallarda bir-biri və

BMT-nin digər təşkilatlarının işi ilə əlaqələnir. Belə əlaqələnmə birgə əməkdaşlıq və fəaliyyət mexanizmlərinin mövcudluğunu sübuta yetirir. Ona görə də, ixtisaslaşmış qurumların dövlətlə əməkdaşlığı BMT sisteminin orqan və digər təşkilatlarının işdən təcrid olunmuş şəkildə deyil, onlarla qarşılıqlı rabitədə öyrənilməlidir.

BMT-nin yaradılması, strukturu, dünya siyasətində rolu, ixtisaslaşmış qurumların mahiyyəti və məzmunu ilə bağlı məsələlərə aydınlıq gətirilir, BMT-nin ixtisaslaşmış qurumları ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələrin inkişaf yolları və perspektivlərini açıb göstərir.

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyinin ilk günlərindən başlayaraq BMT üzvü olmaq istiqamətində addımlar atmış, 1992-ci il martın 2-də bu beynəlxalq təşkilata daxil olmuşdur. BMT-nin Minillik sammitində çıxış edən respublika prezidenti Ümummilli lider H.Əliyev Azərbaycanın BMT ilə bağlı ümidlərindən bəhs edərək göstərirdi ki, “təcavüzkarlıq aktları, ərazilərinin işğalı, etnik təmizlənmə, təcavüzkar separatizm və terrorçuluqdan əziyyət çəkən dövlətimiz BMT-dan ədalətli sülhün bərqərar olunması, təhlükəsizlik, BMT Nizamnaməsi prinsiplərinin qorunması sahəsində səmərəli fəaliyyət gözləyir”.

BMT və onun tərkibinə daxil olan təşkilatların elmi-tədqiqat işlərinin yerinə yetirilməsi istər beynəlxalq təşkilatların müasir dövrün siyasi həyatındakı rolunun öyrənilməsində, istər üzv dövlətlərin bu qurumlardakı fəaliyyətinin təyin edilməsində, istərsə də dövlətlərarası əməkdaşlıq münasibətlərinin yüksək səviyyədə qurulmasında olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İSTİFADƏ EDİLƏN ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti H.Əliyevin BMT Təhlükəsizlik Şurasının üzvü olan dövlətlərin daimi nümayəndələri ilə görüşü. “Azərbaycan” qəzeti, 1997, 28 avqust
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti H.Əliyevin BMT Baş Məclisinin 49-cu sessiyasında çıxışı. “Azərbaycan” qəzeti, 1994, 30 sentyabr
3. Beynəlxalq Əmək Təşkilatı. Azərbaycan Respublikası tərəfindən ratifikasiya edilmiş konvensiyalar və tövsiyələr. Bakı. 1996
4. Ə.Əsgərov. Beynəlxalq hüquq. Bakı. 1979
5. H.Rəcəbli. BMT-nin ixtisaslaşmış qurumları və Azərbaycan. Bakı. 1997
6. H.Rəcəbli. BMT-nin ixtisaslaşmış qurumları ixtisas kursunun proqramı. Bakı. 1998
7. Surət və reallıq. BMT haqqında suallar və cavablar. 2000
8. YUNESKO-nun beynəlxalq normativ aktları. Bakı. 1998
9. M.Məmmədov və b. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar. Bakı.2008
10. R.İ.Xasbulatov. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər. Rus dilindən tərcümə. Bakı. 2014
11. Международное право. М., 2000
12. В.Моравецкий. Функции международной организации. М., 1976
13. Г.И.Морозов. Специализированные учреждения ООН в современном мире. М., 1967
14. ООН и современные международные отношения. М., 1986
15. Организация Объединенных Наций. Кр.спр. М., 1985
16. Организация Объединенных Наций. Основные факты. М., 2000
17. Основные сведения об ООН. М., 1991
18. Подопечные территории ООН. «Международная жизнь», 1975. №1
19. Прохорова Г.Н. Продовольственная и сельскохозяйственная организация ООН. М., 1972
20. Современная Энциклопедия / Специализированные учреждения

ООН (материалы из интернета).

21. Современная Энциклопедия / Продовольственная и сельскохозяйственная организация ООН (материалы и интернета), 2014

22. Специализированные учреждения и региональные комиссии ООН (материалы и интернета), 2014

23. Специализированные учреждения ООН в современном мире. М., 2014

24. www.un.org

25. www.un-az.org

26. www.worldbank.org

27. www.ilo.org

28. www.imf.org

29. www.fao.org

30. www.europa.eu